

Ψ.ΑΘΩΝ.ΔΙΖ
Ι. ΑΛΕΞΑΝΔΡ
Ξ. ΖΩΝΘ.Η.
Θ. Π. ΖΩΝΘ.ΑΘ

αφιέρωμα .

Σάββατο 24 Ιουλίου 1999

ΓΛΩΣΣΑ

Η Ελληνική
έγινε
4.000 ετών

10

αφιέρωμα •

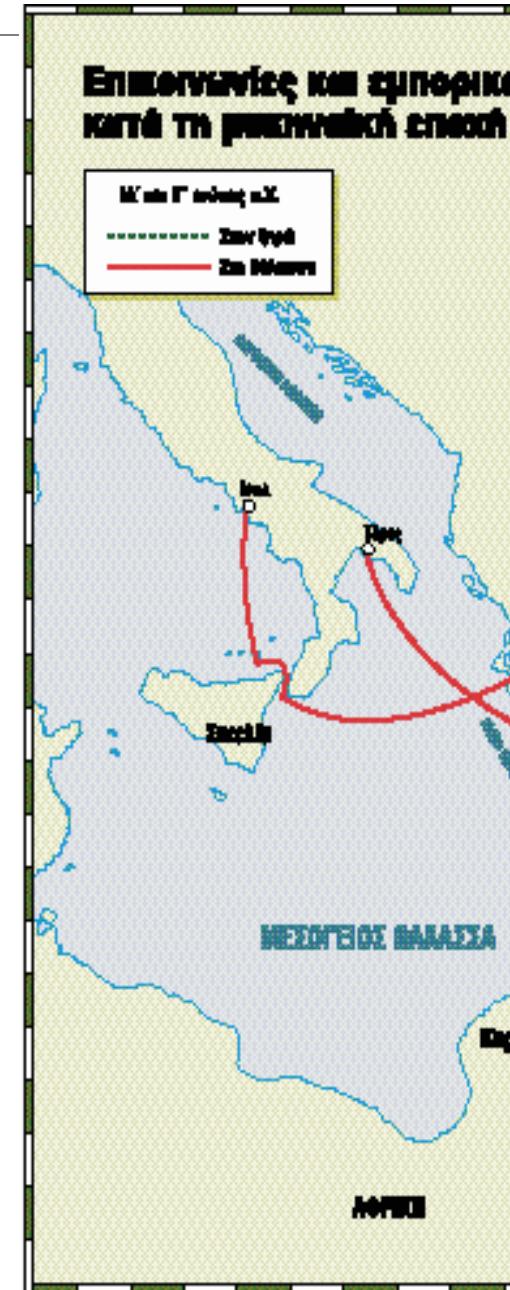
«Τοις λόγοις μάλλον ή τω γένει τον Ελληνα κλητέον»
γράφει ο Λιβάνιος, δηλαδή «περισσότερο από τη γλώσσα
σα παρά από τη γενιά θα ονομάσουμε κάποιον Ελληνα»

Όταν η γλώσσα χώριζε τους Ελληνες από τους βαρβάρους

Του NIKΟΥ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗ

Tη «μικρή ιστορία της ελληνικής γλώσσας» από την αρχαιότατη μυκηναϊκή ίσαμε τις τρεις βασικές διαλέκτους δεν την παραθέτουμε για λόγους αρχαιολατρίας και περιέργειας, αλλά για λόγους γνώσης και διατήρησης της εθνικής μας ταυτότητας σε καιρούς χαλεπούς.

Σε καιρούς μεθοδικού αφελληνισμού απ' την παρατηρούμενη επιδρομή των ξένων γλωσσών, που θυμίζει λίγο - πολύ... τη βάρβαρη ΝΑΤΟϊκή επιδρομή στη Σερβία. Η γλώσσα είναι οι άνθρωποι. Τα ονόματα είναι τα πρόσωπα, μας λέει η ίδια η γλώσσα, γιατί από τα ονόματα παράγονται οι νομάτοι. «Ην τε όχλος ονομάτων ως εκατόν» διαβάζουμε στις πράξεις των Αποστόλων και απ' τη γενική πληθυντικού «των ονομάτων» σχηματίστηκε η ονομαστική «οι ονόματοι» κι από κει οι νομάτοι: τα άτομα... οι δέκα νοματαίοι. Γλώσσα σημαίνει λαός, κι ο κόσμος για μια πολύ μακρινή περίοδο διακρίνονταν σε βαρβαρικό και ελληνικό με μόνο κριτήριο τη γλώσσα. Η γλώσσα τότε βάραινε περισσότερο από τους δεσμούς του αίματος και της συγγένειας. «Τοις λόγοις μάλλον ή τω γένει τον Ελληνα κλητέον» γράφει ο Λιβάνιος, δηλαδή «περισσότερο από τη γλώσσα παρά από τη γενιά θα ονομάσουμε κάποιον Ελληνα». Τα παραπάνω συμβαίνουν επειδή η γλώσσα είναι τρία πράγματα συγχρόνως, όπου το κάθε ένα αλληλοεξαρτάται με τα υπόλοιπα. Πρώτον: Είναι μνήμη.

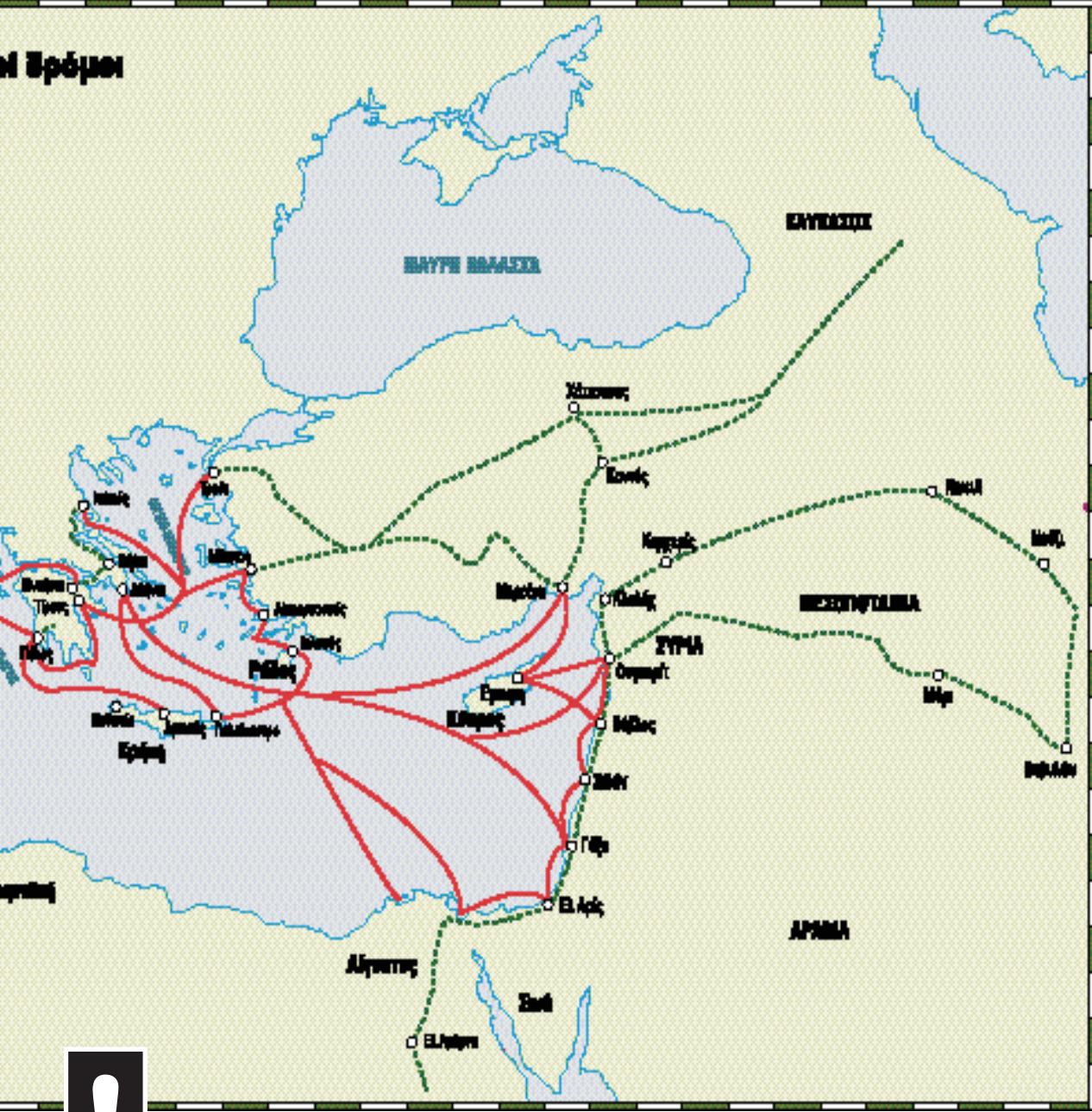

ΓΛΩΣΣΑ - ΜΝΗΜΗ Γλώσσα είναι το απόθεμα της συλλογικής μνήμης, το καταστάλαγμα των άπειρων θησαυρών του λαού, το αποταμίευμα των αξιών, το απόσταγμα της πείρας αιώνων. Πάνω στο ζωντανό κορύμ της χαράσσονται, παίρνουν ένα ηχητικό σήμα, κωδικοποιούνται, εγγράφονται με πύρινα άσβεστα γράμματα κι έτσι διατηρούνται και παγιώνονται όλα όσα γίνονται. Λέγοντας «όλα» εννοούμε όλες τις χειροπιαστές πράξεις, όλες τις προσλαμβανόμενες, χάρη στην αντίληψη και προσοχή, πληροφορίες, που υπηρετούν τις ανάγκες προσαρμογής του ανθρώπου.

Από τις ζωντανές αποθήκες της γλώσσας - μνήμης, που φέρει κάθε άνθρωπος στον εγκέφαλό του, στα λεγόμενα τέσσερα κέντρα του λόγου, ανακαλούνται στο παρόν και αναδύνονται όλες οι πληροφορίες που γράφτηκαν κάποτε και κωδικοποιήθηκαν απ' το κοινόν της κοινωνίας του.

Γι' αυτό λέμε ότι γλώσσα σημαίνει λαός και η μνήμη ενός λαού είναι η γλώσσα του. Η απώλειά της οδηγεί μοιραία στην αμνησία της ιστορίας του, στη λησμονούντη του πολιτισμού του, των ηθών και εθίμων του. Δεύτερον: Είναι καταλύτης.

ΓΛΩΣΣΑ - ΚΑΤΑΛΥΤΗΣ Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, γλώσσα είναι το αναγκαίο διάμεσο υλικό - καταλύτης για τη μετατροπή κάθε πρά-

Η φωτιά που προκάλεσε την καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτόρων ήταν σωτήρια και για τα τρία συστήματα της γραφής (Ιερογλυφικό, Γραμμική Α, Γραμμική Β), που χάρασσαν πάνω σε λεπτές φέτες από άψητο πηλό. Τότε ψήθηκαν κι έτσι έφτασαν ίσαμε τις μέρες μας. Τα τρία συστήματα της γραφής, ιδιαίτερα το τρίτο, εξελίχθηκαν σε διεθνή γλώσσα του εμπορίου. Οι Μυκηναίοι έμποροι απλώνονται και χρησιμοποιούν τη Γραμμική Β στις συναλλαγές τους, εκτός από την Κρήτη, στο Αιγαίο (Μήλος, Θήρα), στην πειραιωτική Ελλάδα (Μυκήνες, Τίρυνθα, Πύλος, Αθήνα, Θήβα, Ορχομενός, Βόλος), στα Βαλκάνια και στην κεντρική Ευρώπη, με την οποία διαπνούσαν εμπορικούς δεσμούς, στη Μ. Ασία (Μίλιτος, Ιασός), στην Ρόδο, Κύπρο (Εγκωμη), Λίγυπτο (Τελ-Ελ-Αμάρνα) και στη δυτική Μεσόγειο, από τη Σικελία και τη Νότια Ιταλία ίσαμε την Σαρδηνία και την Ιθωμή (Ισπανία - Πορτογαλία). Η Γραμμική Β ήταν η πρώτη πανάρχαια διεθνής γλώσσα των Ελλήνων... Επτακόσια χρόνια αργότερα οι Ελληνες υιοθετούν τη φοινικική γραφή. Σ' αυτήν προσθέτουν τα φωνήντα. Απ' τη στιγμή εκείνη - μεγάλη στιγμή στην ιστορία της ανθρωπότητας - ο λόγος μεταφέρεται αναλυτικά στη γραφή της ιωνικής, αιολικής και δωρικής, των τριών βασικών διαλέκτων.

Έντονος, κάθε χειροπιαστής πρακτικής, σε συστήματα ιδεών και συνειδητησ. Η ποιότητα βέβαια αυτού του καταλύτη - μετατροπέα καθορίζει και το επιπέδο εγρήγορσης του λαού που τη μιλάει. Τοίτον: Είναι δραγανό στοχασμού.

ΓΛΩΣΣΑ - ΟΡΓΑΝΟ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ Η γλώσσα είναι το δραγανό στοχασμού για τον καθένα μας. Αυτό συμβαίνει γιατί με τη γλώσσα σκεπτόμαστε, θυμόμαστε, προσαρμοζόμαστε σε καινούργιες καταστάσεις, σχεδιάζουμε το επιθυμητό μέλλον μας. Με τη γλωσσικό μας εξοπλισμό, σε τελική ανάλυση, δομούμε την κομιοαντληψή μας.

Είναι γνωστό πως σκεπτόμαστε κυρίως με λέξεις και δρούμε αντίστοιχα. Πως η λεξική μας σκέψη μάς ορθοθετεί, ώς ένα βαθμό, δεσμεύει και προκαθορίζει τη δράση μας για το οπιδήπτο. Δεν σκεπτόμαστε με ιδέες έξω από τις λέξεις - οχήματα που τις μεταφέρουν, διότι η έννοια γεννιέται στη συνείδησή μας ταυτόχρονα και μέσα από τη γλωσσική μορφή που την εκφράζει.

40 ΑΙΩΝΕΣ... ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ Είναι συγκλονιστικό το να φτερουγίζουν στο μάκρος 40 αιώνων(!) τα μυκηναϊκά και τα «έπεια πτερόσεντα» του Ομήρου. Να

λέγονται και να τραγουδιούνται απ' τα χεῖλη του σημερινού βιοσκού, του σημερινού ψαρά αναλλοίωτα, αλώβητα, διατηρώντας την προφορά, τη μουσική, την ευλυγισία, τη δροσιά και τη χάρη, αλλά και την ίδια σημασία, το ίδιο νόημα που είχαν. Να καθρεπτίζονται στην άκρη του ματιού των σημερινών οι ίδιες λέξεις, τα ίδια «κάποτερα ομιλίας» του Αισχύλου, δίνοντας στη θωριά του σημερινού την ίδια εικόνα. «Τα είδωλα σκιάς» της Κλυταιμνήστρας και του Αγαμέμνονα (βλ. Αισχύλου, Αγαμέμνων, σ. 840: «...καθόρεπτης ομιλίας, είδωλο σκιάς»).

Από πού αντλούν τη βιολογική τους αντοχή αυτά τα σύμβολα ή ...«κάποτερα ομιλίας»; Πώς μπορούν να εκφράζουν τη σκέψη τους και τα αισθήματά τους οι παλαιοί και οι σημερινοί με τον ίδιο ήχο; Πώς αντιστέκεται η γλώσσα μας, αυτό το δραγανό σκέψης και πράξης, κοινωνίας, επιβίωσης και ζωής, στους αιώνες, στα δισεκτα χρόνια, στα στρεβλωτικά συστήματα εκπαίδευσης, στους αλλόφυλους και στα «ινοτιούτα» τους, στα ηλεκτρονικά μέσα τελευταία, όταν όλοι πασχίζουν να την εξουδετερώσουν; Και όμως, αντέχει!

Οι μυκηναϊκές λέξεις, που πλάστηκαν 700 χρόνια πριν τον Ομήρο, ξαφνίασαν στη μακριάνων χοήση τους. Ξαφνίαζει η αντοχή τους. Λέξεις, όπως οι:

Ξαφνιάζει η αντοχή των μυκηναϊκών πλέξων στο χρόνο. Πλάστηκαν 700 χρόνια πριν από τον Ομηρού και όμως χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα

αγρός, άνεμος, άνετος, άργυρος, άρμα, αρμόζω, ασκώ... βαίνω, βασιλεύς, βίος, βόδι... γυνή... δάμος-δήμος, δεδομένα, δεσμός, δρόμος, δώρα... εκεί, ένεκα, επει, ερυθρά, έχω, έχοντες... ζεύγος... ιερός, ίππος... κοινός, κύκλος... μείον, μην... νέος... όνος, όρος, όφελος... πάντες, πίθος, ποιμένες... πρώτος... ράπτης... σίτος, σπέρμα, σύκον... τάλαντον, τράπεζα... νιός, φέρω, χαλκός, χρυσός... Και τόσες εκατοντάδες άλλες είναι μυκηναϊκές!

Και εκτός από τις μυκηναϊκές, υπάρχουν οι ομηρικές, που πλάστηκαν 500 με 700 χρόνια αργότερα. Παραθέτουμε μερικές για να γεντούμε τον ήχο τους και το νόημά τους:

αγαπό, άγγελος, αίμα, άκρη, άμπελος, άξων, αρπάζω, αυγή... βάρος, βοή... γλυκύς, γλώσσα, γυμνός... δάκρυ, δένδρον, δέχομαι, δίκαιος, δίψα... ελευθέρος, έξω, έτος, εχθρός... ζώνη... θάλασσα, θεός, θέρος, θυμός... ιατρός, ίσος... καθαρός, καίω, κάλλος, καφόρις, κεφαλή, κλαίω... λαμπρός, λεπτός, λευκός... μέγας, μικρός, μοίρα, μόνος... νόστιμος... όρθιος... παρθένος, πάτος, πίνω, ποιν... φάρμακο, φλέβα, φόνος, φυτό, φως... χαίρω, χάρις, χείλος, χορός... ψυχή. Τόσες και τόσες...

Πληθώρα λέξεων. Στις ντοπιολαμές ακόμα σώζονται οι πανάρχαιες όπως λέγονταν τότε.

Απολαύστε μερικές:
κοχλίας, χοχλίδις (σαλιγκάρι· Κρήτη)
αλέκτωρ, αλόχτερας (κόκορας· Αίγινα)
οππόν, οφτόν, φτό (ψηφτό· Κρήτη, Κύπρος, Κως)
ικανόν εστί, κανεί (αρκεί, είναι αρκετό, αφού ικανεί: φθάνει· Κύπρος).

ποίησον, ποίσον (κάνε· Πόντος)
ονειδίζω, δεινίζω (υβρίζω· Κίος)
έδραμον, ήδρεμεν (έτρεχε· Κως)
λαγχάνω, έλαχον, λάχασιν (έτυχαν· Κως)
πύμπλημη, επύμπλασαν, ήμπλασα, ήμπλασεν (γιόμισε από παντού, ξεχείλισε· Κως)

βε-ογά-τα, εργάτης «βους εργάτης», αργάτης (όπως και στα μυκηναϊκά: το εύρωστο και ικανό για βαριές εργασίες βόδι· Ν. Ιταλία).

λαός, οι λας (ο κόδιμος· Κύπρος)
άπτω, άφτω (ανάβω· Χίος, Κρήτη)
αποή, ακοά (φήμη· Μάνη)
όμβρος, ομπρέι, μπρέει (αναδίδει υγρασία Κρήτη, Μάνη)
ληνός, λανός (πατητήρι· Ανατ. Μακεδονία, Ζάκυνθος)

Κάποτερα ομιλίας, είδωλα σκιών στο μάκρος 40 αιώνων... Και κοντά σ' αυτά να υπάρχει μουσική:

- Της Ιωνικής Μούσας με τα ασυναίρετα: φάος αντί φως, νόνοι αντί νουν
- Της Δωρικής που συναίρει: το πολιτάν αντί πολιτών, το μωσάν αντί μουσών
- Και της Αιολικής που διατηρεί το δίγαμμα: Φέργον, Φίδω, Φέαγε.

Ήχοι και φως, καθόσον στην Ελλάδα - που σημαίνει η λιόλουστη - το φως και η γλώσσα έχουν την ίδια ποιότητα. Ενα παρόμοιο εννοιολογικό βάθος και πλάτος. Από τη ρίζα *bha- παράγονται οι *bha-tis το λέγειν και *bha-u το λάμπειν, το φέρειν τι εις φως. Εδώ ανήκουν οι: φα-τις, φή-μη, φά-ος, φω-ς, φω-νή.

Μέσα από τη μικρή ιστορία μας, λοιπόν - από την ανάγνωση της Γραμμικής Β ίσαμε την υιοθέτηση των φοινικικών γραμμάτων και τη φωνοδιτησή τους από τους Ελλήνες - θα προσπαθήσουμε, με τις εκλεκτές συνεργασίες των καθηγητών-συγγραφέων που ακολουθούν, να πάρουμε μια γεύση του πολιτισμού μας, των ηθών μας, της σκέψης μας και της σοφίας του λαού μας.

αφιέρωμα

**Πινακίδες, ενεπίγραφα σφραγίσματα,
αγγεία. Οι πρώτες γραφίδες
«ξύνονταν» και ...έσβηναν**

Του ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΠΙΤΕΡΟΥ
Αρχαιολόγου Δ' Εφορείας Προϊστορικών
και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Δ' ΕΠΚΑ)

H καταστροφική πυρκαγιά και οι παμφάγες φλόγες μετέτρεψαν σε ελάχιστο χρόνο τα ανάκτορα της Κνωσού, της Πύλου, των Μυκηνών, της Τίρυνθας, της Θήβας κ.λπ., σε στάχτες και αποκατίδια, γύρω στα 1200 π.Χ. και τα περιτύλιξαν με μαύρο σάβανο, το ονομαζόμενο στρώμα καταστροφής από τους αρχαιολόγους. Αλλά η πυρκαγιά, εκτός από την καταστροφή των ανακτόρων, όπως ανακάλυψαν οι αρχαιολόγοι, έψησε συγχρόνως τις χιλιάδες ενεπίγραφες πινακίδες από ωμό πηλό και τις μετέτρεψε σε ανεξίτηλα γραπτά μνημεία, «κτήμα ες αεί» της αρχαιότερης γνωστής μέχρι τώρα μορφής της ελληνικής γλώσσας, δύο ως αποδείχτηκε περίτρανα το 1952 με την αποκρυπτογράφηση της γραμμικής Β από τον Αγγλό αρχιτέκτονα **M. Ventris**, η οποία ομιλείται και εξελίσσεται συνεχώς στον ελλαδικό χώρο από το 2000 π.Χ. μέχρι σήμερα. Οι περισσότερες πινακίδες Γραμμικής Β, τρεις χιλιάδες (3.000) περίπου, βρέθηκαν σε χιλιάδες κοινάτια στο ανάκτορο της Κνωσού το 1900 - 1905 από τον Αγγλό αρχαιολόγο **A. Evans** και χρονολογούνται στα 1400 - 1200 π.Χ. Στο ανάκτορο της Πύλου από το 1939 κ.ε. βρέθηκαν από την Αμερικανίδη αρχαιολόγο **C. Blegen** 1.200 περίπου πινακίδες χρονολογούνται στα 1200 π.Χ. περίπου. Στις Μυκήνες από το 1952 κ.ε. βρέθηκαν 63 πινακίδες (του 1200 π.Χ.) και λίγα σφραγίσματα, από τους αρχαιολόγους **A. Wace, F. Peper, N. Beodle, G. Mylonas**.

Στην Τίρυνθα το 1966 κ.ε. από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο και κυρίως από τον αρχαιολόγο **K. Kiliian**, βρέθηκαν 25 πινακίδες (1200 π.Χ.), στη Θήβα από το 1964 κ.ε. βρέθηκαν 43 πινακίδες, από τους αρχαιολόγους **N. Platon, E. Touliou, Θ. Spoudopoulou** και 56 ενεπίγραφα σφραγίσματα από τον υπογράφοντα (1982), ενώ πρόσφατα βρέθηκαν 200 νέες πινακίδες από τον **B. Arapantinou**. Τέλος, λίγες πινακίδες βρέθηκαν πρόσφατα και στα Χανιά.

Στις πινακίδες γινόταν η αναλυτική ετήσια καταγραφή των δραστηριοτήτων σ' όλη την επικράτεια του ανακτόρου, στη συνέχεια γίνονταν συγκεντρωτικές καταγραφές και οι πινακίδες τον επόμενο χρόνο καταστρέφονταν, πολτοποιούνταν και ο πηλός προφανώς εχρησιμοποιείτο για νέες πινακίδες. Τα κειμένα των πινακίδων περιέχουν καταγραφές ζώων, προϊόντων, διανομές προϊόντων, προσφορές σε ιερά κ.λπ.

ΕΙΔΗ ΠΙΝΑΚΙΔΩΝ: Οι πινακίδες ανάλογα με το σχήμα τους χωρίζονται σε δύο κύριες κατηγορίες.

■ **Οι σελιδόσχημες**, που έχουν το σχήμα σελίδας τετραδίου και προορίζονται για την καταγραφή μεγαλύτερης έκτασης κειμένων. Φέρουν οριζόντιες εγχάρακτες γραμμές πάνω στις οποίες γράφονταν τα κειμένα από αριστερά προς τα δεξιά. Η μεγαλυτέρων διαστάσεων πινακίδα της κατηγορίας αυτής βρέθηκε στην Κνωσό, (διαστ. 24x11x3 εκ.).

■ **Οι «φοινικόσχημες»** (φυλλοειδείς) πινακίδες, όπως αποκαλούνται συμβολικά, έχουν στενό και επίμηκες σχήμα. Συνήθως φέρουν μία ή δύο εγχάρακτες γραμμές και σ' αυτές αναγράφονται μικρής έκτασης κειμένα. Η μεγαλυτέρων διαστάσεων πινακίδα της κατηγορίας αυτής είναι 17,8x3,8. Εκτός δύως από τα δύο παραπάνω είδη, υπάρχει και ενδιάμεσος τύπος πινακίδων.

Η πινακίδα (σελιδόσχημη) Jn 829: Η απογραφή χαλκού

Εισι γράψαμε

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ: Οι πινακίδες κατασκευάζονται από ωμό πηλό, η καθαρότητα του οποίου ποικίλλει. Ο πηλός εσωτερικά φέρει μικρό χαλικάκια, προφανώς για λόγους αντοχής, και συνήθως περιέχει για την εσωτερική ενίσχυση του πηλού ώστε να μη θραύσονται.

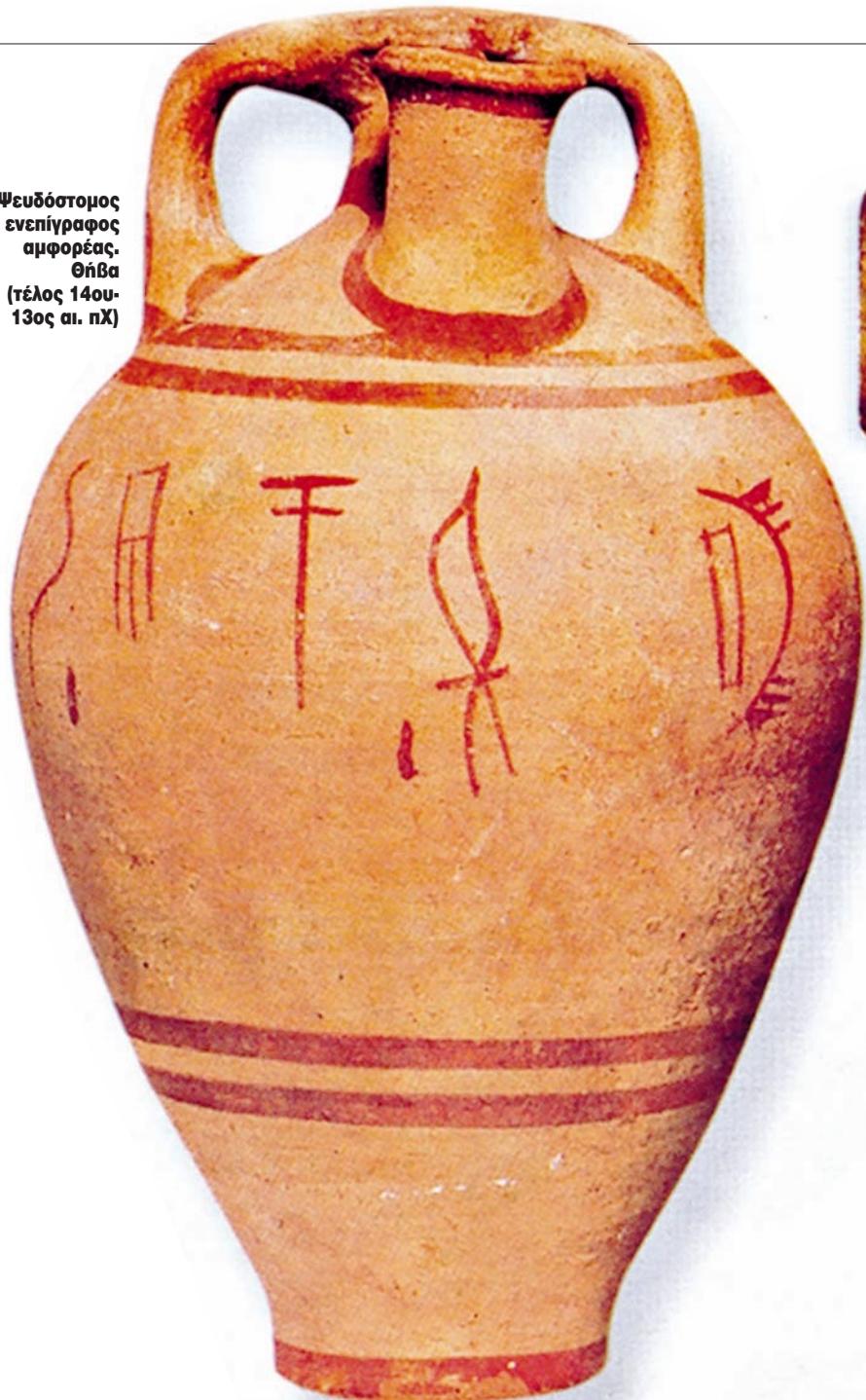
■ Πήλινα δελτάρια - ετικέτες. Εκτός όμως από τα παραπάνω είδη πινακίδων, υπάρχουν πινακίδες πολύ μικρών διαστάσεων, που φέρουν σύντομα κείμενα, και στην κάτω επιφάνεια διατηρούν το αποτύπωμα καλιθιού, που περιέχει πινακίδες προς αποθήκευση, εξετερικά του οποίου είχε τοποθετηθεί η μικρή πινακίδα (recto) λειασμένη επιφάνεια, για την οποία λαμβανόταν πρόνουα να φέρει λεπτό στρώμα από καθαρό πηλό, κατάλληλο για την καταγραφή λογιστικών κειμένων. Η οπίσθια (verso) επιφάνεια δεν ήταν καλά λειασμένη και συνήθως φέρει δακτυλικά (!) αποτυπώματα του κατασκευαστή ή του

γραφέα. Με ανάλογο τρόπο κατασκευάζονται και οι μεγαλύτερες σελιδόσχημες πινακίδες, αλλά λόγω του μεγέθους καταβαλλόταν ιδιαίτερη προσπάθεια για την εσωτερική ενίσχυση του πηλού ώστε να μη θραύσονται.

■ Πήλινα δελτάρια - ετικέτες. Εκτός όμως από τα παραπάνω είδη πινακίδων, υπάρχουν πινακίδες πολύ μικρών διαστάσεων, που φέρουν σύντομα κείμενα, και στην κάτω επιφάνεια διατηρούν το αποτύπωμα καλιθιού, που περιέχει πινακίδες προς αποθήκευση, εξετερικά του οποίου είχε τοποθετηθεί η μικρή πινακίδα (recto) λειασμένη επιφάνεια, για την οποία λαμβανόταν πρόνουα να φέρει λεπτό στρώμα από καθαρό πηλό, κατάλληλο για την καταγραφή λογιστικών κειμένων. Η οπίσθια (verso) επιφάνεια δεν ήταν καλά λειασμένη και συνήθως φέρει δακτυλικά (!) αποτυπώματα του κατασκευαστή ή του

μπρόσθια (α) κύρια πλευρά, φέρουν αποτύπωμα σφραγίδας ή δακτυλιδίου ως ένδειξη ταυτότητας, προέλευση και συνήθως εγχάρακτο ιδεόγραμμα (σχηματική απεικόνιση ζώων ή αντικειμένου), ενώ στις πλάγιες πλευρές (β, γ) φέρουν σύντομα κείμενα με 1-3 λέξεις, όνομα, τοπωνύμιο ή λογιστικό όρο. Τα σφραγίσματα κατατάσσονται μαζί πάρα πολλούς από το λεπτό σχοινί που τα διατεργούνται και έφερε διπλό κόμπο για τη διασφάλιση του. Τα σφραγίσματα κατασκευάζονται από μικρή σφαίρα (βόλο) ωμού πηλού, που απαντά σε τριπλέυρο σχήμα, όταν τοποθετούνται μεταξύ του δείκτη και του αντίχειρα για να σφραγισθεί με τη διαφορετική κατά περίπτωση σφραγίδα, και διατηρούν ευδάχτυπα δακτυλικά αποτυπώματα. Υπάρχει δόμως και σημαντικός αριθμός σφραγίσμάτων χωρίς επιγραφές, στα οποία δεν

Ψευδόστομος
ενεπίγραφος
αμφορέας.
Θήβα
(τέλος 14ου-
13ος αι. π.Χ.)

Μυκήνες, «Οικία του λαδέμπορου». Αναφέρεται στη διαδικασία βαφής ή ύφανσης μαλλιού (13ος αι. π.Χ.) Κάτω ή πίσω στα πλευρά με εγχάρακτη ανθρική μορφή με κοντό περιζώμα και τα χέρια λυγισμένα στη μέση

για πρώτη φορά

θα αναφερθούμε εδώ. Τα περισσότερα ενεπίγραφα σφραγίσματα, 56 τον αριθμό, βρέθηκαν από τον υπογράφοντα στη Θήβα (1982). Από την πρόσφατη έρευνα έγινε φανερό ότι τα σφραγίσματα αυτά ήταν αυθεντικές αποδείξεις διαφόρων ειδών, πραγμάτων αλλά και ζώων, που καταγράφονταν στις πινακίδες εντός του ανακτόρου, αλλά χωρίς να μεταφέρονται φυσικά τα ίδια τα ζώα ή τα αντικείμενα στο χώρο της καταγραφής.

■ **Ενεπίγραφα αγγεία.** Εκτός δύως από τα παραπάνω, γραπτές επιγραφές Γραμμικής Β εφερον κυρίως και φυεύδοστομοι αμφορείς, ειδικά αγγεία μεγάλου μεγέθους κατάλληλα για αποθήκευση και διακίνηση - εμπόριο επεξεργασμένων προϊόντων, λαδιού, αρωμάτων κ.λπ. Συνολικά έχουν βρεθεί περίπου 170 ενεπίγραφα αγγεία. Τα περισσότερα στη Θήβα, 74 τον αριθμό, τις Μυκήνες, την Τίρυνθα,

την Κνωσό, τα Χανιά και αλλού. Τα αγγεία φέρουν σύντομες γραπτές επιγραφές, και από την έρευνα έγινε φανερό ότι προέρχονται από τα Χανιά, τη μυκηναϊκή Κυδωνία, το ανάκτορο της οποίας έχει εντοπισθεί και μερικώς ερευνηθεί.

ΓΡΑΦΙΔΕΣ: Το γράφιμο σε πινακίδες από ωμό πηλό προϋποθέτει εργαλείο-γραφίδα κατάλληλη, η οποία δεν αρκεί να είναι απλώς αιχμηρή αλλά πρέπει να κόβει τον πηλό. Στην Κνωσό και την Πύλο προφανώς οι γραφίδες ήταν από φθαρτά υλικά και δεν διατηρήθηκαν. Ομως το 1981 στην Τίρυνθα, κατά την ανασκαφή του αείμνηστου αρχαιολόγου Kilian, μαζί με πινακίδες βρέθηκαν τέσσερις μικρού μεγέθους οστέινες γραφίδες με κυλινδρικό στέλεχος διαμ. 6 χιλιοστών και μήκους 13-15 εκ. που καταλήγουν σε λεπτές λεπίδες. Οι γραφίδες αυτές με την κοφτερή λεπίδισα είναι κατάλληλες για γράφιμο σε πινακίδες, αλλά παρουσιάζουν δυσκαμψία στο γράφιμο συνεχόμενης κυκλικής γραμμής. Οταν η απόληξη της γραφίδας φθειρόταν λειαινόταν (ξυνόταν).

Επίσης, οι γραφίδες αυτές με μια πλάγια κίνηση έσβηναν με ευκολία τυχόν λανθασμένη αναγραφή γράμματος, ενώ με το κυλινδρικό στέλεχος λειαινόταν εύκολα η επιφάνεια της πινακίδας και με ελάχιστες κινήσεις έσβηνε κατά περίπτωση, για τυχόν διόρθωση, ολόκληρο το κείμενο της πινακίδας. Είναι αξιοσημείωτο ότι υπάρχουν κείμενα γραφέων σε μεγάλες πινακίδες τα οποία είναι καλλιεχνικά και καλλιγραφικά επιτεύγματα.

Υπήρχαν επίσης και άλλα είδη γραφίδων, κατάλληλα για γράψιμο σε πάτυρο ή περγαμηνή αλλά δεν σώθηκαν, καθώς και οστέινες αιχμηρές γραφίδες κατάλληλες για γράψιμο πάνω σε ξύλινα δίπτυχα (πτυκτούς πινακες), που έφεραν εσωτερικά λεπτό στρώμα κεριού-ρητίνης κατάλληλο για χάραξη γραμμάτων. Μνεία πτυκτού πινακαία κάνει ο Ομηρος (Ζ, 168-9), όταν αναφέρεται σε επιστολή του βασιλιά Προίτου της Τίρυνθας: «σήματα λυγόα/γράψας εν πίνακι πτυκτώ θυμοφόρδα πολλά». Ενας μοναδικός πτυκτός πινακαίας του 1400 π.Χ. βρέθηκε το 1984 από τον G. Bass στο πλούσιο και μοναδικό ναυάγιο πλοίου στο Ουλού Μπουρούν στα ΝΔ παραλία της Τουρκίας.

ΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΩΝ: Από την έρευνα των πινακίδων προκύπτει ότι στα μυκηναϊκά ανάκτορα υπήρχε ενιαίο και οργανωμένο σύστημα γραφής, που ήταν αποτέλεσμα συστηματικής εκπαίδευσης. Οι γραφείς δεν αναφέρονται στα κείμενα των πινακίδων και προφανώς γραφή γνώριζαν όλοι οι υπεύθυνοι αξιωματούχοι, οι οποίοι έκαναν τις λεπτομερείς καταγραφές όλων των διαστημοτήτων του ανακτόρου. Στις πινακίδες δεν αναγράφονται ποιητικά αλλά λογιστικά κείμενα, σχετικά με δοσοληψίες και την παραγωγή, όπως συμβαίνει και σήμερα στα υπουργεία Οικονομικών. Εμπορίου, Γεωργίας κ.λπ. Οι πινακίδες κατασκευάζονται από ειδικευμένο προσωπικό. Οταν επρόκειτο να γίνει συγκεκριμένη καταγραφή κατασκευαζόταν συνολικά ο απατούμενος αριθμός και το είδος των πινακίδων και διετίθετο στο χώρο της καταγραφής. Μια καταγραφή πραγμάτων αναγραφόταν πάνω στις πινακίδες εν σειρά και στη συνέχεια το σύνολο των πινακίδων μιας καταγραφής αποτελούσε μια ενιαία ομάδα (Set).

Η ιεραρχία στα κείμενα δηλωνόταν με εναλλαγή λέξεων με μεγάλα και μικρά γράμματα. Στο τέλος μιας σειράς της πινακίδας λόγω έλλειψης χώρου η λέξη γραφόταν με μικρότερα γράμματα. Μερικές φορές οι καταγραφές συνεχίζονται και στην πίσω πλευρά της πινακίδας, αλλά και στις πλάγιες λεπτές πλευρές. Στην πίσω πλευρά ή στο εμπρόσθιο τμήμα της πινακίδας οι γραφείς συνέχως κρατούσαν προκατούμενης σημειώσεις. Οι λέξεις χωρίζονται με μικρές κάθετες γραμμές ή με σχετική απόσταση, ενώ ο έλεγχος γινόταν με ένα X.

Οι γραφείς έγραφαν συνήθως κατά παραγράφους, ενώ σε στιγμές σχόλης ή ανίας σχεδίαζαν στην πίσω πλευρά της πινακίδας διάφορα σχήματα ή μορφές, όπως αυθόρυμη συμβαίνει και στις μέρες μας. Με την ολοκλήρωση της καταγραφής οι πινακίδες τοποθετούνται στην αλλή για να στεγνώσουν στον ήλιο. Στη συνέχεια, το ενιαίο σύνολο των πινακίδων εταχτοποιείται μέσα σε καλάθι και μετεφερόταν στο χώρο αποθήκευσης, στο αρχείο (ειδικό δωμάτιο), εποπθετείτο σε ειδικό όραφι, ενώ εξωτερικά, για την απόσκοπη αναγνώριση του περιεχομένου, έφερε μικρή πινακίδα-ετικέτα.

αφιέρωμα

Αποδίκευαν τις πινακίδες για να επέγχουν την «παραγωγικότητα» της επικράτειάς τους

ΑΡΧΕΙΑ: Από την έρευνα έχει επισημανθεί ότι υπήρχαν δύο είδη αρχείων:

■ Το ονομαζόμενο **μικρό αρχείο** πινακίδων, που βρισκόταν κατά περίπτωση σε διάφορους χώρους εργασίας και δραστηριοτήτων και ήταν σχετικό με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα κάθε χώρου. Μικρά αρχεία έχουν βρεθεί στα διάφορα διαμερίσματα των ανακτόρων αλλά και σε άλλους χώρους.

■ Το **κυρίως αρχείο** βρισκόταν σε ειδικό χώρο, δωμάτιο με θρανία και ράφια, όπου αποθηκεύονταν οι πινακίδες από όλους τους χώρους των δραστηριοτήτων του ανακτόρου μέσα σε σφραγισμένα καλάθια ή κιβώτια με ειδικά σφραγίδια ασφαλείας. Οι πινακίδες αυτές φυλάσσονταν και δεν ήταν προσιτές. Για τη φύλαξη του αρχείου υπήρχαν υπεύθυνοι αξιωματούχοι του ανακτόρου, οι γενικοί γραμματείς των ανακτόρων θα λέγαμε σήμερα. Στο χώρο του αρχείου γίνονταν επίσης και καταγραφές.

Το αρχείο είχε ιδιαίτερη σημασία για τα ανάκτορα, διότι έλεγχε την παραγωγική δραστηριότητα όλης της επικράτειας και καθ' όλη τη διάρκεια ενός έτους. Την επόμενη χρονιά, αφού γίνονταν αθροιστικές καταγραφές, οι πινακίδες καταστέφονταν και πολτοποιούνταν. Στα αρχεία της Κνωσού και της Πύλου βρέθηκαν σε μεγάλο αριθμό πινακίδες κατά ομάδες πεσμένες στο δάπεδο και θραυσμένες σε χιλιάδες κομμάτια, οι οποίες συγκολλήθηκαν και ταξινομήθηκαν κατά το δυνατόν με πολύ μόχθο, συστηματική εργασία και ευφυείς συνδυασμούς από ειδικούς επιστήμονες της διεθνούς κοινότητας. Τα αρχεία της Τίρυνθας και των Μυκηνών (τη θέση των οποίων κάποιος πτυχιούχος της Νομικής αναμφισβήτησε με σαθρά (!) επιχειρήματα σε πρόσφατο άρθρο στο περιοδικό «Αρχαιολογία»), λόγω των παλιών ανασκαφών, απωλέσθησαν οριστικά, ενώ το αρχείο της Θήβας δεν έχει ακόμα εντοπισθεί. Από την αρχαιολογική έρευνα μέχρι τώρα έχουν αποκαλυφθεί πέντε χιλιάδες ενεπίγραφα μνημεία.

Από τη μελέτη της ιδιοσυγκρασίας και το γραφικό χαρακτήρα των γραφέων από ειδικούς επιστήμονες, έγινε φανερός ο μεγάλος αριθμός των γραφέων-αξιωματούχων.

Στην Κνωσό ο **J.P. Olivier** επισήμανε 41 κύρια χέρια και 25 δευτερεύοντα. Στην Πύλο ο **Th. Palaima** επισήμανε 45 διαφορετικά χέρια, στις Μυκήνες επισημάνθηκαν 14 χέρια, ενώ στη Θήβα 2 κύριοι γραφείς και αρκετά διαφορετικά χέρια.

Τα στοιχεία της Γραμμικής Β

Η **Γραμμική Β** αποτελείται από: α. Συλλαβογράμματα, β. Ιδεογράμματα, γ. Αριθμητικά σύμβολα, δ. Σύμβολα μέτρων και σταθμών.

Το συλλαβάριο της Γραμμικής Β αποτελείται από 87 συλλαβογράμματα, τα οποία αριθμούνται από 01-87, και από αυτά τα 14 δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί (Πιν. 7). Οι μεταγραφές των συλλαβογράμματων, για λόγους σαφήνειας, γίνονται στο λατινικό αλφάριθμο π.χ. κο-νο-σο=Κνωσός. Σύμβολα που δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί μεταγράφονται με τον αντίστοιχο αριθμό του συλλαβογράμματος με αιστερόσκο, π.χ. *22. Τα ιδεογράμματα (η γραμμική απεικόνιση ανθρώπων, ζώων και πραγμάτων) προς αποφυγή συγχύσεων αριθμούνται από τον αριθμό 100 και επάνω, αλλά δεν έχουν όλα αναγνωρισθεί. Η μεταγραφή των ιδεογράμματων γίνεται με τα αντίστοιχα λατινικά ονόματα, π.χ. το ιδεόγραμμα του άνδρα μεταγράφεται ως VIR, της γυναίκας ως MULIER κ.λπ. Συγχρόνως γίνεται συνδυασμός ιδεογράμματος και συλλαβογράμματος

ΑΡΙΘΜΟΙ: Το αριθμητικό σύστημα είναι δεκαδικό και γράφεται προσθετικά από το μεγαλύτερο προς το μικρότερο αριθμό, από αριστερά προς τα δεξιά.

ΣΥΜΒΟΛΑ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΩΝ: Το μετρικό μυκηναϊκό σύστημα ήταν δεκαδικό. Η μεγαλύτερη μονάδα ήταν το τάλαντο που είχε βάρος 30 κιλών περίπου και απεικονίζοταν με το σύμβολο της ζυγαριάς (Πιν. 9), με τέσσερις διαδοχικές υποδιαιρέσεις που μεταγράφονται κατά σειρά με τα λατινικά γράμματα S, V, Z. Παράλληλα όμως με το δεκαδικό σύστημα, για ακριβέστερες μετρήσεις μικρών ποσοτήτων υπήρχε και το εξηκονταδικό σύστημα.

Η έρευνα της Γραμμικής Β μετά την αποκρυπτογράφηση, το 1952, έχει προαχθεί σε σημαντικό βαθμό με τη συμβολή διεθνούς κύρους επιστημόνων, μερικούς από τους οποίους κρίνουμε απαραίτητο να αναφέρουμε εδώ: J. Chadwick, F. Bennet, L. Godart, J. P. Olivier, J. Melena, Th. Palaima, A. Sacconi, J. Killen, J. Raison, J. Driessen, καθώς και πολλοί άλλοι νεότεροι, οι οποίοι συνεχίζουν την έρευνα της μυκηναϊκής Γραμμής Β, φιλολογίας και γλώσσας. Γιατί η γλώσσα, όπως έχει επισημανθεί, είναι το σπίτι μας, ο ίδιος μας ο εαυτός.

Κνωσός, Ανάκτορο (14ος-13ος αι. π.Χ.)

Ομάδα σφραγισμάτων. Μυκήνες, «Οικία των Σφιγγών» (13ος αι. π.Χ.)

Πύλος, Ανάκτορο Εγκλιανού (13ος αι. π.Χ.)

Και αρχείο...

Εφορίας

στο ανάκτορο

Ιδεογράμματα της Γραμμικής Β

Ανδρας	Σέλινο	Κρίθη	Αμφόρες	Μαλλι	Δόρυ
Γυναικα	Λεκάνη	Ελαιο	Διωτό σύγγειο	Κέρας	Βέλος
Ελαφι	Τρίπους	Κύπερον	Φιάλη		
Ιππος	Τριποτο σύγγειο	Αλεύρι	Δοχείο	Ρηχό σύγγειο	Εγχειρίδιο
Προβατίνα	Πίβος	Ελαιον	Διώτη Κύλιε		Αρμα με τροχούς
Κρίς	Προχόδις	Οίνος	Βαθύ κύπελλο	Υφασμα	Αρμα χωρίς τροχούς
Αιγα	Προχολικη	Χαλκός	Μόνυμα κύπελλο	Χιτώνας	Αρμα
Χοιρος	Υδρία	Χρυσός	Ρυτό		Τροχός
Βούς	Τριποδή ιερία		Αρυτίρος με ορίζοντα λαβή		
Σίτος	Αυτό κύπελλο	Κρόκος	Αρυτίρος με κατακόρυφη λαβή		Ακόντιο

Ιδεογράμματα: Στο φως η μαγεία των εννοιών

Του ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ
Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Aκόμη και δύο δεν είχαν πειστεί το 1952 για την ορθότητα της αποκρυπτογράφησης της Γραμμικής Β Γραφής από τον Michael Ventris, με την ανεύρεση στα ερείπια του ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο και την άμεση δημοσίευση του 1953 της λεγόμενης πινακίδας των τριπόδων, δεν είχαν πια αμφιβολία. Η γλώσσα που κρυβόταν στα παράξενα σύμβολα ήταν ελληνική. Στην πήλινη πινακίδα διαβάζονταν ti-ri-ro, τρίπους, με το αριθμητικό σύμβολο 1 και τι-ri-po-de, τριπόδες στον πληθυντικό, με το σύμβολο 2. Και δεξιά, στο τέλος κάθε φράσης, μετά τα αριθμητικά υπήρχε πραγματικά ένα ιδεόγραμμα, το χάραγμα ενός κυλινδρικού σκευόντος με τρία πόδια και δύο λαβές.

Ήταν βέβαιο πως το χάραγμα του τριπόδα ήταν ιδεόγραμμα, ένα σύμβολο δηλαδή, που όπως και σε άλλες πρώτες γραφές δεν απέδιδε ένα φθόγγο ή μια συλλαβή, αλλά μιαν έννοια. Κι ήταν ακόμη φανερό πως ένα σημερινό αρχαιολο-

γικό εύρημα είχε αποδοθεί ως ιδεόγραμμα την εποχή της χοήσης του. Το χάραγμα του τριπόδα στην πινακίδα ήταν όμοιο με τους τριπόδες που απεικονίζονταν στις τοιχογραφίες του ίδιου του ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο. Πραγματικά παραδείγματα χάλκινων τριπόδων ήταν άλλωστε γνωστά από διάφορες ανασκαφές στη μυκηναϊκή Ελλάδα αλλά και στην Κορήτη, τα Μάλια, την Κνωσό, τις Αρχάνες. Στην ίδια πινακίδα των τριπόδων προσθέτονταν χαρακτηριστικές λεπτομέρειες. Ενας τρίπους ήταν *κορητο费ρογής, ήταν λοιπόν κορητικής κατασκευής ή τεχνικής, δείγμα των σχέσεων της Κορήτης με τη Μεσσηνία, σχέσεων που είχαν ήδη υποστηριχθεί με βάση κάποια αρχαιολογικά ευρήματα. Τα αρχαιολογικά ευρύματα δεν ήταν πια άφονα. Η μέχρι τότε σιωπηλή γη μιλούσε ελληνικά. Ή προϊστορική αρχαιολογία του Αιγαίου έβρισκε ξαφνικά τα λόγια της. Ετσι η πινακίδα των τριπόδων έγινε πασίγνωστη, αφού επιβεβαίωνε ένα αξιοσημείωτο γεγονός. Ένα σπουδαίο τμήμα της ελληνικής προϊστορίας γινόταν πρωτοϊστορία.

Το ιδεόγραμμα του χάλκινου τριπόδα δεν είναι το μοναδικό ιδεόγραμμα αγγεί-

ου της Γραμμικής Β Γραφής. Στις πινακίδες από τα αρχεία των ανακτόρων της Πύλου, των Μυκηνών και της Κνωσού υπάρχουν 43 συνολικά ιδεογράμματα διαφορετικών αγγείων, κλειστών ή ανοιχτών σχημάτων, κανάτες, ποτήρια, υδρίες, φιάλες, ρυτά, φλασκιά μεγάλων σχημάτων όπως τα πιθοειδή αγγεία, αλλά και μικρών αγγείων, που καλύπτουν δηλαδή χαρακτηριστικά μεγάλο τμήμα του σχηματολογίου της κορητομυκηναϊκής κεραμικής.

Στις πινακίδες της Κνωσού υπάρχει ακόμη το ιδεόγραμμα των ρυτών σε σχήμα ταυροκεφαλής. Σε κάποιες περιπτώσεις τα ιδεογράμματα διάφορων αγγείων εμφανίζονται σε σύνολα, το ένα πάνω ή μέσα στο άλλο, όπως περίπου ήλθαν στο φως 10 χάλκινα αγγεία στην ασύλητη βασιλική ταφή του θολωτού τάφου Α των Αρχανών. Σε πολλές περιπτώσεις που αναφέρεται η ύλη, τα αγγεία των πινακίδων πρέπει να ήταν πήλινα και μάλιστα όταν ο αριθμός τους είναι μεγάλος, 542 αμφορείς καταγράφονται σε μια πινακίδα της Κνωσού. Έχωριστά αναφέρεται σε μερικές πινακίδες ως ύλη κατασκευής αγγείων ο χρυσός. Σε μία πινακίδα της Κνωσού καταγράφονται χρυσά αγγεία ως

προσφορές στην Εὐλείθυια, την Πότνια του Λαβυρίνθου και σε όλους τους θεούς.

Παρά το γεγονός ότι τα ιδεογράμματα των αγγείων στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής είναι συνοπτικά, είναι όμως ταυτόχρονα αξιόπιστα σχέδια του πλήθους των κορητομυκηναϊκών αγγείων που έχουν έλθει στο φως στις ανασκαφές.

Γι' αυτό τα περισσότερα σχέδια από τα ιδεογράμματα των αγγείων στις πινακίδες έχουν ταυτισθεί με πραγματικά παραδείγματα ή με απεικονίσεις αγγείων στις κορητομυκηναϊκές τοιχογραφίες, ακόμη και με αγγεία που μεταφέρουν οι Κορήτες Κεφτιού στη φαραωνική Αίγυπτο, όπως εικονίζονται σε αιγυπτιακές τοιχογραφίες. Οι χραπτές πληροφορίες των πινακίδων δεν περιορίζονται όμως στον αριθμό, την ύλη ή την κατάσταση των αγγείων που απεικονίζονται, αλλά συχνά αναφέρονται και στο περιεχόμενό τους. Για το περιεχόμενό τους άλλωστε καταγράφονται στα αρχεία τα ευτελή πήλινα αγγεία. Πολλά απ' αυτά τα αγγεία περιέχουν αρώματα. Οι αμφορείς που προσφέρονται στις θεότητες της Κνωσού δίνο-

αφιέρωμα •

**Οι γνώσεις μας για την
κρητομυκηναϊκή επιπλοποιία.
Υποπόδιο, δρόνος, τράπεζα**

νται για το περιεχόμενό τους, αφού περιέχουν τε-τί, μέ-λι. Σύμφωνα με τον Όμηρο, μέλιτος αμφιφορής είναι μια από τις προσφορές στην ταφή του Πατρόκλου.

Οι ποικιλες γραπτές πληροφορίες των αγγείων στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής αναφέρουν και άλλα χαρακτηριστικά τους. Κάποια απ' αυτά τα χαρακτηριστικά προσδιορίζουν το μέγεθος των αγγείων, αφού μερικά αναφέρονται ως πε-το-ε, μειζονά, πιο μεγάλα. Άλλα αφορούν τη διακρίσιμη μεταλλικών ασφαλώς αγγείων, καθώς είναι γνωστά πλήθος χρυσά, ασημένια και χάλκινα διακοσμημένα αγγεία. Κάποια αγγεία αναφέρονται χαρακτηριστικά ως βασιλικά, κι είναι πραγματικά ανάλογα των βασιλικών ταφών της Πελοποννήσου ή της Κρήτης. Μερικά αγγεία τέλος διακρίνονται για τον αριθμό των λαβών τους. Στη γνωστή μας πινακίδα των τριπόδων άλλα αγγεία είναι φε-το-ρο-ε, άλλα τί-ρι-ο-ε-ω-ε και άλλα α-πο-ε, δηλαδή με τέσσερα, τρία ή χωρίς αυτιά, λαβές. Η τελευταία λέξη έχει σωθεί στον Θεόροιτο, που χαρακτηρίζει ένα αγγείο ανυπότονο, χωρίς λαβές.

Είναι φυσικά αξιοσημείωτο για την πιστότητα στην απόδοση των ιδεογραμμάτων ότι σ' αυτή τη συγκεκριμένη πινακίδα τα ιδεογράμματα των αγγείων αποδίδονται αντίστοιχα με τέσσερις, τρεις ή καθόλου λαβές.

Οπως ο γραφέας της πινακίδας των τριπόδων της Πύλου, έτσι και οι υπόλοιποι γραφείς του ανακτόρου, καθώς και οι γραφείς των Μυκηνών και της Κνωσού, δεν περιορίζονται στη χάραξη των ιδεογραμμάτων των αγγείων που καταγράφουν, αλλά προσθέτουν και τα ονόματα των αγγείων. Ενα απιδόσημο ακλειστό αγγείο με δύο λαβές που αναγνωρίζεται αμέσως ως αμφορέας, ονομάζεται στις Μυκήνες α-ρο-ρε-ωε και στην Κνωσό α-ρι-ρο-ρε-ωε. Στην περόπτωση αυτή αναγνωρίζεται και πάλι αμέσως η συμπτυγμένη λέξη αμφορεύς, και η αρχαιότερη και ορθότερη μορφή της αμφιφορεύς, αφού το αγγείο με τις δύο λαβές αμφιφέρεται. Ενα άλλο αγγείο που στο ιδεογράμμα του αποδίδεται χαρτόλη ημισφαιρικό, χωρίς λαβές, ονομάζεται ι-ρο-πο κι η λέξη θυμίζει τον ιπνό, τον πήλινο δίσκο που χρησίμευε για το ψήσμα του φαγητού.

Κάπιαδος και καπιαδοπλεκτική

Ενα τρίτο είδος αγγείου, παραλλαγμένου ανοιχτού ημισφαιρικού σχήματος ονομάζεται κα-ρα-το, κάλαθος. Είναι πολλά τα στοιχεία για την άνθηση της καλαθοπλεκτικής στον κρητομυκηναϊκό κόσμο κι ακόμη καλάθια εικονίζονται στις τοιχογραφίες της Θήρας.

Δεν είναι ίδιας όλες οι ονομασίες των αγγείων στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής κατανοητές, ή ακόμη και σχετικές με τις μεταγενέστερες γνωστές ονομασίες των αγγείων. Δεν είναι μόνο οι διαφοροποιήσεις των κλασικών αγγείων, λόγου χάρη, που σχεδιάστηκαν για να ικανοποιήσουν ειδικούς σκοπούς, αλλά και οι ποικιλες αλλαγές στην ορολογία των μεταγενέστερων ελληνικών αγγείων, ακόμη ανάμεσα σε διάφορους πρώιμους ή ύστερους συγγραφείς. Σε μία πινακίδα της Πύλου ένα αγγείο που το ιδεογράμμα του αποδίδει μια υδρία με δύο ορίζοντες και μία κάθετη λαβή ονομάζεται κα-τι, καθές, κατά το κλασικό κηθίς. Μια γλώσσα του Ήσυχου αναφέρει σχετικά ότι στην Αρκαδία οι υδρίες λέγονται κάθιδοι. Ενα άλλο αγγείο ονομάζεται u-do-ro, ύδρος κι η λέξη αναφέρεται με το ύδωρ. Ενα τρίτο αγγείο, που το ιδεογράμμα του αποδίδει μια κουτάλα με μακριά λαβή ονομάζεται po-ro-e-ke-te-ri-ja, *προελκτηρία, εργαλείο για να έλκει, να σύρει εμπρός. Η ανάγνωση γίνεται πιθανή αφού

Αρχαιολογικά ευρήματα και Γραμμική Β

στο ίδιο κείμενο αναφέρεται και μια e-ka-ra, εσχάρα, μια κινητή εστία. Ενα αγγείο που στο ιδεόγραμμά του εικονίζεται ευρύστομο, χαμηλό, με πόδια και λαβές, ονομάζεται pi-je-ra, ή pi-a-ra.

Στην ονομασία αυτή κρίβεται η λέξη φιάλη και το γεγονός πως το αγγείο με τα πόδια μπορούσε να τοποθετηθεί στη φωτιά βεβαιώνεται στην Ιλιάδα, όπου αναφέρεται μια αμφίθετος φιάλη απύρωτος. Κάποιο άλλο ιδεόγραμμα αποδίδει με βεβαιότητα το κοινότερο σχήμα της μυκηναϊκής κεραμικής, τον λεγόμενο ψευδόστομο αμφορέα, ένα ιδιόμορφο κλειστό σφαιρικό αγγείο. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Κνωσό καταγόρουνται συνολικά 1.980 ψευδόστομοι αμφορείς, η μεγαλύτερη ποσότητα κεραμικής στη κείμενα της Γραμμικής Β Γραφής. Το αγγείο ονομάζεται κα-ρα-re-we, *κλαρή Φες. Δεν αποκλείεται τέλος στις ονομασίες των αγγείων που δεν είναι κατανοητές να κρύβονται και μινωικές λέξεις. Αυτή φαίνεται πως είναι η περόπτωση ενός αγγείου που ονομάζεται ku-ru-su-pa σε μια πινακίδα της Κνωσού. Το ιδεόγραμμά του απεικονίζει ένα τριπόδικό σφαιρικό αγγείο με ψηλό λαιμό και δύο λαβές, σχήμα που βρίσκεται κάποια μινωικά παραλλήλα. Κι είναι αξιοσημείωτο ότι στις μινωικές πινακίδες από την Αγ. Τριάδα, που δεν έχουν αποκυριοποιηθεί, ένα αγγείο έχει το ίδιο όνομα.

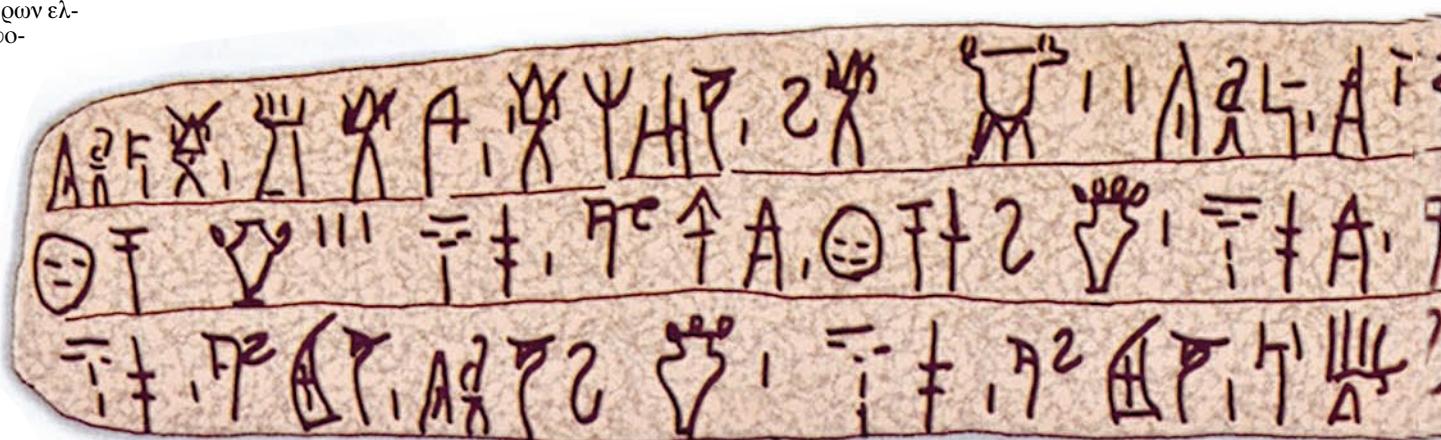
Οπως έχει παραπορθεί, τα περισσότερα αγγεία που αναφέρονται στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής είναι χάλκινα. Στις πινακίδες αναφέρεται και ο χρυσός, ku-ru-so, καθώς και ο μόλυβδος, mo-ri-wo-do. Στην περόπτωση της ύστερης χαλκοκρατίας που χρονολογούνται οι πινακίδες, ο χαλκός ήταν όμως πολυτιμότατη ύλη, γι' αυτό κι αναφέρεται συχνότατα.

Η φράση to-so-de ka-ko, τοσσόδε χαλκός, είναι επίσης συνηθισμένη, όπως και ποικιλοί χαλκουργοί, ka-ke-we, χαλκείς. Στην πινακίδα

των τριπόδων αναφέρεται πως ένας τρίποντος είχε ένα μόνο πόδι κι ένας άλλος μόνο μια λαβή. Δεν υπάρχει αμφιβολία λοιπόν πως οι τρίποδες ήταν χάλκινοι, που καταγράφονταν στο αρχείο αφού μπορούσαν να επισκευασθούν ή γιατί θα μπορούσαν να ξαναχυθούν, πολύτιμοι για την ύλη κατασκευής τους. Στις πινακίδες χαρακτηριστικά καταγόρουνται ka-ke-we ta-ra-si-ja e-ko-te, χαλκείς ταλασίαν έχοντες και a-ta-ra-si-jo ka-ke-we, αταλάσιοι χαλκείς. Οι λέξεις ταλασία και αταλάσιο προφανώς σχετίζονται με το τάλαντο, τη μονάδα βάρους. Είναι λοιπόν οξιοσημείωτο ότι σε κάποιες πινακίδες της Κνωσού υπάρχει και το ιδεόγραμμα του ταλάντου χαλκού, ένα χάραγμα παραλλήλογραμμού σχήματος με επιμηκυσμένες τις γωνίες, που αποδίδει επακριβώς ένα τύπο των γνωστών πραγματικών χάλκινων ταλάντων, που έχουν έλθει στο φως στην Αγ. Τριάδα και τη Ζάκρο της Κρήτης.

Τα γνωστότατα πάλι από τις ανασκαφές χάλκινα μυκηναϊκά όπλα δεν ήταν δυνατόν να μη μνημονεύονται στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής, τόσο τα αμυντικά όσο και τα επιθετικά. κο-ρυ είναι η ομηρική κόρος - υθος, το κράνος, πάλι με το σχετικό ιδεόγραμμα, που άλλοτε εμφανίζεται μεμονωμένο κι άλλοτε στην κορυφή του ιδεογράμματος του θώρακα. Τυπικό είναι και το ιδεόγραμμα του θώρακα, αν και με διάφορες παραλλαγές στις πινακίδες της Πύλου και της Κνωσού, που αποδίδει ένα ορθογώνιο, πλατύ κάτω χάραγμα, με προεξοχές στη θέση των χεριών και των ώμων, πάντοτε με οριζόντιες τανίες. Μέχρι την ανεύρεση μιας ακέραιας πανοπλίας στον θαλαμωτό τάφο αρ. 12 των Δενδρών ήταν άγνωστοι οι χάλκινοι μυκηναϊκοί θώρακες. Το εύρημα αυτό ήταν λοιπόν άλλη μια επιβεβαίωση της ορθότητας της αποκυριοπογράφησης της Γραμμικής Β Γραφής, κι ακόμη της ανάμνησης του μυκηναϊκού παρελθόντος στα ο-

δίδει ένα ορθογώνιο, πλατύ κάτω χάραγμα, με προεξοχές στη θέση των χεριών και των ώμων, πάντοτε με οριζόντιες τανίες. Μέχρι την ανεύρεση μιας ακέραιας πανοπλίας στον θαλαμωτό τάφο αρ. 12 των Δενδρών ήταν άγνωστοι οι χάλκινοι μυκηναϊκοί θώρακες. Το εύρημα αυτό ήταν λοιπόν άλλη μια επιβεβαίωση της ορθότητας της αποκυριοπογράφησης της Γραμμικής Β Γραφής, κι ακόμη της ανάμνησης του μυκηναϊκού παρελθόντος στα ο-

μηρικά έπη, αφού το συνηθισμένο επίθετο των Αχαιών πολεμιστών είναι χαλκοχίτωνες. Η κατασκευή του θώρακα των Δενδρών από χάλκινες τανιές καταγράφεται με ακρίβεια στις πινακίδες.

Χαρακτηριστικά, το καμπτόλο χάλκινο κομμάτι που προστάτευε τους ώμους ονομάζεται στις πινακίδες ερο-μπί-γο, επώμιον, πέντε ξενύγη θωράκων σε μια πινακίδα της Πύλου καταγράφονται ως ρα-ρα-γο, παλαιοί.

Το ίδιο χαρακτηριστικά είναι τα ιδεογράμματα των αμυντικών όπλων, των ξιφών και των ακοντίων. Διάφορα είδη ξιφών ονομάζονται qī-se-pe-e, ξίφη και ρα-κα-να, τα ομηρικά φάσγανα (σφάζω). Το ιδεόγραμμα των φασγάνων αποδίδει ένα τριγωνικό ξίφος με ράχη και μακριά λαβή. Μια πινακίδα της Κνωσού αναφέρει to-sa pa-ka-na τόσα φάσγανα, με το αριθμητικό 50. Κάποια ξίφη αναφέρονται e-re-ra-te de-de-me-na, ελέφαντι δεδεμένα, και είναι γνωστά πολλά μυκηναϊκά ξίφη με ελεφάντινη λαβή. Διάφορων ειδών είναι ακόμη και τα ακόντια, πάλι με χαρακτηριστικά και αναγνωρίσιμα ιδεογράμματα, τα e-ke-a, ομηρικά έγχεα και ρα-ta-ja, παλταία. Τέλος, στις πινακίδες της Κνωσού συναντάται και το ιδεόγραμμα του βέλουν. Σε μια πινακίδα της Κνωσού καταγράφονται 8.640 βέλη.

Οι πινακίδες των βελών βρέθηκαν σ' ένα δωμάτιο του ανακτόρου της Κνωσού που ονομάσθηκε από τον Αρθουρ Εβανς οπλοθήκη. Κι είναι αξιοσημείωτο ότι στην «οπλοθήκη» ήλθαν στο φως κι οι πινακίδες των αρμάτων της Κνωσού. Τα κορητομυκηναϊκά άρματα ήταν μέχρι τώρα γνωστά από εικονιστικές παραστάσεις σε τοιχογραφίες και αγγεία, καθώς και από ένα πήλινο ομοιόματα άρματος από το Βόλο. Και πάλι σχετικά με τις εικονογραφικές παραστάσεις, αν και ποικίλα, είναι τα ιδεογράμματα των αρμάτων στις πινακίδες της Γραμμικής Β Γραφής, καθώς και των τμημάτων τους, όπως των κιβωτίων. Αν και υπάρχει και το ιδεόγραμμα του άρματος μαζί με τους τροχούς, συγχρότερο είναι το ιδεόγραμμα του άρματος χωρίς τροχούς. Είναι αξιοσημείωτη σχετικά η πληροφορία του Ομήρου πως για να αποθηκευτούν τα άρματα αφαιρούνται πρώτα οι τροχοί.

Το άρμα ονομάζεται wo-ka, ομηρικό όχεα, όχημα στην Πύλο και i-qi-ja, ιππία στην Κνωσό. Η τελευταία λέξη σχετίζεται αναμφίβολα με τον ίππο, i-ko. Στις συνήθεις συνοπτικές αναφορές οι πινακίδες των αρμάτων περιέχουν τις μεγαλύτερες κνωσιακές φράσεις. Η βασική ύλη κατασκευής του άρματος ήταν βέβαια το ξύλο, με κάποια τιμήματα χάλκινα, όπως τα a-pi-ja, ηνία. Συγχρά εξάλλου αναφέρεται πως τα άρματα ήταν διακοσμημένα με χρώματα άλλα και ελεφαντόδοντο.

Σε άλλες πινακίδες της Κνωσού αναφέρονται οι τροχοί με το τυπικό ιδεόγραμμα της ρόδας. Συνολικά αναφέρονται πάνω από χίλιοι τροχοί, σε μια πινακίδα μάλιστα συνολικά 300. Βέβαια και οι τροχοί ήταν ξύλινοι, από κυπαρίσσι, κυ-ρα-ri-se-ja στην Πύλο, διακοσμημένοι πάλι με ελεφαντόδοντο, κι από pte-re-wa, πτελέα στην Κνωσό, αλλά χαλκόδετοι, ka-ko-de-ta. Η μυκηναϊκή ονομασία του τροχού είναι a-mo, αρδός.

Ενα ακόμη ιδεόγραμμα που αποδίδεται στις πινακίδες Γραμμικής Β Γραφής είναι το ιδεόγραμμα του λουτήρα. Το ιδεόγραμμα αυτό που εμφανίζεται στις πινακίδες της Πύλου, αποδίδει με ακρίβεια το σκεύος, με υπερψυχωμένη ράχη και τρεις λαβές για τη μεταφορά του.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ένας πραγματικός πήλινος λουτήρας ήλθε στο φως στο ανάκτορο του Νέστορα στην Πύλο, όμοιος με όλουν που βρέθηκε στο λεγόμενο μεγάρο της βασιλισσας του ανακτόρου της Κνωσού και με πολλά άλλα κορητικά δείγματα από διάφορες ανασκα-

Πύλος, Ανάκτορο Εγκλιανού (13ος αι. π.Χ.)

φές. Μερικοί απ' αυτούς τους λουτήρες σώζουν μάλιστα τις λαβές για τη μετακίνησή τους και την υπερψυχωμένη ράχη. Οι λουτήρες ίσως ονομάζονται στην Πύλο do-ko, δοχοί και σύμφωνα με μια γλώσσα του Ήσυχου δοχός λεγόταν ο λουτήρας. Στην Κνωσό ο λουτήρας ονομάζεται a-sa-mi-to, ασάμινθος, όπως άλλωστε και στον Ομηρο, και στην περίπτωση αυτή αναγνωρίζεται με μεγάλη πιθανότητα μια μινωική λέξη.

Το τελευταίο ιδεόγραμμα που εικονίζεται στις πινακίδες της Πύλου είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον γιατί αποδίδει ένα έπιπλο, το υποπόδιο. Είναι και σ' αυτό το σημείο σπουδαία η συμβολή της αποκρυπτογράφησης της Γραμμικής Β Γραφής, γιατί αντίθετα με άλλες πειριχές, όπως την Αιγύπτιο ή και τη Μικρά Ασία, όπου σώθηκαν ξύλινα έπιπλα, το ελληνικό χώμα δεν διατήρησε φθαρτά υλικά.

Κάποια στοιχεία για ξύλινα έπιπλα από τη Θήρα μένουν δυστυχώς ακόμη αδημοσίευτα. Κι έτοις οι γνώσεις μας για την κορητομυκηναϊκή επιπλοπούα βασίζονται, εκτός από τις μεταγενέστερες φιλολογικές πηγές, αποκλειστικά σε κάποιες σποραδικές εικονογραφικές παραστάσεις και στους ελάχιστους λίθινους μινωικούς θρόνους από την Κνωσό, τις Αρχανές, τον Κάτσαμπτα και τον Προνιά. Στις πινακίδες της Πύλου αναφέρονται λοιπόν λίγα έπιπλα χωρίς ιδεόγραμμα, όπως ο to-no, θρόνος και η to-pe-za, τράπεζα, και με ιδεόγραμμα το υποπόδιο.

Το ιδεόγραμμα του υποπόδιου αποδίδει ένα επίμηκες οθοιγώνιο αντικείμενο με δύο λαβές. Πρόσκειται για ένα ασαφές ιδεόγραμμα, που εύκολα θα υπέθετε κανείς πως απέδιδε ένα αγγείο. Η ανάγνωση όμως του ονόματος tara-nu, θρήνυς, δεν αφήσει καμιά αμφιβολία. Θρήνυς ονομάζεται στον Ομηρο το υποπόδιο κι είναι τυπική η o-

μηρική φράση «υπό δε ποσίν, θρήνυν ήκε». Ως αρχαιολογική επιβεβαίωση της ορθότητας της ανάγνωσης προστέθηκε το γεγονός πως στο μεγάλο χρονό μυκηναϊκό δαχτυλίδι από την Τίρυνθα, η ένθρονη θεά πατεί σ' ένα επίμηκες αντικείμενο με δύο λαβές, ακριβώς όμοιο με το ιδεόγραμμα των πινακίδων.

Είχα την καλή τύχη με τις ανασκαφές μας στις Αρχανές να ερευνήσω προσωπικά τα κορητομυκηναϊκά υποπόδια και να ανακοινώσω τα συμπεράσματά μου, που έγιναν γενικά αποδεκτά, ήδη το 1967, στο πρώτο συνέδριο μυκηναϊκών σπουδών στη Ρώμη και τελευταία, το 1996, στο συνέδριο για την αρχαία ανατολική επιπλοποία, στο Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο. Είχα προσέξει μιαν υποσημείωση ενός καλού ερευνητή της εποχής, του F. Stubbings, που στην πρώτη, ιστορική έκδοση της αποκρυπτογράφησης της Γραφής από τον Michael Ventris και τον John Chadwick το 1956 είχε υποθέσει πως δύο επιμήκη κομμάτια από απλές ελεφάντινες ενθέσεις με έλικες στα άκρα, μήκους καθένα 36 εκατοστών, που είχαν βρεθεί στις Μυκήνες και τα Δενδρά παλαιότερα, ίσως ανήκαν σε υποπόδια.

Εποι, όταν έσκαβα το 1965 την πρώτη ασύλητη βασιλική ταφή της Κρήτης στον θολωτό τάφο Α των Αρχανών και βρήκα για πρώτη φορά αδιατάρακτη μιαν οθογώνια σύνθεση από 87 ελαφάντινα κομμάτια με μικρές και μεγάλες οκτώσημες ασπίδες και δύο κεφάλια Μυκηναϊκών κρανοφόρων πολεμιστών στα άκρα, συνολικού μήκους 36 εκατοστών, ήμουν βέβαιος πως είχα ανακαλύψει τη διακοσμητική επένδυση της πρόσθιας πλευράς ενός υποπόδιου, σαν αυτά που μνημονεύονται στις πινακίδες της Πύλου. Το όχι τυχαίο μήκος των 36 εκατοστών της σύνθεσης έμοιαζε το κανονικό για υποπόδιο. Μέχρι τότε αποσπασματικά ανάλογα ευρήματα ερμηνεύονταν σαν διακοσμητικές ενθέσεις πολυτελών κιβωτίδων.

Ενθετική διακόσμηση

Ετοιμένη επαρκιβώς γνωστή η διακόσμηση του πρώτου κορητομυκηναϊκού επίπλου. Το υποπόδιο των Αρχανών ήταν βέβαια ξύλινο, όπως τα υποπόδια των πινακίδων, όπου για μια φορά αναφέρεται και το έιδος του ξύλου, κυ-ti-so, κύτισος, έβενος. Η διακόσμηση του ήταν ένθετη, a-ja-pe-po, όπως είναι ο όρος για τις ποικίλες διακοσμητικές ενθέσεις από ελεφαντόδοντο, χρυσό, ασήμι και λάπις λαζουλί των διακόρδων επίπλων των πινακίδων. Κι ακόμη η ελεφάντινη διακόσμηση του με τα κεφάλια των Μυκηναϊκών πολεμιστών ήταν σύμφωνη και πάλι με τις περιγραφές των πινακίδων, που αναφέρουν ενθέσεις με ανθρώπινες μορφές, αλλά και άλογα, λιοντάρια, λεοντοκεφαλές, κταπόδια, φούνικες και σπείρες.

Ο τύπος των κορητομυκηναϊκών υποποδίων ήταν φαίνεται διαφορετικός από τον αιγυπτιακό, το καλύτερο δείγμα του οποίου, με περίτεχνες βέβαια ενθέσεις, προέρχεται από τον τάφο του Τουταγχαμόν. Τα αιγυπτιακά υποπόδια είχαν διακοσμήσεις όχι μόνο στην πρόσθια πλευρά, αλλά και στην ανώτερη, την επιφάνεια που πατούσαν τα πόδια. Το υποπόδιο του Τουταγχαμόν είχε στην ανώτερη επιφάνεια τις απεικονίσεις των εννέα παραδοσιακών εχθρών της Αιγύπτου, όπου πατούσαν συμβολικά τα σεπτά πόδια του ένθρονου Φαραώ. Και τα κορητομυκηναϊκά υποπόδια όμως ήταν πολυτελή έπιπλα, και στις πινακίδες της Πύλου καταγράφονται σε σημαντικό αριθμό δεκαεπτά είναι συνολικά τα περίτεχνα υποπόδια που αναφέρονται, σε μια πινακίδα, μάλιστα 3 μαζί. Είναι χαρακτηριστικό ότι πέντε από αυτά συσχετίζονται με αντιτοιχους θρόνους, όπως και στις μυκηναϊκές εικονογραφικές παραστάσεις. Ενθρονες θεότητες φαίνεται ότι απεικονίζονται σε κομμάτια τοιχογραφιών της Πύλου και των Μυκηνών, καθώς και σε πήλινα ομοιώματα από τη Γλυφάδα και την Ιαλυσό της Ρόδου. Ενα απ' αυτά μάλιστα, σε τοιχογραφία των Μυκηνών, ανήκει σ' έναν τύπο υποποδίου με πόδια, τύπο που επίσης αποδίδει ένα ιδεόγραμμα των πινακίδων της Πύλου. Τα περισσότερα υποπόδια των πινακίδων όμως αναφέρονται χωρίς θρόνους, όπως και στις μυκηναϊκές εικονογραφικές παραστάσεις.

Ενθετική διακόσμηση

Μυκηνών, ανήκει σ' έναν τύπο υποποδίου με πόδια, τύπο που επίσης αποδίδει ένα ιδεόγραμμα των πινακίδων της Πύλου. Τα περισσότερα υποπόδια των πινακίδων όμως αναφέρονται χωρίς θρόνους. Μόνο του βρέθηκε και το υποπόδιο των Αρχανών, συνοδεύοντας μια εξέχουσα, προγκυπτική ταφή. Και μόνο με την αναφορά αυτού του υποποδίου καταφαίνεται έτσι καθαρά το κέρδος στις γνώσεις μας από τη συνεργασία της αρχαιολογίας με τη φιλολογία. Χέρι με χέρι, βήμα βήμα ανασυντίθεται το παρελθόν. Με πολλούς άλλους τα άφωνα αρχαιολογικά ευρήματα σχολιάζονται με τα λόγια των ίδιων των ανθρώπων που τα χρησιμοποίησαν.

Γραμμική Β: Το 1952 ο Αγγλος Μ. Βέντρις «έσπασε» τα μυστικά της ύστερα από επίπονες προσπάθειες

Της Δ. ΘΕΟΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΟΝΤΟΥ
Καθηγήτριας της Φιλοσοφικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

H Γραμμική Γραφή Β' αποτελεί το αρχαιότερο μέχρι σήμερα γνωστό σύστημα γραφής με το οποίο αποδίδεται η ελληνική γλώσσα. Χρονολογείται κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους (1450 - 1200 π.Χ.), οι δε πινακίδες της, φτιαγμένες από πηλό αποξηραμένο στον ήλιο, προέρχονται από την Κνωσό, την Πύλο, την Τίρυνθα, τις Μυκήνες και τη Θήβα, σύμφωνα δε και με τα τελευταία ευρήματα, και από τα Χανιά. Κατά την ισχύουσα άποψη οι πινακίδες δεν περιλαμβάνουν φιλολογικά κείμενα, αλλά αποτελούν καταλόγους (προσώπων, τοπωνυμών, αντικειμένων) τρόπον τινά τα πρακτικά των μυκηναϊκών ανακτόρων.

Η Γραφή ονομάστηκε Γραμμική Β από τον Αγγλο αρχαιολόγο **A. Evans**, ο οποίος με τις ανασκαφές του έφερε πρώτος στο φως τα μνημεία κρητικής γραφής, προσδιορίζοντας, επιπλέον, με βάση τα αρχαιολογικά δεδομένα αλλά και τη μορφή των σημείων, τα εξής τρία στάδια κρητικής γραφής, με την εξής χρονολογική σειρά:

1. Ιερογλυφική ή Εικονογραφική Γραφή: (2000-1650 π.Χ.). Ονομάστηκε έτσι διότι τα σημεία της μοιάζουν με τα αντίστοιχα της Ιερογλυφικής της Αιγύπτου (γνωστό παράδειγμα ο Δίσκος της Φαιστού, που βρέθηκε αργότερα από Ιταλούς).

2. Γραμμική Γραφή Α: (1750-1450 π.Χ.). Ονομάζεται Γραμμική διότι τα σημεία της έχουν πλέον εξελιχθεί από εικονιστικά σε απλά γραμμικά σχήματα. Δείγματα της γραφής αυτής έχουν βρεθεί σε πολλά μέρη της Κρήτης (Κνωσό, Φαιστό, Παλαίκαστρο, Γουρνιά). Η γραφή παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες δεν έχει ακόμη αποκρυπτογραφηθεί, τουλάχιστον κατά τρόπο γενικά παραδεκτό.

3. Γραμμική Γραφή Β: Οι περισσότερες, αν όχι όλες, οι επιγραφές χρονολογούνται από τη καταστορική του δεύτερου ή ύστερου ανακτόρου, περί το 1400 π.Χ.

Η Γραμμική Γραφή Β' είναι γραφή σύλλαβογραφική που περιλαμβάνει 90 σημεία: τα σύλλαβογράμματα. Τα σημεία αυτά έχουν σύλλαβική αξία και παριστάνουν ανοικτή σύλλαβή: pa, ka, ta, ma, ko, ro, no, κλπ. Στα περισσότερα από αυτά με την αποκρυπτογράφηση έχει δοθεί φωνητική αξία. Υπάρχουν, εντούτοις, ορισμένα σημεία τα οποία, παρά τις προσπάθειες των ερευνητών, παραμένουν ακόμη ανερμηνευτα. Οι λόγοι είναι πολλοί: η χρήση τους είναι στατιστική περιορισμένη (μαρτυρούνται ελάχιστες φορές), συνδυάζονται με άλλα τα οποία επίσης δεν είναι σαφή ή τέλος απαντούν μεμονωμένα σε θραύσματα πινακίδων. Υπάρχουν επίσης σημεία «ομόφωνα» με άλλα ως προς τον βασικό αφθωτικό τους χαρακτήρα, εμφανίζονται μικρή μόνον φωνητική απόκλιση/διαφοροποίηση. Η διαφοροποίηση αυτή δηλώνεται με τον αριθμό που τίθεται κάτω δεξιά υπό μορφή ένδειξης: α2 (=αι), ρα2 (=βα), γα2 (=γα), κλπ.

Πλην των σύλλαβογραμμάτων, η Γραμμική Γραφή Β διαθέτει μεγάλο αριθμό ιδεογραμμάτων, ο ρόλος των οποίων υπήρξε πρωταρχικός στην αποκρυπτογράφηση (περίπου 158). Αριθμούνται από το 100-258). Με βάση τις υπάρχουσες μελέτες τα ιδεογράμματα κατατάσσονται σε επιμέρους ομάδες. Διακρίνουμε τις εξής βασικές κατηγορίες:

- Σαφείς απεικονίσεις των αντικειμένων (Ανδρας, γυναίκα, ελάφι, άλογο κ.λπ.).
- Συμβατικές απεικονίσεις των αντικειμένων. Το σημείο συμβολίζει μάλλον παρά παριστάνει το δηλούμενο αντικείμενο, τη μορφή του οποίου μόνο αδρομερώς υπενθυμίζει (ελαύσιμη, συκιά).
- Σύλλαβογράμματα τα οποία χρησιμοποιούνται ως ιδεογράμματα κατά το απροφωνητικό σύστημα. Π.χ. με το σύλλαβογράμμα KO δηλώνεται το κοριάνδρον (ko-ri-ja-do-no), με το KU το κύμινον (ku-mi-no), με το MA το μάραθον (ma-ra-to).
- Συνδυασμοί σημείων: σύλλαβογραμμάτων (i) και σύλλαβογραμμάτων με ιδεογράμματα (ii). Στην πρώτη περίπτωση το σύμπλεγμα δηλώνει μια λέξη που λειτουργεί ως ιδεογραμμα: TU+RO₂ (=τυρός), ME+R₁ (=μέλι). Στη δεύτερη περίπτωση το ιδεογραμμα προσδιορίζεται καλύτερα με τη χρήση ειδικού σύλλαβογράμματος, παίρνοντας συγκεκριμένη σημασία (προβλ. Πίνακα II, δ ii).

Αποκρυπτογράφηση

Η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής

Το Βασικό συλλαβάριο της γραμμικής Β

T.	a	ᾶ	e	Ἴ	i	ἢ	o	ἢ	u
†	da	ᾶ	de	Ἴ	di	ἢ	do	ἢ	du
ἢ	ja	Ἴ	je	Ἴ	ji	ἢ	jo	ἢ	ju
ἢ	ka	Ἴ	ke	Ἴ	ki	ἢ	ko	ἢ	ku
ἢ	ma	Ἴ	me	Ἴ	mi	ἢ	mo	ἢ	mu
ἢ	na	Ἴ	ne	Ἴ	ni	ἢ	no	ἢ	nu
ἢ	pa	Ἴ	pe	Ἴ	pi	ἢ	po	ἢ	pu
ἢ	qa	Ἴ	qe	Ἴ	qi	ἢ	qo	ἢ	qu
ἢ	ra	Ἴ	re	ἢ	ri	ἢ	ro	ἢ	ru
ἢ	sa	Ἴ	se	ἢ	si	ἢ	so	ἢ	su
ἢ	ta	Ἴ	te	ἢ	ti	ἢ	to	ἢ	tu
ἢ	wa	Ὄ	we	ἢ	wi	ἢ	wo	ἢ	wu
ἢ	za	Ὄ	ze			ἢ	zo	ἢ	zu

Την αποκρυπτογράφηση

σύστημα της γλώσσας είχε κλίση κατά το πρότυπο της Λατινικής.

Το βασικό πλεονέκτημα που είχε η διάταξη των σημείων στην εσχάρα ήταν το εξής: Αν καθοριζόταν φωνητική αξία σε ένα σημείο, αυτομάτως θα απεδίδετο το ίδιο φωνήν σε όλα τα σημεία της κατακόρυφης γραμμής και το ίδιο σύμφωνο σε όλα τα σημεία της οριζόντιας γραμμής. Δεν έμενε παρά να υποθέσει κανένα μια γλώσσα. Επειτα από διάφορες προσπάθειες ο Ventris υπέθεσε ως γλώσσα την Ελληνική -υπόθεση όχι παράλογη εφόσον οι πινακίδες είχαν βρεθεί στους τόπους ανάπτυξης του μυκηναϊκού πολιτισμού- και κατόρθωσε να ερμηνεύσει λέξεις, η σημασία των οποίων ήταν καταφανής από την ύπαρξη των ιδεογραμμάτων και από την διάταξη τους.

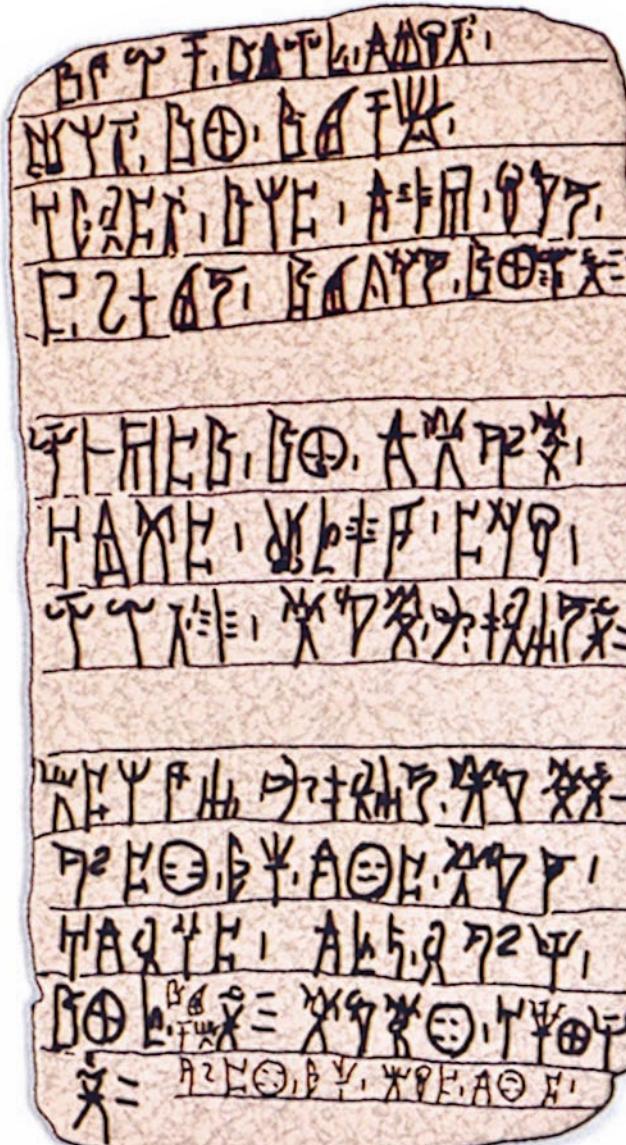
Γνωστά παραδείγματα πρώιμης ανάγνωσης αποτελούν τα εξής: οι λέξεις για αγόρια και κορίτσια κο-wο (=κόροFos), κο-wa (=κόροFā, ιων. κούρη), do-e-ro (=δοέλος,), ka-ko (=χαλκός), to-so (=τοσ(ο)ν / τοσ(ο)οι), αλλά και εθνικά: κο-no-si-jo (=Κνώσ(ο)ις), pa-i-ti-jo

Εναλλακτικά

Τ <i>a₂</i>	Α <i>a₃</i>	Η <i>au</i>
Δ <i>dive</i>	Δ <i>dwo</i>	
Ν <i>nava</i>		
Ρ <i>ra₃?</i>	Ρ <i>ra₂</i>	Π <i>ple</i>
Ρ <i>ra₂</i>	Ρ <i>ra₃</i>	Ρ <i>ro₂</i>
Σ <i>sua?</i>	Σ <i>sua?</i>	
Τ <i>ta₂</i>	Τ <i>ta₃</i>	Τ <i>two</i>

Μη ταυτομένα

Φ	Φ	Τ	Φ
Χ	Χ	Θ	Θ
Ζ	Ζ	Ω	Ω

Πύλος, ΑΝ 657. Αντιπροσωπευτική των πινακίδων ο-κα

Φησε αρχιτέκτονας

(=Φαιστιος), pa-i-to (=Φαιστός) κ.λπ.

Απέμενε να εφαρμοστούν οι υποθέσεις του με τόρπο συστηματικό στο σύνολο των μέχοι τότε γνωστών μυκηναϊκών κειμένων. Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε μεταξύ των ετών 1952-1953 σε συνεργασία με το γλωσσολόγο J. Chadwick, με αποτέλεσμα την ανάλυση και ερμηνεία μεγάλου μέρους από τα κείμενα της Γραμμικής Γραφής Β και τον προσδιορισμό «Κανόνων Ορθογραφίας». Αντίστοιχοι κανόνες ήταν γνωστοί και για άλλα συλλαβογραφικά συστήματα γραφής (π.χ. Κλασική Κυπριακή Γραφή). Οι κανόνες έχουν ως εξής:

► Η Γραμμική Β δεν διακρίνει με ιδιαίτερα σημεία τα μακρά από τα βραχέα φωνήνετα: pa-te=πατήρ, e-ke=έχει.

► Το δεύτερο στοιχείο των διφθόγγων σε μιατηρείται (na-u-do-mo=ναυδόμοι, a-ro-u-ra=άρούρανς), ενώ το δεύτερο στοιχείο των διφθόγγων σε i αποβάλλεται (ro-me=ποιμήν), (e-ke=έχει).

► Τα υγρά και έρδινα σύμφωνα καθώς και το s παραλείπονται στο τέλος ή προ άλλου συμφώνου: ko-wo=κόρFos, ko-no-

so=Κνωσ(σ)ός / Κνωσ(σ)όν, ka-ko=χαλκός, pe-ma=σπέρμα, pa-te=πατήρ κλπ.

► Ta ₁ και ₁ δηλώνονται με ένα σημείο: a-ro-u-ra=άρούρανς, me-ri=μέλι κ.λπ.

► Τα συμφωνικά συμπλέγματα αναλύονται με το φωνήν του δευτέρου στοιχείου: a-mi-ni-so=Άμνισός, ku-ru-so=χρυσός, κλπ.

► Δεν γίνεται διάκριση μεταξύ αιρχων, ηχηρων και δασέων συμφώνων (εξαιρεση η σειρά των οδοντικών στην οποία υπάρχει ηχηρός d): pa-ka-na (φάργανα), pa-si-re-u=βασιλεύς, pa-te=πατήρ, αλλά to-so=tόσ(σ)ον / tόσ(σ)οι, di-wo= διFός.

► Υπάρχει σειρά χειλούπερωικών φθόγγων (qe, qi, qo): qe=τε, e-qe-ta=έπέτας, qo-u-qo-ta=βούρβοτας κ.λπ.

Η γλώσσα των πινακίδων

Η γλώσσα των κειμένων της Γραμμικής Γραφής Β εμφανίζει σαφή αρχαιάκα στοιχεία, επιβεβαιώνοντας έτσι υποθέσεις των γλωσσολόγων και φιλολόγων για τη μορφή της αρχαιότερης φάσης της Ελληνικής. Μεταξύ των αρχαιότερων σημειώνομε τα εξής:

■ Διατήρηση των χειλούπερωικών φθόγγων: qe=τε, e-ge-ta=έπέτας (πρβλ. lat. sequor).

■ Διατήρηση του F: wa-na-ka-te-ro te-me-no=Fανακτερόν τέμενος, e-ρa3-wo=έλαιρον (έλαιον).

■ Χρήση της οργανικής κατάληξης -phi που απαντά με επιδροματική κυρίως σημασία στον Ομηρο: ra-we-ri=φάρδFεσφι.

■ Γενική των δευτεροκλίτων ονομάτων σε o-jo(=οιο): do-e-ro-jo=δοέλιο (δούλου), te-o-jo=θεοῖ (θεοῦ)

■ Δοτική των τριτοκλίτων σε -e (παρά τον τύπο σε i): po-se-da-o-pe=Ποσειδάνει, po-me-ne=ποιμένι (ποιμένι).

■ Η μυκηναϊκή διάλεκτος δεν παρουσιάζει αντιστοιχία με καμιά από τις διαλέκτους των ιστορικών χρόνων, γεγονός αναμενόμενο, αλληλφέρι υπόψη η μεταξύ τους χρονική απόσταση. Οπωσδήποτε στενότερες φαίνονται να είναι οι σχέσεις της με τις νότιες αρχαιόκες διαλέκτους των ιστορικών χρόνων (Αρκαδική και Κυπριακή), αλλά και με τους προδρόμους της Ιωνικής-Αττικής (διάλεκτοι του νοτίου τμήματος κατά την άποψη του E.

Risch, *Museum Helveticum* 12, 1955, 61-75. Επίσης P. Chantraine, *Morphologie Historique du Grec*. Paris 19612, 26-24.

Δεν πρέπει, εν τούτοις, να παραβλεθούν αναλογίες της Μυκηναϊκής με τις βόρειες αρχαιόκες διαλέκτους (Θεσσαλική, Βοιωτική και Αιολική των ιστορικών χρόνων) σε περιπτώσεις αντιστοιχίας με την Αρκαδική και την Κυπριακή.

Με βάση τα ανωτέρω ισόγλωσσα υποστηρίζεται, όχι χωρίς αμφισβητήσεις, ότι η Μυκηναϊκή παρουσιάζει στενότερες σχέσεις προς τις διαλέκτους του νοτίου τμήματος, ενώ, παράλληλα, συμφωνεί προς την Αιολική εκεί όπου αυτή διατηρεί τον αρχαιότερο τύπο. Το θέμα πάντως παραμένει ανοικτό.

Πέρα από την προσπάθεια συσχετισμού της Μυκηναϊκής με τις διαλέκτους των ιστορικών χρόνων παρατηρείται, παράλληλα, η τάση καθορισμού διαλεκτικών διαφοροποιήσεων μέσα στη Μυκηναϊκή. Η τάση αυτή σημειώνεται στην ύπαρξη συστηματικών αποκλίσεων: εναλλαγή i/e στη δοτική, α/ο στην απόδοση φωνητικών ερδίνων. Εχουν έτσι προσδιοριστεί δύο διαλεκτικά «στρώματα»: η «επίσημη», Κοινή Μυκηναϊκή, γλώσσα των αναπτόρων, και η «ειδική» Μυκηναϊκή που αντιπροσωπεύει ένα από τα πολλά ιδιώματα των χρόνων εκείνων (βλ. σχετική βιβλιογραφία στον Hooker 1994: 146-147).

Η αποκυρωπογράφηση της Γραμμικής Γραφής Β και η μελέτη της γλώσσας των πινακίδων απετέλεσε σταθμό στη μελέτη της ελληνικής γλώσσας και της ιστορίας της. Παραμένουν εν τούτοις, ορισμένα προβληματικά σημεία και ερωτηματικά που περιμένουν απάντηση.

Για ποιο λόγο γράφτηκαν αυτά τα αρχεία; Τί απέγινε η Γραμμική Γραφή Β μετά την κάθοδο των Δωριέων; Ποια είναι η σχέση μεταξύ της Γραμμικής Γραφής Β' και όλων αντίστοιχων γραμμικών συστημάτων της Κοίτης και της Κύπρου (Κυπρομινωική, Κλασική Κυπριακή) Γιατί, τέλος, παρά την αποκυρωπογράφηση του συστήματος παραμένουν ακόμη ανερμήνευτα σημεία;

Παρά τα προβλήματα αυτά, που απασχολούν συνεχώς τους ειδικούς επιστήμονες, η σημασία της αναγνώσεως των μυκηναϊκών κειμένων παραμένει γεγονός αδιαμφισβήτητο με διαχρονική αξία. Η γλώσσοδολογική επεξεργασία των κειμένων ανοίγει νέους ορίζοντες στη μελέτη της πρωτεληνικής, η δε φιλολογική προσέγγιση του περιεχομένου τους, σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά ευρήματα και με τις μεταγενέστερες μαρτυρίες, προάγει την έρευνα, επαληθεύοντας πολλές υποθέσεις σχετικά με τη ζωή στη μυκηναϊκή Ελλάδα. Και το κυριότερο: η περιόδος αυτή, η τόσο σημαντική για τον Ελληνισμό, έχει πλέον περάσει από την προϊστορία στην ιστορία.

Ποιού γενική βιβλιογραφία

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ: Chadwick J., *The Decipherment of Linear B*, Cambridge 1967² (1η έκδοση 1958, Μεταφρ. Δ. Τζωτζίδη). Γραμμική Γραφή Β': η πρώτη ελληνική γραφή, Αθήναι 1962, εκδ. Κακούληδη.

Hooker J.T., *Linear B: An Introduction*, Bristol: Classical Press 1980 (Μεταφρ. Εισαγωγή στη Γραμμική Γραφή Β', Αθήναι 1994, εκδ. Μορφωτικό Ιδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

Palmer L., *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford 1963.

Προμπονάς Ι., *Σύντομος εισαγωγή εις την Μυκηναϊκήν Φιλολογίαν*, Αθήναι 1977.

Ventris M. - J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, Univ. Press 1956 (2η έκδ. 1973).

(Στα ανωτέρω έργα έρχεται εκτενής βιβλιογραφία επί γενικών και ειδικών θεμάτων).

αφιέρωμα •

**Το αρχαιότερο γραπτό μνημείο
της ελληνικής γλώσσας είναι ένα
βότσαλο διαμέτρου πέντε εκατοστών**

Του ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΠΡΟΜΠΙΩΝΑ
Επίκουρου καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Hγραπτή παράδοση της ελληνικής γλώσσας αρχίζει το 170 π.Χ. αιώνα, μία σχέδον χιλιετία πριν από τα αρχαιότερα κείμενα της αλφαριθμητικής ελληνικής, που είναι τα ομηρικά έπη, η επιγραφή του Διπύλου και το «Νέστορος ποτήριον» και χρονολογούνται τον 80 π.Χ. αι.

Το αρχαιότερο γραπτό μνημείο της είναι ένα βότσαλο, που κυριολεκτικά μπορεί να το κρατήσεις μες στην παλάμη σου. Η διάμετρος του είναι πέντε εκατοστά.

Βρέθηκε το 1994 στην Καυκανιά της Ολυμπίας από την αρχαιολόγο **Πολυξένη Αραπογιάννη** και δημοσιεύτηκε στα πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών το 1995 (τόμος 70, σελ. 251-254).

Πάνω σ' αυτό είναι χαραγμένος ένας διπλούς πέλεκυς και τρεις λέξεις της Γραμμικής Β, από τις οποίες η μία είναι ασφαλούς ανάγνωσης και ερμηνείας:

Χάροπος, όνομα γνωστό από την Ιλιάδα, αφού έτσι ονομάζονταν ο πατέρας του βασιλιά της Σύμης Νηρέως, ο οποίος κατά την ομηρική διήγηση, ήταν στην Τρωική εκστρατεία ο **κάλλιστος ανήρ**, μετά τον Αχιλλέα.

Εκτός από το βότσαλο της Καυκανιάς, τα κείμενα της Γραμμικής γραφής Β, αυτά που έφθασαν ώς τις μέρες μας, είναι χαραγμένα πάνω σε πήλινες πινακίδες ή ζωγραφισμένα πάνω σε αγγεία (αμφορείς τα ονομάζουν οι αρχαιολόγοι) και έχουν λογιστικό και διοικητικό περιεχόμενο. Είναι τα λογιστικά κατάστιχα των μυκηναϊκών ανακτόρων.

Τα κείμενα των είδους αυτού -λογαριασμοί- είναι απ' τη φύση τους βραχυλογικά. Σ' αυτά αφθονούν, εκτός από τους αριθμούς, τα ονόματα προσώπων και τόπων, που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του μυκηναϊκού λεξιλογίου. Ακολουθούν, αλλά σε μεγάλη απόσταση και ασθμαίνοντα, τα ουσιαστικά και τα επίθετα, τα ορήματα, οι αντωνυμίες, οι αριθμοί, τα επιδρήματα. Το άρθρο δεν μαρτυρείται.

Τα ουσιαστικά όμως έχουν ισχυρούς ανταγωνιστές συχνά τα ιδεογράμματα, που, αποχώρι για τους μελετητές της γλώσσας, δεν αντιπροσωπεύουν ίχους, όπως τα συλλαβογράμματα, αλλά εκφράζουν έννοιες, εικονίζουν τα καταγραφόμενα πρόσωπα, ζώα, φυτά, προϊόντα, με μια λέξη παν δι, η έχει υπολογιστεί ή μετρηθεί.

Εν τούτοις ο γλωσσικός θησαυρός των μυκηναϊκών κειμένων δεν είναι, όπως ενδεχομένως θα υποθέσει ο αναγνώστης, μικρός. Το σημαντικότερο είναι ότι η προσεκτική μελέτη των κειμένων αυτών με το λογιστικό και διοικητικό περιεχόμενο διαφωτίζει προβλήματα της ομηρικής έρευνας και συμβάλλει γενναία στην ανασύνθεση της μυκηναϊκής επικής ποίησης.

Και μολονότι κείμενα του είδους αυτού, δηλαδή λογαριασμοί, δεν θα ανέμενε κανείς να κάνουν λόγο για ιδεώδη, και για ιδεώδη μάς ομλούν. Φυσικά όχι άμεσα αλλά έμφεσα και κατά τρόπον συγκεκαλυμμένο, τον οποίον ο φιλόλογος καλείται να αποκαλύψει. Πρόκειται για τα ονόματα προσώπων, που αφθονούν στα μυκηναϊκά κείμενα και πολλά παραμένουν ανερμήνευτα, ίσως διότι δεν είχαν την τύχη να ταξιδεύσουν ώς την κλασική εποχή ή διότι ανήκουν στα λεγόμενα «προελληνικά».

Η ετυμολογική ανάλυση των ονομάτων αυτών οδηγεί έμμεσα, αλλά με ασφάλεια στην ανασύνθεση των ιδεωδών της μυκηναϊκής κοινωνίας, μερικά από τα οποία συμβαίνει να είναι υπερχρονικά, επομένως και σημερινά.

Κεφαλή πολεμιστή.
Μυκήνες (Θαλαμωτός
τάφος 27),
ελεφαντόδοντο
(πιθανώς 13ος αι. π.Χ.)

Η γιλώσσα των

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ χαρακτηριστικά της μυκηναϊκής διαλέκτου συμφωνούν με εκείνα της αρχαδικής και κυπριακής των κλασικών χρόνων. Αυτά είναι 1) η τροπή του -τι- σε -σι- π.χ. e-ko-si: **ἔχοντι** = **ἔχουσι**, αρκαδ. **φέροντι** - **φέρουσι**. 2) η τροπή του φωνητικού -τ- σε -ρο- και -ορ. π.χ. qe-to-ro-ro-pi: **τετρόποτρι** (οργανική πληθ. του **τετράποδα**), to-pe-za:

τόροπέζα = **τράπεζα**.

Η αρκαδική έχει **τέτορτος** = **τέταρτος**. 3) η κατάληξη Μέσης Φωνής -**τοι** (= -ται στις λοιπές διαλέκτους) π.χ. e-pi-de-da-to: **ἐπιδέδαστοι** (= -αι), αρκαδ. **ἔστετοι** (= **ἔστεται**).

Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, η μυκηναϊκή διάλεκτος, η διάλεκτος, στην οποία είναι γραμμένα τα μυκηναϊκά κείμενα, δύναται να θεωρηθεί ο πρόγονος της αρκαδικής και της κυπριακής διαλέκτου. Μερικά χαρακτηριστικά, που είναι κοινά στην αρκαδική και κυπριακή, αλλά αποσιάζουν από τη μυκηναϊκή, δύναται να ερμηνευθούν ως νεωτερισμοί μεταγενέστεροι από την εποχή των μυκηναϊκών κειμένων.

Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- 1) η τροπή της πρόθεσης **ἐν** σε **ἰν**
- 2) η τροπή του τελικού **ο** σε **υ** π.χ. su-**qu-ta-o**: **συβύταο** «του χοιροβοσκού» στην μυκηναϊκή, αλλά o-pe-re-ta-u: **ἀφέλταν** στην κυπριακή (11ος αι. π.Χ.).

Η μυκηναϊκή διάλεκτος συγγενεύει, αλλά λιγότερο, και με την Ιωνική Αττική της κλασικής εποχής. Η συγγένεια αυτή ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η μυκηναϊκή και η αρκαδοκυπριακή (= Πρωτοαχαϊκή) από τη μία και η Ιωνική-Αττική (= Πρωτοιωνική) από την άλλη ανήκουν στη μεσημβρινή ελληνική, που είχε ήδη διαμορφωθεί γύρω στο 1500 π.Χ., πριν δηλαδή από την εποχή των μυκηναϊκών κειμένων (1400-1200 π.Χ.). Την (διά) εποχή είχε διαμορφωθεί και η βόρεια ελληνική, στην οποία ανήκουν η Πρωτοαιολική και η Πρωτοδωρική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Potzig, Spraingeographische Untersuchungen zu den altgriechischen Dialektien, IF 61 (1954), 146-69· Risch, Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht, MH 12 (1995), 61-76· ο ίδιος, Die griechischen Dialekte im 2. vorchristlichen Jahrtausend, SMEA 20 (1979), 91-111· Ruijgh, Sur la position dialectale du mycénien, Atti Roma (1996), 115-124.

Τα ρήματα της Μυκηναϊκής

ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ που απαντούν στα μυκηναϊκά κείμενα κινούνται, όπως θα αναμενόταν, στο χώρο της διοικητικής και λογιστικής μηχανής. Την πρώτη θέση κατέχει το ωριμό **δίδωμι**, που απαντά σε ποικίλους τύπους και ως απλό και ως σύνθετο 35 περίπου φορές. Π.χ. a) di-do-si: **δίδουσι** «δίδουν», β) do-so-si: **δώσουσι** «θα δώσουν» γ) do-se: **δώσει** «θα δώσει» δ) do-ke: **δῶκε** = **ἔδωκε** ε) de-do-me-na: **δεδομένα** στ) a-pu-do-ke: **ἀπύδωκε** = **ἀπέδωκε** ζ) a-pe-do-ke: **ἀπέδωκε** η) di-do-to: **δίδοται** = **δίδοται**.

Πρέπει όμως να τονιστεί ότι το ωριμό **δίδωμι** εδώ δεν σημαίνει «δίδω», «προσφέρω», «κάνω δώρο», αλλά «προμηθεύω κάπι που έχω υποχρέωση». Για παράδειγμα: οι du-ru-to-mo: **δρυτόμοι** (= ξυλοκόποι) di-do-si: **δίδουσι** = προμηθεύουν τις πρώτες ύλες σε ένα εργαστήριο κατασκευής πολεμικών αρμάτων. Έχουν την υποχρέωση να εισφέρουν.

Ανάλογη σημασία έχουν τα παραγόγωγα του **δίδωμι**, απλά και σύνθετα, όπως α) a-pu-do-si: **ἀπύδοσις** (απαντά περίπου 30 φορές) «εισφορά από υποχρέωση», «αυτά που έχει την υποχρέωση να καταβάλει κάποιος και το κατέβαλε». Το αντίθετο δηλώνεται με τη λέξη a-pe-to: **ὅφελος**, που συχνά δηλώνεται με την ακροφωνική βραχιγραφία ο: **ጀ(φελος)** και σημαίνει «χρέος», αυτό που υπόλειπεται να εισφέρει και επομένως το οφείλει.

β) do-so-to: **δοσμός** (απαντά 60 περίπου φορές στην Πύλο) «εισφορά που θα δοθεί» κ.ά.

Οτι το ωριμό **δίδωμι** επιμένει στα μυκηναϊκά χρόνια και «δίνω», «προσφέρω», «κάνω δώρο» συνάγεται α) από το παραγόνων **δῶρον**, που απαντά στη στερεότυπη έκφραση do-ra-ge pe-re: **δῶρά τε φέρει** σε πινακίδα της Πύλου, στην οποία καταγράφονται προσφορές για τέσσερα μεγάλα ιερά, και β) από τα κύρια ονόματα a-pi-do-ro: **Ἀμφίδωρος**, a-pi-do-ra: **Ἀμφιδώρα** και te-o-do-ra: **Θεοδώρα**.

Εκτός από το ωριμό **δίδωμι** απαντούν, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ωριματα (παρατίθενται σε αλφαριθμητική σειρά).

2) **ἄγω**, στον τύπο a-ke: **ἄγει** «οδηγεῖν» και το σύνθετο **ἀνάγωμ**, που απαντά στον απαρεμφατικό τύπο a-na-ke-e: **ἀνάγεεν** = ατ. **ἀνάγειν**, «να οδηγεί επάνω»

3) **ἀραρίσκω**, στον τύπο a-ra-ru-ta-wa-ja: = **ἀραρόFόα=ἀραρότα** «εφοδιασμένα» με...» (ενν. ξίφη)

4) **ἀρμόττω**, στον τύπο a-ra-go-mo-te-me-na: **ἀραρομηνάι** = ατ. **ἡρμοσμέναι** «συναρμολογημένες» (ενν. οι άμαξες)

5) **βασιλῆFω**, στον τύπο ga-si-re-wi-jo-te: βασιμήFγοντες = ασκούντες το αξίωμα του **βασιλέως** (= κατώτερος αξιωματούχος που είχε σχέση με το χαλκό)

6) **δατέομαι**, στον τύπο da-sa-to: **δάσσατο** = ατ. **ἐδάσσατο**, «εμοίρασε, διένειμε»

πβ. και το σύνθετο **ἐπιδατέομαι** στον τύπο e-pi-de-da-to: **ἐπιδέδαστοι** = **ἐπιδέδασται**, «συμπληρωματικά έχει διανεμηθεί»

7) **δέκομαι**, στον τύπο de-ka-sa-to: **δέξατο** = ατ. **ἐδέξατο**, «παρέλαβε», δέμω, στον τύπο de-me-o-te.

8) **δεμέοντες** = ατ. **δεμούντες**, «οι οποίοι θα κτίσουν»

9) **δέω**, στη μετοχή παρακειμένου de-de-me-na: **δεδεμένω** (ονομ. δυϊκού), «δεμένοι»

10) **εἴμι**, στους μετοχικούς τύπους i-jo: **ἰών**, i-jo-te: **ἰόντες**, «οι οποίοι θα μεταβούν»

11) **εἴμι**, στους τύπους e-e-si: **ἔενσι** (ομρ. **ἔαστι**, δωρ. **ἔντι**, ατ. **εἰσι**), «είναι, βούσκονται», e-o: **ἔων** = ατ. **ὢν**, e-o-te: **ἔόντες** = ατ. **ὄντες** π.β. και τα σύνθετα a-pe-e-si: **ἀπέενσι** = **ἀπεισι**, «απουσιάζουν», a-pe-a-sa: **ἀπεάσσα** (πβ. δωρ. αρκαδ. **ἔασσα**) = ατ. **ἀποῦσα**

12) **ἔλευθερῶῶ**, στον τύπο e-re-n-te-ro-se: **ἔλευθέρωσε** = ατ. **ὴλευθέρωσε**, «απήλλαξε από την εισφορά» (το οριμα δεν έχει ακόμη ηθικό περιεχόμενο)

13) **εύχομαι**, στον τύπο e-u-ke-to: **εὔχετο** = ατ. **εύχεται** «ισχυρίζεται, υποστηρίζεται»

14) **ἔχω**, στους τύπους e-ke: **ἔχει**, «κατέχει», e-ko-si: **ἔχοντι** = ατ. **ἔχουσι**, «κατέχουνται», e-ke-e: **ἔχεεν** = ατ. **ἔχειν**

15) **Φίδειν**, στον ανανέωτο τύπο wi-de: **Φίδε** (=ομηρ. ίδε) = ατ. **είδε**.

16) **Φόρω**, στους τύπους Wo-ze: **Φόρξει** (=ομηρ. **ἔρδει** και **φέγει**) «εργάζεται», **φαλλοφέρει**, wo-zi: **Φόργων**, wo-ze-te: **Φόργοντες**, wo-ze-me-na: **Φοργόμενα**, «υπό κατασκευήν» (ενν. **ἄρματα** = τροχοί αρμάτων).

17) **ζέω**, στον τύπο ze-so-me-no: **ζεσομένω**, «γι' αυτό που θα βραστεί» (ενν. λάδι).

18) **θεραπίσκω**, στον τύπο te-ra-pi-ke: **θεραπίσκει** = **θεραπεύει** «υπηρετεί»

19) **ἵημι**, στον τύπο i-je-si: **ἱενσι**, «αποστέλλουν»

20) **κτείμε**, στον τύπο ki-ti-e-si: **κτίενοι** «καλλιεργούν» και ki-ti-me-na: **κτιμένα** = **κτιμένη** π.β. **κτίζω** στην αλφαριθμητική ελληνική

21) **καίω**, στον τύπο ke-ka-u-me-no: **κεκαυμένος**, «καμένος»

22) **λείπομαι**, στον τύπο re-qo-me-no: **λειπόμενοι**.

23) **ὅρομαι**, στον τύπο o-ro-me-no: **ὅρομενος**, «επιτηρών»

24) **ὅφελλω**, στους τύπους o-ro-go: **ὅφλον** = ατ. **ῷφλον**, «χρωστούσαν», o-pe-ro-te: **ὅφελλοντες** = οφείλοντες, o-pe-ro-sa: **ὅφελλοντα** = **ὅφελλουσα** κ.ά.

25) **πέλομαι**, στον τύπο qe-ro-me-no: **πελόμενος**, «ευρισκόμενος»

26) **ὅπατω**, στον τύπο e-ra-pe-me-na: **ἔρραπιμένα** = **ἔρραμμένα**, «φαμίνειν».

27) **τεύχω**, στον τύπο te-tu-ko-wo-a: **τετυχόντα** = **τετεύχοτα**, «καλώς κατασκευασμένα»

28) **τίθημι**, στον τύπο te-ke: **θῆκε** = **ἔθηκε** «τοποθέτησε, αναγόρευσε»

29) **τροπέομαι**, στον τύπο to-ro-qe-jo-me-no: **τροπεζόμενος** «περιφερόμενος».

30) **φέρω**, στον τύπο pe-re: **φέρει**, «φέρνει».

31) **φημί**, στον τύπο pa-si: **φασί** = **φησί**, «ισχυρίζεται».

32) **φθίνω**, στον τύπο της μετοχής e-qi-ti-wo-e: **ἔφθιFόρεις** = **ἔφθικότες**, «που έχουν ψοφήσει» (ενν. χοίρος).

33) **χέω**, στον τύπο me-ta-ke-ku-me-na: **μετακεχυμένα** = **μετακεχυμένη**, «διαλυμένη» (ενν. άμαξα).

Εκτός από ωριματα μαρτυρούνται και μερικά ωριματικά επίθετα σε **-τός** (κανένα σε **-τέος**) π.χ. a-na-mo-to: **ἀνάρμοστοι**, «μη συναρμολογημένες» (ενν. άμαξες), e-na-ri-ro-to: **ἐνάλιπτος** = **ἐνάλειπτος**, «βαμμένη στο εσωτερικό» (ενν. άμαξα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: E. Vilborg, A. Tentative Grammar of Mycenaean Greek Göteborg 1960, σ.σ. 103-119 C. Magneij, Introducao ao Greco Micenico, Lisboa 1980, σ.σ. 183-192. Y. Duhoux-Fr. Dachy, L' Aspect verbal: Du Mycénien a P' Indo-Européen, MYKENAIKA. Actes du IXe Colloque international sur les textes mycéniens et égéens (Athènes, 2-6 Octobre 1990). Athènes 1992, σ.σ. 215-237.

Muknvaíow

αφιέρωμα

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ

Οι επιγραφές

Από τις 5.000 περίπου μυκηναϊκές επιγραφές, οι περισσότερες έχουν σωθεί αποσπασματικά. Μερικές από αυτές, που έχουν σωθεί ολόκληρες, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Μερικά παραδείγματα.

1. Πενήντα ξίφη. Ανάγνωσή της με βάση την αποκρυπτογράφηση **I.** του Ventris: to-sa, pa-ka-na ΞΙΦΟΣ 50. Μεταγραφή στην αλφα-βητική ελληνική **τόσ(ο)α - φάσγανα** ΞΙΦΟΣ 50. Μετάφραση: Πενήντα ξίφη (συνολικά)

2. Ένα ζευγάρι τροχοί διακοσμημένοι με άργυρο. Ανάγνωσή της με βάση την αποκρυπτογράφηση του Ventris: a-ku-ro, de-de-me-no ΤΡΟΧΟΣ ΖΕ 1 Μεταγραφή στην αλφα-βητική ελληνική: **άργυρο δεδεμένω ΤΡΟΧΟΣ ΖΕ 1** Μετάφραση: ένα ζευγάρι τροχοί διακοσμημένοι με άργυρο.

3. Ο θεός του θεάτρου σε πινακίδα που βρέθηκε στα Χανιά το 1990. Πρόκειται για μια μακρόστενη πινακίδα που αποτελείται από δύο σειρές. Με βάση το κείμενό της, ίδια ποσότητα μελιού προσφέρεται και στον Δία και στον Διόνυσο, που και οι δύο λατρεύονται στο ιερό του Δία. Τα ονόματα των θεών αναγράφονται σε πτώση δοτική. Το όνομα του ιερού του Δία σε πτώση αιτιατική. Οι λέξεις είναι ασφαλώς ανάγνωσης και εμφηνείας: α) di-wi-jo-de: **ΔιFjov** δε «για το ιερό του Δία», πβ. **Δίον**: η ιερή πόλη των Μακεδόνων· β) di-we: **ΔιFei - Δι**, «τον Δία» γ) di-wo-nu-so: **ΔιFnύσφ** = στον Διόνυσο. Η σημασία του κειμένου αυτού, που χρονολογείται το 1200 π.Χ., είναι προφανής. Ο θεός του κρασιού και του θεάτρου, που θεωρείται ότι έχει θρακική προέλευση και ότι κάνει την εμφάνισή του στην Ελλάδα τον 8ο αι. π.Χ., αποδεικνύεται χάρη σ' αυτό το κείμενο ότι λατρεύονται στα Χανιά της Κρήτης ήδη το 1200 π.Χ. Και βέβαια είναι αξιοσημείωτο ότι τα δεδομένα του κειμένου αυτού συμφωνούν με τη Μυθολογία. Σύμφωνα με αυτήν, ο Διόνυσος ήταν γιος του Δία. Με βάση τώρα το μυκηναϊκό κείμενο, ο Δίας και ο Διόνυσος λατρεύονται στο ίδιο ιερό και στον καθένα χωριστά προσφέρεται η ίδια ποσότητα μελιού (2 αμφορείς).

4. Διένεξη ιερατείων και πολιτείας για λόγους οικονομικούς. Πρόκειται για μια μακρόστενη πινακίδα που αποτελείται από τρεις σειρές και ανήκει στο Κτηματολόγιο του μυκηναϊκού βασιλείου της Πύλου (οι Μυκηναίοι, το 1200 π.Χ. είχαν κτηματολόγιο, εμείς ακόμη δεν έχουμε). Χρονολογείται στο 1200 π.Χ. Με βάση το κείμενο αυτό, e-ri-ta i-je-re-ja e-ke: **Έριθα ίέρεια** έχει έναν τεράστιο αγρό και ισχυρίζεται ότι τον κατέχει με όλα του τα δικαιώματα για λογαριασμό της θεάς (ή του θεού) da-me-de: **δάμος δέ = δῆμος δέ =** η κοινότητα ούμως βεβαιώνει ότι η ιέρεια έχει μόνο την επικαρπία του κοινοτικού αυτού αγρού. Εδώ δεν χρειάζονται σχόλια.

5. Επίταξη του χαλκού στο μυκηναϊκό βασίλειο της Πύλου λίγο πριν από την καταστροφή. Πρόκειται για μια σελιδόσχημη πινακίδα, που αποτελείται από 19 σειρές γραμμένες και 4 άγραφες. Χρονολογείται στο 1200 π.Χ. Σ' αυτήν καταγράφεται η ποσότητα χαλκού που οι κατά τόπους αξιωματούχοι θα δώσουν προκειμένου να κατασκευαστούν αιχμές για δόρατα και βέλη. Το κείμενο εισάγεται με τη φράση jo-do-se-si: **ώς δώσουσι=απτ. ώς δώσουσι** «έτσι θα συνεισφέρουν». Ακολουθούν τα υποκείμενα (που είναι διάφοροι αξιωματούχοι και ανάμεσά τους η ιέρεια ka-ra-wi-po-ro: **κλαFιφόρος = κλειδοφόρος, κλειδούχος**) και το αντικείμενο ka-ko na-wi-jo: **χαλκόν νάFιον** «χαλκό των ναών».

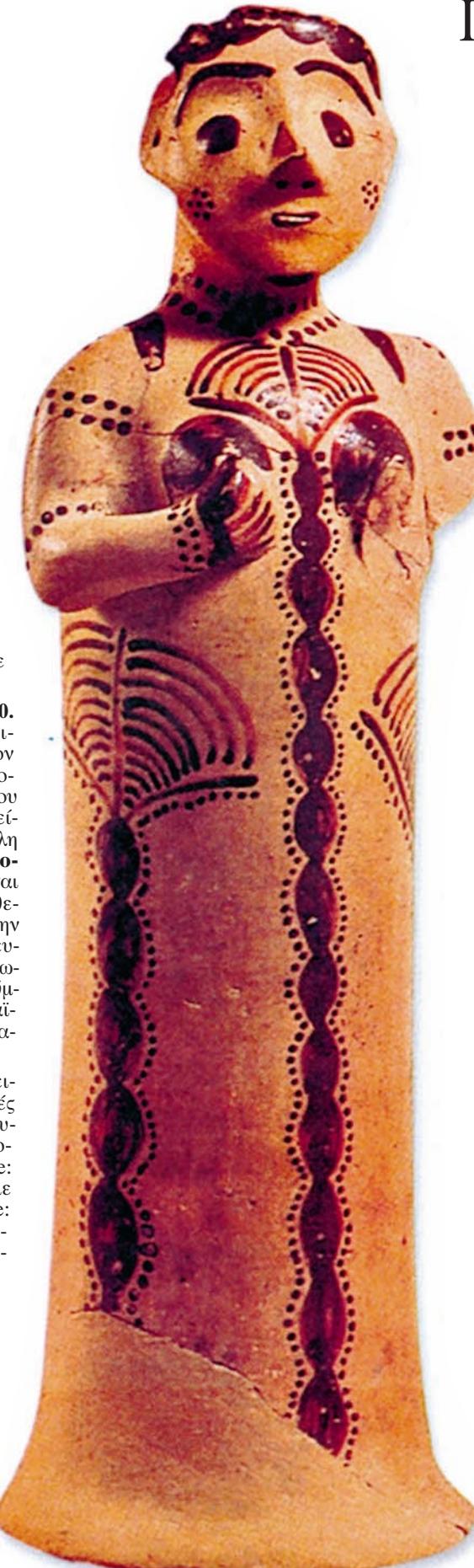
Αυτό σημαίνει ότι ο χαλκός, που εντέλλονται οι αξιωματούχοι να δώσουν, θα προέρχεται από τους κατά τόπους ναούς. Οι ναοί είχαν χαλκό είτε υπό μορφή αφιερωμάτων, είτε διότι τμήματά τους (π.χ. τα θυρόφυλλα ή οι τούχοι) ήταν επενδεδυμένα με φύλλα χαλκού.

Ο **χάλκεος ούδος** (=χάλκινο κατώφλι) και οι **χάλκεοι τοίχοι** (=χάλκινοι τοίχοι) του ανακτόρου του Αλκίνοου, αλλά και το **χαλκοβατες δῶ** (=το ανάκτορο με χάλκινο κατώφλι) του Δία, έρχεται στο νου. Και ακόμα στο νου έρχονται τα επίθετα **Χαλκίοικος** και **Χαλκίναος** της θεάς Αθηνάς.

Η επίταξη του χαλκού ακόμη και των ναών για την κατασκευή όπλων υποδηλώνει ότι η Πύλος βρίσκεται μπροστά σε κίνδυνο, που προετοιμάζεται να αντιμετωπίσει. Ο κίνδυνος, όπως απεδείχθη, ήταν θανάσιμος. Η Πύλος δεν μπό-

ρεσε να τον αντιμετωπίσει. Γι' αυτό είμαστε βέβαιοι χάρη στις πινακίδες που σώθηκαν ώς τις μέρες μας και γνωρίζουμε από τη μελέτη τους ότι ανήκουν στην τελευταία χρονιά, στους τελευταίους μήνες της ζωής του ανακτόρου της Πύλου.

Χωρίς το καταστρεπτικό έργο της πυρκαϊάς, που αποτέφρωσε το ανάκτορο, οι πινακίδες δεν θα είχαν σωθεί. Σώθηκαν γιατί κάηκαν. Ουδέν κακόν αιμιγές καλού.

Μυκήνες, «Οικία των Ειδωλίων» (τέλος 14ου αι. π.Χ.)

Γλώσσα και ιδεώδη

Σε κείμενα λογιστικού και διοικητικού περιεχομένου, όπως είναι τα μυκηναϊκά, δεν μπορεί να περιμένει κανείς να συναντήσει λέξεις δηλωτικές αφηρημένων εννοιών, όπως οι ομηρικές **κλέος** (=δόξα), **μένος** (=δύναμη που εμφυσά ο θεός στον άνθρωπο), **μῆδος** (=σκέψη, βουλή), **μῆτις** (=φρόνηση, σύνεση), κ.λπ. Και όμως και οι λέξεις αυτές μαρτυρούνται έμμεσα αλλά με ασφάλεια στα μυκηναϊκά κείμενα, όπως συνάγεται από την ανάλυση των ανθρωπωνύμων. Μερικά παραδείγματα:

1) e-u-me-pe: **Εύμενης**, σύνθετο με α' συνθετικό το **ένυς** (=καλός) και β' το **μένος**. Το ανθρωπωνύμιο προϋποθέτει την έκφραση **έν μένος**, που με τον τύπο **μένος** έχει απαντά στον Ομηρο. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει ή είθε να γενναία δύναμη» και εκφράζει το ιδεώδες της παλληκαροσύνης. Πβ. και α-ο-ρι-me-pe: **Άοιδημένης**, σύνθετο με α' συνθετικό τη λέξη **άορ** (=έιφος) και β' το **μένος**, πρ. στην κλασική εποχή το **Δοριμένης**. Το όνομα σημαίνει «αυτός που έχει ή είθε να γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γενναία δύναμη» και εκφράζει το ιδεώδες της παλληκαροσύνης. Πβ. και α-ο-ρι-me-pe: **Άοιδημένης**, σύνθετο με α' συνθετικό τη λέξη **άορ** (=έιφος) και β' το **μένος**, πρ. στην κλασική εποχή το **Δοριμένης**. Το όνομα σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

ανθρωπωνύμιο σημαίνει «αυτός που έχει γεννά μας οδηγεί στα μυκηναϊκά χρόνια. Το μυκηναϊκό

Μυκηναϊκές πλέξεις που επιβιώνουν στον Ομηρό

ΠΕΡΙΠΟΥ 260 προστιγμοικά και 150 ανθρωπωνίμια, που μαρτυρούνται στα μυκηναϊκά κείμενα, απαντούν και στα Ομηρικά έπη. Ο αριθμός είναι σημαντικός, αν ληφθεί υπόψη το διαφορετικό γλωσσικό πεδίο των μυκηναϊκών κειμένων (λογαριασμοί) και των Ομηρικών επών (ποιήματα). Τα κοινά αυτά γλωσσικά στοιχεία διδάσκουν ότι η γραμμή που ενώνει το μυκηναϊκό κόσμο με τον Ομηρού συδέπτε διεκόπη. Μερικά παραδείγματα.

I. Προσηγορικά

- 1) Ονόματα δηλωτικά συγγένειας: ma-te: **μάτηρ=μήτηρ**, pa-te: **πατήρ**, tu-ka-te: **θυγάτηρ**, ko-wa: **κόρηFος=ομηρο**. **κούρος**, ko-wa: **κόρηFa=ομηρο**. **κούρη**, i-o: **ίος=ομηρο**. **νίος**.
- 2) Ονόματα δηλωτικά αξιμάτων και επαγγελμάτων: wa-na-ka: **Φάναξ=ομηρο**. **άναξ**, qa-si-re-u: **βασιλεύς**, i-je-re-u: **ιερεύς**, i-je-re-ja: **ιέρεια**, po-ti-ni-ja: **πότνια**, a-pi-ko-ro: **άμφιπολος**, ke-ra-me-u: **κεραμεύς**, ka-ke-u: **χαλκεύς**, po-me: **ποιμήν**, quo-u-ko-ro: **βουκόλος**, su-qo-ta: **συβότας=ομηρο**. **συβότης** «χοιροβοσκός», du-ru-to-mo: **δρυτόμος** «ξυλοκόπος», te-ko-to: **τέκτων** «ξυλουργός», to-ko-so-ta: **τοξότας=ομηρο**. **τοξότης**, re-wo-to-ro-ko-wo: **λεFοτροχόFος=ομηρο**. **λαετροχόος**, e-re-ta: **ἔρετας=ομηρο**. **ἔρετης**.
- 3) Ονόματα δηλωτικά όπλων: ko-ru: **κόρυς** «περικεφαλαία», to-ra-ke: **θώρακες**, pa-ka-na: **φάσγανα** «ξίφη», e-ke-a: **ἔγχεα** «δόρατα», ai-ka-sa-ma: **αίκωνα=ομηρο**. **αίχμη**, q-i-si-po: **ξίφος**, a-mo: **ἄργο** =ομηρο. **ἄρμα** «τροχός».

Μυκηναϊκές πλέξεις που επιβιώνουν στη σύγχρονη

ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ γνωστό, η ελληνική γλώσσα συνεχίζεται αδιάποτα και πολλές χιλιετίες. Η σύγχρονη Ελληνική συνεχίζει το Μυκηναϊκή και την Ομηρική Ελληνική μέσω της Βυζαντινής. Χάρη σ' αυτήν τη συνέχεια πολλές μυκηναϊκές λέξεις (ανθρωπωνίμια, τοπωνύμια, λέξεις δηλωτικές επαγγελμάτων, μετάλλων, επίπλων και σκευών, προϊόντων κ.λπ.) επιβιώνουν στη σύγχρονη ελληνική, κοινή και ιδιωματική. Παραθέτω τις πιο χαρακτηριστικές σε αλφαριθμητική σειρά.

ἀγρός (a-ko-ro), **Αἰγύπτιος** (ai-ku-pi-ti-jo), **Ἄλεξάνδρα** (a-re-ka-sa-da-ra), **ἀλοιφή** (a-ro-pa): **ἀλλοιφά=αλοιφή**, **ἀνδριάς** (a-di-ri-ja-te): **ἀνδριάντει**, δοτ., **ἀνεμός** (a-ne-mo): **ἀνέμων**, γεν.), **ἄνθοωπος** (a-to-ro-ko): **ἄνθων** (a-ko-so-ne: **ἄνθονες**), **ἄργυρος** (a-ku-ro), **Ἄρτιμη**, χωριό στην Κύπρο, από το αρχαίο **Ἄρτιμις**, **Ἀχιλλεύς** (a-ki-re-u) **βασιλεύς** (qa-si-re-u), **βουκόλος** (qo-u-ko-ro), γναφιάς < γναφεύς < **κναφεύς** (ka-na-pe-u), δεξιός (de-ki-si-wo: **ΔεξιόFος** < **δεξιFός**), δέχομαι (de-ka-sa-to: **δέξατο**, αόρ. του δέξομαι=δέχομαι), δεσμός (de-so-mo), δένω < δέω (de-de-me-po: **δεδεμένος**), δίδυμος (di-du-mo: **Δίδυμος** < δίδυμος), δρομέας < δρομεύς (do-ro-me-u), δῶρον (do-ra: **δῶρα**, πληθ.), **Διόνυσος**, τοπων. στην Αττική και στην Κύπρο **Δικιόνυσος** (di-wo-nu-si-jo: **ΔιFονούω** δοτ.), δούλος (do-e-ro: **δόελος=δοῦλος**), ἐλιά < **ἐλαία** (e-ra-wa: **ἐλαῖFαι=ἐλαῖαι**, πληθ.), **ἐλεύθερος** (e-re-u-te-ro), **ἐνεκα** (e-pe-ka), **ἔργατης** (we-ka-ta: **Feργάτας=ἔργατης**), **ἔρημος** (e-re-mo: **ἔρημον=ἔρημον**, ουδέτ.), **ἔρυθρος** (e-ru-ta-ra-phi: **ἔρυθρᾶφι**, οργανική θηλυκού πληθ. του **ἔρυθρός**).

ἔχω (e-ke: **ἔχει**)

Ζας α) βουνό στο Φιλώτι Νάξου, β) **Ζιάς** βουνό στη Σύρο, γ) **Δημάς** βουνό στην Κύπρο, δ) **μά το Ζά** («Δία»), όρος στην Κοίτη. Η εξέλιξη ήταν: **τόν Δία > τό Zá** (πβ. διαβολιά > ζαβολιά > Ζάς) (di-we: **ΔιFεί=Δι**, δοτική του Ζεύς).

Ἡρα (e-ra), **Θεοδώρα** (te-o-do-ra), **θεός** (te-o), **θρόνος** (to-no: **θόρνος=θρόνος**), **θυγατέρα** < **θυγάτηρ** (tu-ka-te), **θώ-**

4) Ονόματα δηλωτικά σκευών και επίπλων: a-ri-ro-pe-we: **ἀμφιφορῆfes=ομηρο**. **ἀμφιφορῆfes** «αμφορείς», di-pa: **δίπας=ομηρο**. **δέπας**, ti-ri-po: **τρίπος=ομηρο**. **τρίποντος**, pi-a2-ρa: **φιθάλα=ομηρο**. **φιθάλη**, ka-ra-te-ra: **κρατήρα**, φe-to: **πέθος=ομηρο**. **πέθος**, ku-pe-ra: **κύπελλα** (πληθ.), ka-ra-to: **κάλαθος**, po-ro-ko-wo: **πρόχοFος=ομηρο**. **πρόχοος** «πρόχον», e-ka-ra: **ἔσχαρα=ομηρο**. **ἔσχαρη** «σκάρα», de-mi-ni-ja: **δέμνια** «κλίνη», to-pe-ra: **τόφεξα=ομηρο**. **τόφεξα**, to-po: **θόρνος=ομηρο**. **θόρνος**, ta-ra-nu: **θρόνυς=ομηρο**. **θρόνυς**, «σκανών».

5) Ονόματα δηλωτικά αγροτικών και άλλων προϊόντων: si-to : σίτος, wo-no: **Φοῖνος=ομηρο**. **οῖνος**, e-ra3-wo: **ἔλαιFον=ομηρο**. **ἔλαιον**, ki-ri-ta: **κριθά=ομηρο**. **κριθή**, ku-pa-ro: **κύπαιρος=ομηρο**. **κύπειρος**, ri-no: **λίνον**, a-ro-pa: **ἀλοιφά=ομηρο**. **ἀλοιφή**, a-re-pa: **ἀλειφαρ**, tu-to2: **τυρός=ομηρο**. **τυρός**, me-ri: **μέλι**.

6) Ονόματα δηλωτικά μετάλλων και άλλων υλών: ku-ru-so: **χρυσός**, a-ku-ro: **ἄργυρος**, ka-ko: **χαλκός**, mo-ri-wo-do: **μόλιFδος=ομηρο**. **μόλιβος**, ku-wa-no: **κύανος**, e-re-pa: **ἔλεφας** «ελεφαντόδοντο».

II. Ανθρωπονύμια

ai-ku-pi-ti-jo: **Αἰγύπτιος**, ai-ti-jo-ko: **Αἰθίοψ**, ai-to: **Αἴθων**, ai-wa: **ΑἴFας=ομηρο**. **Αἴος**, a-ki-re-u: **Ἀχιλλεύς**, a-ka-to: **Ἀκτωρ**, a-mu-ta-o: **Ἀμυθάων**, a-pi-a2-ro: **Ἀμφίθαλος=ομηρο**. **Ἀμφίαλος**, a-re-ku-tu-ru-wa: **Ἀλεκτόνων**, a-re-ta-wo: **ἈρετάFυν=ομηρο**. **Ἀρετάων**, a-ta-no: **Ἀντάνωρ=ομηρο**. **Ἀντήνωρ**, de-u-ka-ri-jo: **Δευκαλίων**, e-ko-to:

Ἐπτωρ, e-pe-ke-u : **Ἐπειγεύς**, e-pi-ja-ta: **Ἐφιάλτας=ομηρο**. **Ἐφιάλτης**, e-ta-wo-ne-u: **ἘταFωνεύς=ομηρο**. **Ἐτεωνεύς**, e-u-me-de: **Ἐνύμήδης**, e-u-na-wo: **Ἐνύνηρος=ομηρο**. **Ἐνύνηρος**, e-u-ru-qo-ta: **Ἐνύρβιτας=ομηρο**. **Ἐνύρβιτης**, i-pe-me-de-ja: **Ἴφεγέδεια**, ka-ra-u-ko: **Γλαῦκος**, ka-ro-qo: **Χάροπος** ή **Χάροψ**, ka-sa-to: **Ξάνθος**, ka-to (γεν. ka-to-ro): **Κάστωρ** (γεν. **Κάστορος**), ke-re-te-u: **Κορηεύς**, ku-ru-me-no: **Κλύμενος**, ma-ka-wo: **Μαχάων=ομηρο**. **Μαχάων**, ne-ri-to: **Νήριτος**, o-re-ta: **Ὀρέστας=ομηρο**. **Ὀρέστης**, pe-ri-me-de: **Περιμήδης**, pe-ri-to-wo: **Περιθώρος=ομηρο**. **Πειρίθοος**, po-ru-qo-ta: **Πολυφόντας=ομηρο**. **Πολυφόντης**, po-te-u: **Ποντεύς**, pu-ra-ko: **Φύλακος**, pu-ra-so: **Πύρασος**, ra-wo-do-ko: **ΛαFόδοκος=ομηρο**. **Λαδόδοκος**, ta-ta-ro: **Τάνταλος**, te-se-u: **Θηρεύς**, tu-we-ta : **Θυέστας=ομηρο**.

χρυσός (ku-ru-so).

Εκτός από τις μεμονωμένες λέξεις, στη σημερινή ελληνική επιβιώνουν και μυκηναϊκές φράσεις.

1) Σε πινακίδα της Πύλου, που καταγράφονται πολλάτικες προσφορές αποτελουμένες από χρυσά κυττέλλα και από γυναικες και αντρες, απαντά 4 φορές η φράση **δῶρα (τε) φέρει**. Η ίδια φράση με την ίδια σειρά των λέξεων απαντάται και στον Ομηρού. Η φράση χρησιμοποιείται και σήμερα με τον τύπο **φέρων φῶρα** και προφανώς συνεχίζει μακρότατο βίο αφού ο απώτερος πρόγονός της βρίσκεται στην ινδοευρωπαϊκή εποχή, πβ. λα-tiv. **dona ferentes**.

2) Σε πινακίδα της Πύλου, που καταγράφει τροχούς πολυτελέων άρματος, όπως είναι αυτό που περιγράφεται στο E722-6 της Ιλιάδας, απαντά η φράση **μάτηρο=μήτηρ**, **Μίθ-θες < μίνθα**, ποπων. στην Κάρπαθο (mi-ta: **μίνθα**), μολύβος, **μολίβι** (mo-ri-wo-do: **μολιFδος=μόλυβδος**), μόνος (Mo, ακροφωνική βραχυγραφία του **μόνFος=μόνος**), νέος (ne-wo: **νέανθός** (ka-sa-to: **Ξάνθος < ξάνθός**), **ξίφος** (xi-si-pe-e: **ξίφες**, ονομ. δυικού του **ξίφος**), **ὅφείλων** (o-pe-ro-si: **ὅφέλλοντος-ὅφείλοντος**), παλαίος (para-jo), **πατέρας < πατήρ** (pa-te), **πέδιλο** (pe-di-ra: **πέδιλα**, πληθ.), **πέρα** (pe-ra3-ko-ra-i-ja: **Πέρα Αίγολαΐα**), **περί** (pe-ri-qo: **περί-λοιπος**), **περυσινός** (pe-ru-si-nu-wo: **περυσινFός=περυσινός**), πολιός (po-ri-wa: **πολιFά=πολιά**, πληθ. ουδ.), **πολύς** (pa-ru-ka-to: **Πολύ-καστος**), Ποσίδι τοπων. στη Σύρο (po-si-da-i-jo: **Ποσίδανον** «ιερό του Ποσειδώνα»), **πυξάρι** < **πυξίσ** (pu-ko-so: **πύξης**), **οάρτηρα** < **οάρτηρα** (ra-ri-ta-ja: **οάρτηρα**), **πύξη** (Pý (ri-jo), **σελίνο** (se-ri-no: σελίνον), **σησάμιον** (sa-ja-ma, ονομ. πληθ. ουδ. ουδ. του σάσαμιον=σήσαμιον), **στάρι** < **σιτάρι** < **σίτος** (si-to), **σκέλιος** (ke-re-a2: **σκέλεια**, ονομ. πληθ.), **σκάρα** < **ἐσχάρα** (e-ka-ra), Τέμενος, **Τεμένια** τόπων (te-me-no: **τέμενος**), Τύλισος (tu-ri-so), **φάρμακο** (pa-ma-ko), φέρω (pe-re: **φέρει**), φιάλη, φιάλα στη Μεσονεία (pi-ara), φτελιά < **πτελέας** (pe-te-re-wa: **πτελέFα=πτελέα**), **χαλκός** (ka-ko), **χαλκιάς** < **χαλκεύς** (ka-ke-u),

γ) **Ἐκρατουν εἰς τὰ χέρια των κοντάρια καί ραβδία, πράσινα μακρυκόνταρα, μέ τ' ἀσήμιν δεμένα.** («Διγενής Ακρίτης» Es-corial, εκδ. Στυλ. Αλεξίου).

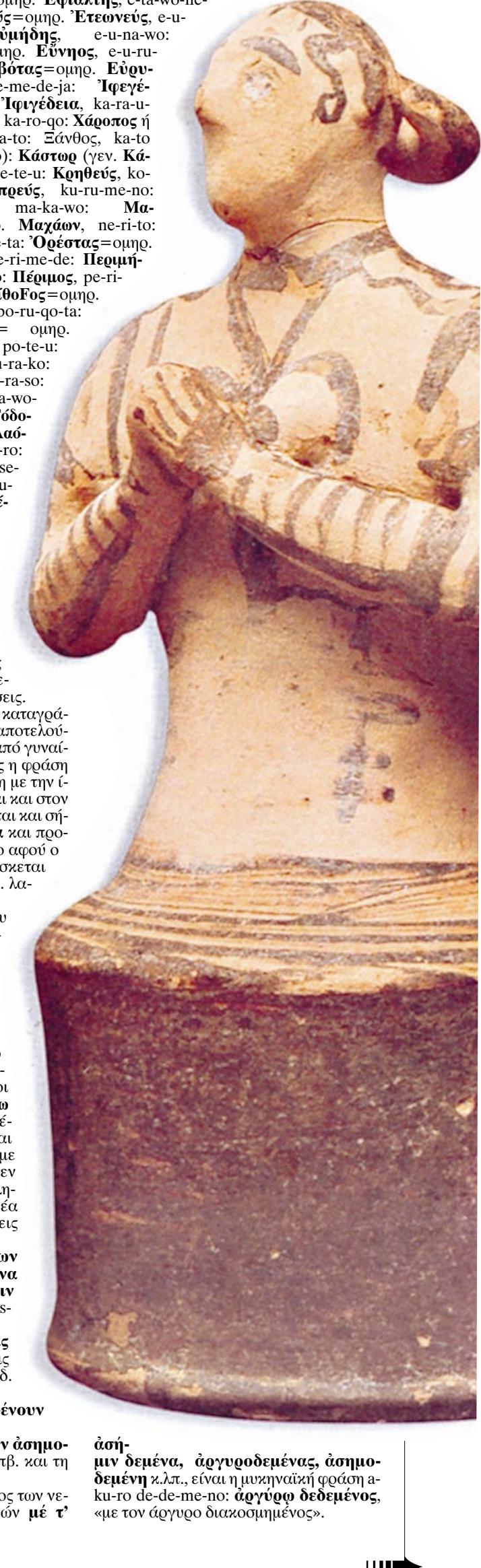
β) **Μέ σέλλας χρυσοκόλλητας καὶ ἀργυροδεμένας** («Διήγησις Παιδιόφραστος» στ. 759, εκδ. Wagner).

γ) **Κτένια ἔμορφα πολλά, τά δένουν μέ χρυσάφινων** (αντ.).

δ) **Ἐδῶ σε τούτη τήν αὐλή τήν ἀσημοδεμένη** (δημοτικό τραγούδι), πβ. και τη φράση είκονα **ἀσημόδετη**.

Προφανώς ο άμεσος πρόγονος των νεοελληνικών και των βυζαντινών **μέ τ'**

ἀσήμιν δεμένα, **ἀργυροδεμένας, ἀσημοδεμένη** κ.λπ., είναι η μυκηναϊκή φράση ακ-ku-ro de-de-me-no: **ἀργυρῷ δεμένος**, «με τον άργυρο διακοσμημένος».

αφιέρωμα

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ

Μορφολογικά και φωνητικά στοιχεία στη σύγχρονη Ελληνική

ΟΜΩΣ ΕΚΤΟΣ από λεξιλογικά στοιχεία στη σημερινή Ελληνική απαντούν και μορφολογικά και φωνητικά στοιχεία, που μαρτυρούνται στα μυκηναϊκά κείμενα, π.χ.

1) ομιλιτικά παράγωγα σε **-μός** (μυκην. δεσμός, σπερμός, δοσμός - στη Νέα Ελληνική **χαμός** κ.λπ.),

2) υποκοριστικά σε **-ισκος** (μυκην. τριποδίσκος - στη Νέα Ελληνική **κλαδίσκος** (=αμπελοπόδιον) κ.λπ.),

3) επίθετα σε **-ινός** (μυκην. περυσινός=περυσινός - στη Νέα Ελληνική **καθημερινός** κ.λπ.),

4) κατάληξη επαγγελματικών θηλυκών σε **-τρια** (μυκην. **φάπτρια** < φάπτρια - στη Νέα Ελληνική **φάρτρα** < φάπτρια, **μαθήτρια** και **μαθήτρια**, πλύστρα κ.λπ.),

5) κατάληξη ουδετέρων σε **-τρον** (μυκην. πύρωντρον «μασιά» - στη Νέα Ελληνική **φίμωτρο**, **κάθιστρο** κ.λπ.),

6) σύνθετα σε **-φόρος** (μυκην. **κλαΐφιρός** «κλειδούχος» - στη Νέα Ελληνική πολυνάριθμα σύνθετα σε **-φόρος**, π.χ. **νεροφόρος**),

7) κατάλ. αιτιατικής τριτοκλίτων σε **-ες** αντί **-ας** (μυκην. **φέρείλαντες** αντί **φέρείλοντας**, **ἄξονες** αντί **ἄξονας**, **πέλικες** αντί **πέλικας**, πβ. στους Δελφούς τον 5ο αι. π.Χ. **μάνας δέκα τέτορες** (αντί **τέτορας=τέσπαρας**) και στη Λαμία τον 3ο αι. π.Χ. **τούς δέκα πέντε στατήρες**,

8) απώλεια της σύλλαβικής αξίας του **ι** μετά από σύμφωνο **η** σύμφωνα (μυκην. **πορφωγός** < πορφύρος < πορφύρεος, **χάλκια** < **χάλκια** < χάλκεα, **συνιά** < **συκία** < συνέα, **φάπτρια** < **φάπτρια**, **μελέτρια** < **μελέτρια** «η αλέθουσα», **άσκητρια** < **ασκήτρια** «διακοσμήτρια», πβ. στη Θεσσαλική **κύρδον** < **κυργόν** < **κυρίον**, και στη Λεσβιακή **πέρδοχος** < **περιόχος**.

Στη Νέα Ελληνική **τρακόσα** < **τριακόσια**, **έννια** < **έννέα**, **συκέα** < **συκιά**, **έκκλησά** < **έκκλησία**, **φάρτρα** < **φάπτρια**, **μαθήτρα** (στην ιδιωματική) < **μαθήτρια**, **πλύστρα** κ.λπ.

Δεδομένου ότι η γλώσσα των μυκηναϊκών κειμένων αντικαθερέψει την ομιλουμένη και ότι η ελληνική γλώσσα είναι αδιάσπαστη, φανόμενα όπως τα δύο τελευταία πιθανόν δεν οφειλονται σε παράλληλες εξελικτικές τάσεις, που πραγματοποιήθηκαν σε δύο διαφορετικές εποχές. Είναι πιθανότερο ότι τα φανόμενα αυτά ξεκινούν από τα μυκηναϊκά χρόνια. Η γραφομένη όμως γλώσσα και προπάνων η επικράτηση του αιτιασμού εμπόδισαν την εξέλιξη τους, η οποία εν μέρει μόνο ολοκληρώθηκε: σήμερα λέμε **τούς σωτῆρες**, **τίς νύκτες**, αλλά **έκκλησία** και σπανιότερα **έκκλησια** (ιδιωματικά), **καθηγήτρια**, **μαθήτρια**, **ποιήτρια**, αλλά και **χαρτορίχτρα**, **λιομαζώχτρα** κ.λπ.

Ας μη μας εκπλήσσει: οι ωζες της σημερινής Ελληνικής πάνε πίσω στα μυκηναϊκά χρόνια.

Η γνώμη ότι οι μυκηναϊκοί και οι νεοελληνικοί τύποι δεν έχουν κανένα ιστορικό δεσμό μεταξύ τους δεν είναι κατά τη γνώμη μου ορθή. Τα νήματα που συνδέουν τη Μυκηναϊκή με την ομιλουμένη, και κυρίως την ιδιωματική Νέα Ελληνική, είναι πολύ περισσότερα από ότι θα μπορούσε κανείς να φαντασθεί. Οι ωζες της σημερινής Ελληνικής πάνε πίσω στα μυκηναϊκά χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I.K. Προμπονάς, Μυκηναϊκά και Νέα Ελληνικά, Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 8ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας Πανεπ. Θεσσαλονίκης 27-29 Απριλίου 1987, Τιμητική Προσφορά στον J. Chadwick, σσ. 59-67· ο ίδιος,

Mots mycéniens survécus en grec moderne, Atti e Memorie del secondo Congresso internazionale di Micenologia (Roma - Napoli, 14-20 Ottobre 1991). Roma 1996, I. σσ. 445-52· ο ίδιος, Die Linear - B

Texte und die neugriechische Sprache, Die Geschichte der hellenischen Sprache und Schrift (Ohlstadt 3-6.10.1996). Ohlstadt 1998, σσ. 225-232.

Μυκήνες, «Οικία των Ειδωλίων», πήλινο ομοίωμα φιδιού (13ος αι. π.Χ.)

Τα κείμενα και η ποίηση

Η έρευνα δέχεται σήμερα ότι τα Ομηρικά έπη είναι η ώριμη κατάληξη μιας μακραίωνης προφορικής επικής παραδόσεως. Υπάρχουν μάλιστα σ' αυτά εκφράσεις, που ανάγονται στην Ινδοευρωπαϊκή ποιητική γλώσσα, καθώς απαντούν όμοιες ακριβώς και στην ποίηση άλλων ινδοευρωπαϊκών λαών πβ. ομηρ. **κλέ(F)ος ἄφθιτον** - αρχ. ινδ. strvas akṣitam (=αθάνατη δόξα), ομηρ. **ιεσόν μένος** - αρχ. ινδ. isir × m m ×nah κ.λπ.

Η αναζήτηση, επομένως και η ανεύρεση μυκηναϊκών ποιητικών εκφράσεων στα Ομηρικά έπη είναι απόλυτα σύμφωνη με τα διδάγματα της ομηρικής επιστήμης. Ποιες, όμως από το πλήθος των εκφράσεων, που απαντούν σ' αυτά, είναι με βεβαιότητα μυκηναϊκές; Η βοήθεια, που μας προσφέρουν εδώ τα μυκηναϊκά κείμενα, δηλαδή οι λογιαριασμοί των μυκηναϊκών ανακτόρων, είναι, κατά τη γνώμη μου μοναδική. Θα μπορούσε να πει κανένας, χρησιμοποιώντας όρο των θετικών επιστημών, ότι το γλωσσικό υλικό που μας προμηθεύνει λειτουργεί ως καταύτης στην ανίχνευση μυκηναϊκών εκφράσεων στα Ομηρικά έπη. Μια ομηρική έκφραση που παρουσιάζει μετρική ανομαλία, η οποία αίρεται με την αντικατάσταση του ομηρικού τύπου από τον αντίστοιχο του μυκηναϊκό, αυτονότιο είναι ότι ανάγεται στα μυκηναϊκά χρόνια. Ενα παράδειγμα: Σε **έξι ομηρικά χωρία** (B636, 169, 407, K137, H47=Λ200) απαντά μετά την τροχαϊκή τομή η στερεότυπη έκφραση **-νυ/-υν/-υ** //**Δι/ί μῆτριν ἀτά/λαντος**, η οποία σημαίνει «όμοιος με τον Δία στη σκέψη». Σ' αυτήν παρατηρούνται δύο μετρικές ανωμαλίες, που αίρονται αν οι τύποι που τις προκαλούν αντικατασταθούν με τους αντίστοιχους μυκηναϊκούς:

1. Κάτω από το **Διύ** κρύβεται ο παλαιότερος τύπος δοτικής **ΔιFeί**, που μαρτυρείται τώρα στα μυκηναϊκά κείμενα.

2. Κάτω από το **ἀτάλαντος** κρύβεται ο τύπος **hatálan-tos** («*σατάλαντος < sm-τάλαντος»), σύνθετο από το αθροιστικό **α** και το ουσ. **τάλαντον** «βάρος». Στα μυκηναϊκά κείμενα το αθροιστικό α απαντά με τον τύπο **h-** πβ. **hate-ro: ἄτερος**, απ' όπου με αφομοίωση ο τύπος **ἔτερος** της αλφαριθμητικής Ελληνικής.

Η αρχική μορφή της έκφρασης **Δι/ί μῆτριν ἀτά/λαντος** ήταν **Δι/Feί μῆτριν hatálan-tos**.

Η έκφραση τώρα αυτή, που έχει μυκηναϊκή καταγωγή, αναφέρεται τέσσερις φορές στον Οδυσσέα και δύο φορές στον Επτορά. Ασφαλώς όμως ταυτίζεται στον πρώτο: από δύο τους ήρωες αποκλειστικά ο Οδυσσέας και στην Ιλιάδα και στην Οδύσσεια ονομάζεται **πολύμητης** (86 φορές: 80 φορές στην έκφραση **πολύμητης Οδυσσεύς** στο τέλος πάντοτε στίχου). Αποκλειστικά επίσης ο ήρωας αυτός **χαρακτηρίζεται ποικιλομητης** (7 φορές), **πολυμηχανός** και **πολύτροπος**.

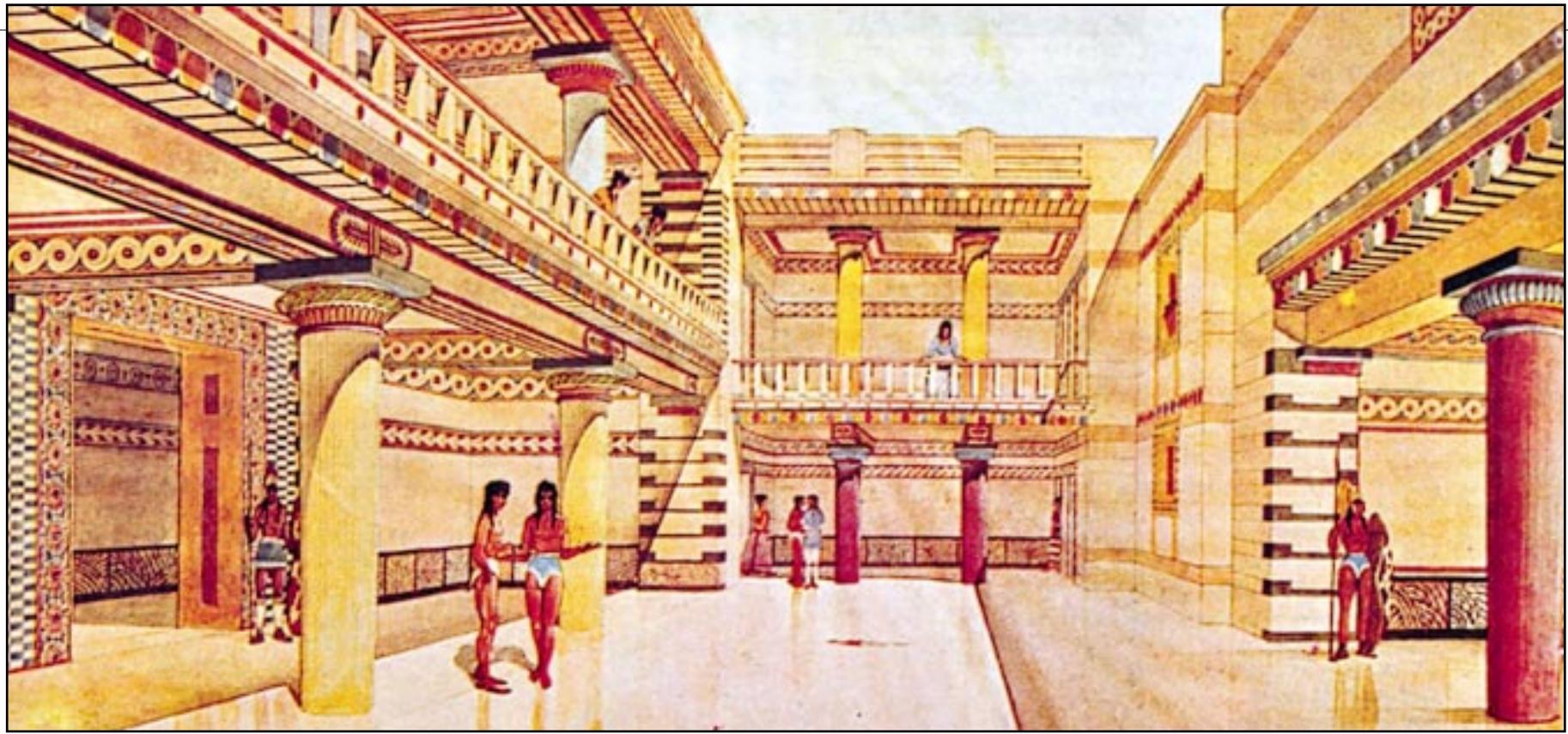
Η μορφή του Οδυσσέα μέσα στην επική ποίηση είναι τόσο παλιά δύσ και η έκφραση **Διύ μῆτριν ἀτάλαντος < ΔιFeί μῆτριν hatálan-tos**, που τον χαρακτηρίζει. Ήδη στα μυκηναϊκά χρόνια ο Οδυσσέας είχε γίνει θέμα επικών τραγουδιών. Τα μυκηναϊκά επικά τραγούδια θα έφαλλαν, μεταξύ άλλων, τα κατοδήματα του ήρωα, που επήγαγαν δρι έτοσο από τη σωματική ωρμή δύσ από την πολυμηχανία του, την **μῆτριν**. Πώς τώρα βρέθηκε η μυκηναϊκή αυτή έκφραση στην Ιλιάδα; Οπως γίνεται σήμερα παραδεκτό, ο Ομηρος ζει και συνθέτει την Ιλιάδα και την Οδύσσεια σε κάποια ιωνική περιοχή της Μ. Ασίας τον 8ο π.Χ. αιώνα. Χρησιμοποιεί τη σύγχρονή του ιωνική διάλεκτο, αλλά και πλήθος από στερεότυπες εκφράσεις, τις οποίες αντλει από τα σύγχρονά του επικά τραγούδια, που είχαν ποικιλή τοπική και χρονική προέλευση. Μία από τις εκφράσεις αυτές είναι και η παραπάνω, της οποίας η αναγωγή στα μυκηναϊκά χρόνια κατέστη δυνατή χάρη στα λογιστικά κατάστιχα των μυκηναϊκών ανακτόρων. Η γλώσσα λουπόν των μυκηναϊκών κειμένων μπορεί να διαφωτίσει και θέματα μυκηναϊκής ποίησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I.K. Προμπονάς, Η Μυκηναϊκή Επική Ποίηση με βάση τα μυκηναϊκά κείμενα και τα Ομηρικά έπη. Αθήνα 1981, Ο ίδιος, Le mot mycénien a-sa-mi-to comme indice de l'origine mycénienne de l' epopée. MYKENAIKA. Actes du IXe Colloque international sur les textes mycéniens et égéens... (Athènes, 2-6 Octobre 1990) Athènes 1992, σσ. 539-42.

M.L. West, The Rise of the Greek Epic, JHS 108, 1988, 151-72.

C.J. Ruijgh, Le Mycénien et Homère, Linear B, A 1984 Survey (ed A. Morpurgo Davies - Y. Duhoux) Louvain 1988, σσ. 143-90. O ίδιος, Sur Pa position Dialectale du mycénien, Atti Roma 1996, σσ. 121-24.

ΟΒέντρις λίγο πριν από την αποκρυπτογράφηση και τη φωνοδότηση των παραξενών αυτών συμβόλων της γραμμικής Β γραφής με πραγματικές φωνητικές αξίες, σκέψητης ευφύεστατα στις οι περισσότερες πρότερες λέξεις στην αρχή των πήλινων εγγράφων θα μπορούσαν «λογικά» να αντιστοιχούν σε τοπωνύμια και οι δεύτερες κατά σειρά θα μπορούσαν να αντιστοιχούν σε ιδιότητες ΚΝΩΣΟΣ λ.χ. (1η), ΔΟΥΛΟΙ (2η), το-σοι (3η). Εποι και αλλιώς στον ίδρωτα και στο αίμα των δούλων στηρίζητη μιας εξαρχής η οικονομική ανάπτυξη κάθε περιοχής του κόσμου...

Στις πινακίδες της Κνωσού, λοιπόν, έπρεπε να εντοπιστεί ένα από τα γνωστά τοπωνύμια της περιοχής κι ύστερα να συνδύαζε τις γραμμούλες και τα σχεδιάκια που το απεικόνιζαν με τις πιο πιθανές ιχητικές αξίες που ήδη εντόπιζε με τη μέθοδο του (βλ. άρθρο κας Θεοφανοπούλου - Κοντού). Η πρώτη λέξη της αποκρυπτογράφησης, σύμφωνα με τις πιθανότητες: τοπωνυμίου - φωνητικών αξιών, ήταν το λιμάνι της Κνωσού η α-mi-ni-so: Αμνισός και η α-mi-ni-so-de: Αμνισόνδε: «προς την Αμνισό» (ένας τύπος που φανερώνει κίνηση προς τόπο).

Η Αμνισός, που καταπλακώθηκε από κίσηη (ελαφρόπετρα) μετά την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας και που ξανάζησε στα κλασικά και ωμαϊκά χρόνια, απέχει επτά χιλιόμετρα από το Ηράκλειο. Είχε ανασκαφεί - 22 χρόνια πριν από την αποκρυπτογράφηση - από τον Μαρινάτο (το 1929-30) και είχαν βρεθεί σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα. Εκτός απ' αυτά την αναφέρει ο Ομηρος στην Οδύσσεια:

«Στην Αμνισό με το κακό λιμάνι,
πλάι στο σπήλαιο - ἀντρὸ τῆς θεάς μαμής Ειλειθυίας
παρέσυραν το πλοίο του Οδυσ-
σέα οι ισχυροί βοριάδες
από τον κάρβο Μαλιά! (Μαλει-
ών)» (Οδ. τ. 186-190)

Σημαντική, εξάλλου, για την ταύτιση της ομηρικής Αμνισού, στάθηκε η μαρτυρία του Στοάβωνα (10.476). Σύμφωνα με το μεγάλο γεωγράφο, η πόλη ήταν το λιμάνι των Μινωιτών. Από εκεί ξεκινούσε το εμπόριο της θάλασσας. Από εκεί απέπλεαν τα πλοία των τολμηρών θαλασσοπόρων, που μετέφεραν προϊόντα και καλλιτεχνήματα σε τόπους μακρινούς. (Στην Αίγυπτο λ.χ. με βεβαίτητα, γιατί βρέθηκαν αναθήματα από τη χώρα του Νείλου στο σπήλαιο της Ειλειθυίας, που απέχει 500 μόλις μέτρα από την αμμώδη παραλία της Αμνισού.)

Μετά την α-mi-ni-so: Αμνισό, που πιθανολογεί και βρίσκει ο Βέντρις, «ανοίγει» ο δρόμος των τοπωνυμίων. Φτάνει επιτυχώς στην κο-no-so: «Κνωσό» και στην tu-li-

Του NIKOY ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗ

so: «Τύλισο». Αυτή ήταν η αρχή.

Η δεύτερη λέξη που υπέθεσε, μετά το τοπωνύμιο, η ιδιότητα, και που τη διετύπωσε ως απλή εικασία στις περιφημες και σημαντικότατες «Σημειώσεις εργασίας» του (που τις διάβαζαν, με την πρόσδοτο των εργασιών, μερικοί ενδιαφερόμενοι Μυκηναϊολόγοι), ήταν πράγματι η ΔΟΥΛΟΣ. Τοία σχηματάκια στη σειρά:

- ένα όμικρον με δύο ευθείες στους πόλους του πάνω και κάτω ♀
- ένα άλφα κεφαλαίο με δεύτερη οριζόντια γραμμή προς την κορυφή, ώστε να σχηματίζεται ένα μικρό τρίγωνο Α
- και ένας σταυρός! +

Αυτή η ακολουθία απ' τα τρία σχήματα αποδείχτηκε πως ήταν η γραφή do-e-ros: δοέλος: «δούλος» και do-e-ra: δοέλα: «δούλη». Ήδη, με τη βοήθεια των ιδεογραμμάτων ΑΝΔΡΑΣ και ΓΥΝΑΙΚΑ, έκανε τη διάκριση μεταξύ πολλών αρσενικών και θηλυκών ονομάτων. Είχε παρατηρήσει στις πινακίδες της Κνωσού ότι στη λέξη της Γραμμικής, μετά το ιδεόγραμμα ΑΝΔΡΑΣ, υπήρχε ένα τελικό «σχεδιάκι» σύμβολο - κατάληξη (το -ros), που διέφερε από το τελικό σύμβολο - κατάληξη (τη -ra) της ίδιας λέξης, που ακολουθούσε το ιδεόγραμμα ΓΥΝΑΙΚΑ.

Εποι, λοιπόν, σ' αυτόν το μακρινό κόσμο υπήρχαν δούλοι και δούλες.

ΔΗΜΟΣ - ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Σε κάθε da-mo: δάμ-ο: δήμο (δάμι-ασμένων από τη δαμ-) υπάρχει ένας διοικητικός υπάλληλος των ανακτόρων, ο da-ma-ko-ro: δαμοκόρος. Σ' αυτόν, απ' ότι φαίνεται, πληρώνουν τα... σπασμένα οι δημότες πριν ξεσπάσουν

στις δάμαρτες.

Ο κάθε δημότης είχε μια δάμαρ (δαμασμένη σύζυγο). Da-ma-te: δάμαρτες (δαμασμένες) ονομάζονται στα μυκηναϊκά οι κυράδες του οίκου. Οι δάμαρτες με τη σειρά τους δαμάζουν τους δούλους και τις δούλες του σπιτιού, που στα κλασικά ελληνικά ονομάζονται διμώες και διμώιδες από τη δαμι-.

Αυτές, λοιπόν, τις δάμαρτες τις βρίσκουμε μαζί με τους ταμίες (ta-mi-a) ως επόπτες των δούλων. Τους χορηγούν, όπως θα δούμε, ένα κομμάτι ψωμί, σύκα και άφθονες... βιούδουλιες.

Σε κάθε δούλη - σύμφωνα με ορισμένες πινακίδες - χορηγεί ο ta-mi-a (ταμίας, οικονομικός διαχειριστής του οίκου, που εποπτεύει και κατανέμει την εργασία) 16 κιλά σιτάρι το μήνα και στα παιδιά τους αρσενικά και θηλυκά, που βρίσκονται στην ίδια ομάδα εργασίας, ακριβώς τα μισά.

Τα 16 κιλά σιτάρι ισοδυναμούν με 11 κιλά αλευριού. Τα 11 κιλά αλευρό - σύμφωνα με την πληροφορία του φούρναρη χωρίσου Κορυπάχη - δίνουν 16,5 κιλά ψωμί το μήνα, δηλαδή μισό κιλό περίπου την ημέρα (1 φραγόλα) και στα παιδιά μισή φραγόλα.

Οι ενήλικες, εκτός από το ψωμί, τρώνε και 25 ξερά σύκα την ημέρα. Κάθε παιδί 2 φέτες ψωμί και 12 σύκα! Αυτή είναι η τροφή τους, σύμφωνα με τα πήλινα έγγραφα.

ΑΝΑΚΤΟΡΑ Πάνω στη φαραγκοκαλιά των δούλων θεμελιώνεται η κοινωνική πυραμίδα. Ο da-mo: δάμος: δήμος (Λαός Δαμ-ασμένων από τη Δαμ-) φτιάχνει τη βάση της. Το wa-na-kte-rom: βανάκτερον: ανάκτορον είναι στην κορυφή της. Εκεί στην κατοικία του wa-na-ka: βάνακα: άνακτα, βρίσκεται ο το-πο: θρόνος.

Πίσω από το θρόνο απεικονίζονται οι δάμινες di-pi-si-jo «δίψι-οι», οι διψασμένοι σύμφωνα με τον Σπ. Μαρινάτο (βλ. S. Marinatos, Proc. of the Cambridge Coll. on Mycenaean Studies, 1966, 265-74). Αυτοί διψούν για «νερό»... για δόξα, για αίμα, για πλούτο. Και μπροστά απ' το θρόνο παρατάσσονται οι υπόλοιποι ανάλογα με τη σειρά τους.

Από την κορυφή προς τη βάση δικτυώνεται μια κατιούσα ιεραρχία γραφειοκρατικής οργάνωσης, λειτουργιών και υπηρεσιών. Η κοινωνική ζωή είναι συν-κεν-τρωμένη γύρω από το γηγενικό κεντρό του wa-na-ka: άνακτα, που ο ρόλος του είναι:

- θρησκευτικός
- πολιτικός
- στρατιωτικός
- διοικητικός και
- οικονομικός.

Από τη γλώσσα στην κοινωνική οργάνωση

αφιέρωμα •

O wanaka: άναξ ελέγχει και κανονίζει όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας. Είναι υπεύθυνος για τη θρησκευτική ζωή, τακτοποιεί με ακρίβεια το ημερολόγιο, καθορίζει τις θυσίες ως εκπρόσωπος των θεών επί της γης και κάθε εννιά χρόνια ανανεώνει την εξουσία του.

Τράφει ο Ομήρος σχετικά στο της Οδύσσειας:

«Μίνως εννέωρος βασίλευε Διός μεγάλου οιστής» (στ. 178)

(Το όρο, του όρος είναι η σύζυγος.

Οαιρίζω σημαίνει γλυκομιλω.

Οαιρισμός: η πλήρης έωστος ομιλία και οαιριστής - ο Μίνως επί του προκειμένου - του... Διός).

«Συνεργίσκεται» μαζί του κάθε εννιά χρόνια μέσα στο σπήλαιο της Ιδης, για να ανανεώνει μετά απ' αυτή την «επαφή» την ελέω Θεού γηγεμονία του.

Μετά την ανανέωση, σύμφωνα με τον δυναστικό μύθο, θεωρείται ως ενσάρκωση του υπερόπτα Θεού. Ο άνακτας πλέον είναι ο γονιμοποιός Δίας - Ταύρος, που έρχεται τελετουργικά, με μεγάλη πομπή, για να τελέσει την ιερογαμία του με τη μητέρα Θεά, που την αντιπροσωπεύει η i-je-te-ja: ιγερέγια: ιερεία των ανακτόρων. Μ' αυτή τη μαγικο-σεξουαλική πράξη ανανεώνει κάθε χρόνο στη φύση, τη βλάστηση και στην κοινωνία τη δυναστεία του.

Δίπλα στον wanaka: άνακτα στέκουν ο i-je-re-u: ιγιερέου: ιερέας και ο la-wa-ge-tas: λααγέτα (λαός + ηγέομαι, ηγούμαι). Αυτός ο δεύτερος είναι ο ηγέτης του οπλισμένου λαού, ένα είδος στρατάρχη. Ακολουθεί ο qua-si-re-u: κουασιρέου (βασιλιάς) και οi e-qe-ta: ικέτα: οι αυλικοί και οι ακόλουθοι. Και πίσω τους ακολουθούν οι te-re-ta: τελεστάς από τη λέξη τέλος.

Το ανάκτορο παραχωρεί τις εκτάσεις στους te-re-ta και σε μια άλλη κατηγορία γαιοκτημόνων, τους ka-ma-e-we: τους κυρίους ενός kamas. Το kamas είναι ένας αγρός e-re-mo: έομης που θέλει πολύ κάματο (απ' το κάμνω) για να αποδώσει.

Στη μυκηναϊκή γλώσσα δεσπόζουν οι λέξεις a-pu-do-sis: απόδοσις και o-pe-ro: σφέλος. Ακόμα οι λέξεις do-so-si to-sa. Άλλοι βέβαια φοροαπαλλάσσονται: a-ne-ta ou do-so-si: άνετα δεν θα δώσουν.

Ακόμα και τότε υπήρχε νόμιμη φοροαπαλλαγή. Υπήρχαν οι άνετοι (a-ne-ta), που εκνούντο (όπως οι σημερινοί φοροαπαλλασσόμενοι εφοπλιστές κ.ά.) πάνω σε τροχούς από... ασήμι παρακαλώ, που ταξίδευν με θαλαμηγούς, έχοντας εκατοντάδες ερέτες, δούλους, θαλαμηπόλους για να τους υπηρετούν.

Σε μια επιγραφή της Πύλου ο έφρος συντάσσει έναν κατάλογο εισφορών. Οι ποιμένες, αγρότες, ναυτικοί κ.ά. υπήρκοι του μυκηναϊκού Wa-na-ka (Fa-na-ka «άνακτα») πρέπει να δώσουν to-sa (το τόσα είναι μυκηναϊκή λέξη) σε λάδι, οίνο, τυρί κ.λπ.

Στην ίδια πινακίδα ακολουθούν οι άνετοι με την ένδειξη a-ne-ta (άνετα). Αυτοί ou-di-do-si (ou δίδοσι: «δεν δίνουν»).

Αυτοί που δεν έδιναν τότε ήσαν οι Ka(l)-

(l)ke-we (χαλκήFeς: «χαλκουργοί») - στην εποχή του χαλκού αναφερόμαστε.

Το αστείο στην ολή υπόθεση είναι ότι το ωρίμα ανήμι, απ' όπου το a-pe-ta των Μυκηναίων, η άνεστ και ο άνετος των σημερινών, δεν σημαίνει ελευθερώνω για πάντα από δασμούς και φόρους, αλλά χαλαρώνω, όπως τα ηνία ή τις χορδές της κιθάρας. Με αυτή την έννοια της χαλάρωσης χρησιμοποιείται η λέξη, που σημαίνει ακόμα κοπάξω, οκνώ, αμελώ, είμαί άνετος, όταν όλοι οι άλλοι τεντωμένοι περιμένουν το εκκαθαριστικό.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ Συντεχνία υφαντουργών των ανακτόρων

«Η Ηλακάτη»

Μαλλί

Οι κροί, οι προβατίνες, οι αίγες και το παραγόμενο μαλλί καταγράφονται με επιμέλεια στις πινακίδες της υφαντουργίας. Εποι γνωρίζουμε το όνομα των βοσκών, τον αριθμό των ζώων και την τοποθεσία όπου βρίσκεται το κάθε μαντρι. Σημειώνουν ακόμα την αναμενόμενη ποσότητα μαλλιού από κάθε κοπάδι.

Τα ζώα, το μαλλί και το ύφασμα απεικονίζονται με ιδεογράμματα:

χριός προβατίνα
μαλλί ύφασμα

Υφασμα

Τα υφάσματα τα ονόμαζαν pa-we-a: φάροFea (φάρος= ύφασμα). Ακόμα και ο φάρος της Αλεξάνδρειας πήρε το όνομά του απ' το νησί Φάρος όπου καλλιεργούσαν το λινάρι για τα λινά (και από το φάρο των Πτολεμαίων πολύ αργότερα πήραν τ' όνομά τους όλοι οι φάροι= φωτεινές πηγές του κόσμου).

Pa-we-a: φάροFea, λοιπόν. Πρώτον:

• a-ro2-a (αρείων) αρείωνα: ανώτερης ποιότητας.

wa-na-ka-te-ra: wanakteria: ανακτορικά, «βασιλικά», πολυτελείας, προορισμένα για την γκαρνταρόμπα του άνακτα και των αυλικών του.

Δεύτερον:

• φάροFea ke-se-pe-wi-ja: «ksenwia» για τους ξένους: του εξωτερικού εμπορίου

Τρίτον:

• φάροFea κοινά για το εσωτερικό εμπόριο από μαλλί ή λινά.

Το ri-po: λινό καταγράφεται στις πινακίδες της Β γραφής: o-o-pe-ro-si «ophellonsi»: οφείλονταν - διαβάζουμε σε πινακίδα - to-so: τόσο ri-po λινό. Σημειώνουν ακόμα, παρόμοια με το μαλλί, τον a-pu-do-so-mo «aripodosmo»: το σύνολο της απόδοσης μιας περιοχής σε μονάδες βάρους λινού.

Διακόσμηση ψούχων και χρώμα

Αναφέρονται

• ΦάροFea ke-se-pe-wi-ja: «leukonukha», λευκώνυχα, διακοσμημένα δηλαδή με λευκό ορυκτό όνυχα ή με νύχια πτηνών, ζώων.

• Ακόμα φάροFea po-ki-ro-nu-ka: «poikilonukha», ποικιλώνυχα, διακοσμημένα με διάφορους πολύχρωμους όνυχες.

• Τέλος φάροFea ko-ro-ta2: «khrosta» χρωματιστού.

Βασικό χρώμα ήταν η πορφύρα και τα πορφύρα τα ονόμαζαν po-pu-te-ja: «porphureiai», βασιμένα στο χρώμα της πορφύρας.

Εκτός από τα μαλλινά και τα λινά, στα πήλινα έγγραφα της υφαντουργίας καταγράφονται και οι κατασκευαζόμενοι που είναι δύο τύπων: τάπητες χτενισμένοι «pektos» και με στίγματα «miatos».

Αρχότες, μυλωνάδες και φουρνάριδες

Αρόων (από ωζε *aροF-) σημαίνει αροτρώ, οργώνω με το άροτρο (κοινώς αλέτρι) την αρώσιμη γη, δηλαδή το χωράφι, που γι' αυτό το λόγο το ονομάζουν (από την *aροF-) άρουρα. Εδώ ανήκουν η πατρίς άρουρα, δηλαδή η πατρίς (Ομήρου, Οδύσσεια, α 407) και η γνωστή φοάση άχθος αρούρης: «το βάρος της γης» (Ομήρου, Πλάδα, Σ 104).

Μεταφορικά άρουρα ονομάζεται από τους τραγικούς η γυναικα που «οδυώνται, δέχεται το σπέρμα και καρποφορεί» (Αισχύλου, Θήβ.

Ο άναξ-Δίας, οι άνετοι και η μεία

754, Σοφοκλή, Οιδ. Τύρος 1257).

Η λέξη, τέλος, χρησιμοποιείται στην περιφρήμη στήλη της Ροζέτης ως μέτρο που αντιστοιχεί σε 100 πήχες καλλιεργούμενης γης στην Αίγυπτο.

Άλλες λέξεις της *αρ-ροF-, εκτός απ' το αρόω, άροτρο και άρουρα, είναι ο αρουράριος... ποντικός των καλλιεργούμενων αγρών και το... άρωμα: η μυρωδιά των χώματος που μόλις οργάθηκε. «Αρώματα ου τα θυμιάματα - γράφει ο σχολιαστής - οι Αττικοί καλούσιν, αλλά τα εσπαρμένα»: τα σπαρτά. Η οργωμένη άρουρα αρωματίζει με το άρωμά της με την ευωδιά της... την ατμόσφαιρα.

Αυτή τη λέξη α-ρο-υ-ρα (άρουρα) χρησιμοποιούν οι Μυκηναίοι, που την προσδιορίζουν ακόμα με την κα-μα= χωράφι (α-ρο-υ-ρα) που καλλιεργείται με κάματο (απ' το κάμνω). Οταν μάλιστα προηγουμένως ήταν ε-ρε-μο: ερήμος, δηλαδή χέρσος αγρός. Εκεί ο Δοέλος: δούλος και η Δοέλα: δούλη οδηγούν τον ζεμένο στο αλέτρι we-ka-ta: vergatas: εργάτη, που δεν είναι άλλος απ' το βόδι αροτήρα. Οργώνουν, λοιπόν, τον κα-μα με το καμα-τερό και ρίχνουν το ρε-μο: spermato, δηλαδή το σπόρο του si-to: σίτον που τον προμηθεύνται από τον si-to-κο-wo. Sito-kho-woi ονομάζονται οι καταμετρητές οιτηρών του άνακτα.

Έκτος από το βόδι: τον we-ka-ta: vergatas: εργάτη αροτήρα, έχουν ακόμα, σύμφωνα με τα πήλινα έγγραφα

- I-go: «ίκκο» ίππο
- O-po: «όνο» (γάιδαρο)
- και Po-ro: «πόλο» (πουλάρι).

Αυτά είναι τα ζώα τους.

Η σοδειά, μετά το θερισμό, αποδίδεται στους si-to-κο-wo-i: «καταμετρητές σιτηρών» που γεμίζουν τις αποθήκες των ανακτόρων. Από κει παίρνουν το σάρι οι μυλωνάδες και απ' αυτούς οι a-r-to-ρoq(w)oi= αροτοποιοί, που μάζι με τους μικρούς μαθητευόμενους φουρνάρηδες τους o-li-goi: «οιλίγοι» ζυμώνουν και ψήνουν το ψωμί.

Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΤΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΠΗΛΙΝΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β

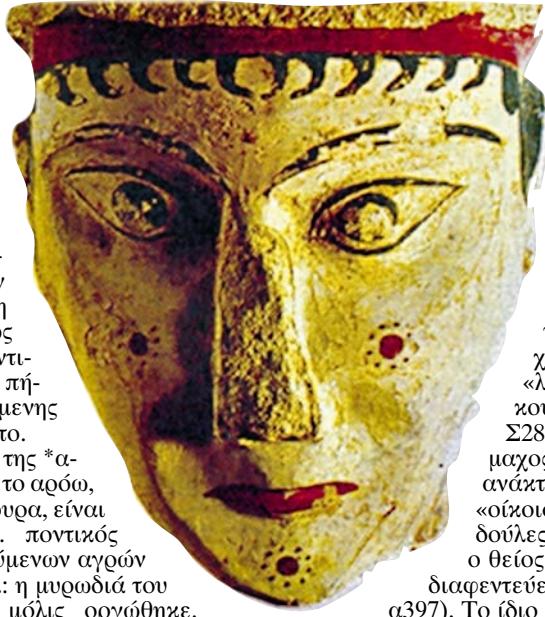
Καταγωγή των δούλων κατακτητικών πολέμων, εκτός από την κατοχή στρατηγικών για τη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο περιοχών (πορθμών, λιμένων, νήσων) και των πλούσιων σε πρώτες ύλες γαιών (σε χαλκό, σίδηρο κ.λπ.) για τη βιομηχανία, ήταν από αρχαιοτάτων χρόνων

- η λαφυραγώγηση των ηττημένων πόλεων
- και η αιχμαλωσία νέων ανθρώπων.

Οι αιχμαλωτοί ή δοιράλωτοι γίνονταν δούλοι στον τόπο τους και κυρίως στη χώρα του κατακτητή, όπου τους μετέφεραν. Ο Ομηρος εκφράζει την αιχμαλωσία με το όρμα ληζόμα, που σημαίνει: λεηλατώ, ληστεύω, αιχμαλωτίω, λαφυραγώγω.

Οι Μυκηναίοι που προηγούνται 700 περίπου χρόνια του Ομήρου, χρησιμοποιούν τη λέξη ra-wi-ja-ja: λαFiaίai: της λείας για γυναίκες δούλες.

Η οιζά του ομηρικού ληζόμαι και της μυκηναϊκής «λαFiaίai» είναι ίδια: η *λαF-. Απ' αυτήν παραγόνται ακόμα οι λέξεις: απο-λαύ-ω, απο-λαύ-σεις, λέ-ΐα: λεία, λήζω (=ληστεύω), ληστής και η λατινική Lav-erna: η θεά των κλεπτών (σανσκριτικά Lo-tas: η λεία). Το ίδιο το σημερινό Λο-το, οι Λοταρίες κ.λπ. σχετίζονται

Μυκάνες (13ος αι. π.Χ.)

γλωσσικά με τη ληστεία της *λαF-.

Ο Αχιλλέας, λοιπόν, και ο Πάτροκλος «βάζουν τις φωνές» στις δύστυχες δούλες που «ληστόσατο», που κούρσεψαν (Ιλιάδ. Σ28). Ομοίως ο Τηλέμαχος δηλώνει πως το ανάκτορο πλέον (το «οίκοιο άναξ») και τις δούλες που «ληστόσατο» ο θείος Οδυσσεύς θα τις διαφεντεύει αυτός! (Οδ. α397).

Το ίδιο και οι Μυκηναίοι απολαμβάνουν τις «λαFiaίai» ή ληιάδες: τις «γυναίκες της λείας» για τα καλά.

Από την εργασία τους έρχονται τα κέρδη και οι απολαύσεις. Απολαμβάνουν ακόμα, όπως θα δούμε, και τα παιδιά τους τους δουλ-εκ-δούλους, τους γεννημένους από γονείς δούλους, που είναι κι αυτοί δούλοι.

Ο τόπος καταγωγής των δούλων της Πύλου είναι: η Λήμνος, η Μήλητος, η Κνίδος, η Αλικαρνασσός (:). Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει τις μυκηναϊκές κτήσεις.

Οι δούλες δεν έχουν άλλο όνομα εκτός από το εθνικό τους... Κνίδεις, Αλιμνίες, κ.λπ. που σχηματίζεται στη μυκηναϊκή με τον ίδιο γραμματικό τύπο όπως και στη μεταγενέστερη ελληνική.

Άλλες δεν έχουν καν εθνικό. Στα πήλινα έγγραφα αναφέρονται απλά ως γυναίκες ή με την ιδιότητά τους: π.χ. A-ke-ti-ri-ja: «ασκήτριες» (απ' το θέμα του ασκέω, -ώ), δηλαδή εξασκημένες.

Το ασκέω στον Ομηρο σημαίνει κατεργάζομαι επιμελώς ένα ακατέργαστο υλικό, «έρια»: μαλιά ή κέρατα (Ιλ. Γ 388). Ακόμα φιλοτεχνώ, τεχνουργώ, επεξεργάζομαι κάτι με περισσή επιδεξιότητα και τέχνη. «Σιδόνες πολυδαίδαλοι ευ ησκήσαν» (Ιλ. Ψ743) [Μαστόροι από τη Σιδώνα με τέχνη περισσή το δούλεψαν.]

Το «ασκήσας» αναφέρεται

- σε πόδια της κλίνης (Οδ. ψ198)
- σε χιτώνα (α439)
- σε άρμα χρυσό! (α438)
- στην περιτεχνή κατασκευή θρόνου (ξ240).

Στον Ηρόδοτο το «ασκέω» αναφέρεται στη φροντισμένη κατασκευή ενδυμάτων με περισσά κεντίδια (3.1.178), αλλά και στη μαρμαρογλυπτική: «παστάς ησκημένη στύλοις» (2.169) και «Παρών λίθω (μάρμαρο) ησκημένω» (3. 57). Στον Αισχύλο υπάρχει η φράση «πέπλοισι Περσικοίς ησκημένη» (Πέρσαι 182) κ.ά.

Από τα χρόνια του Πινδάρου, όμως, το ασκέω αρχίζει να χρησιμοποιείται για τις εξασκημένες (και για τους εξασκημένους) στη λατρεία, δηλαδή στους σημερινούς ασκητές και ασκήτριες.

Μετά τον Πινδάρο βέβαια, στα χρόνια του Πλάτωνα η ασκηση αρχίζει να χαρακτηρίζει τη γυμναστική του σώματος στο παγκόπιο, στο στάδιο κ.ο.κ. (Νομ. 795B). Και στον Αριστοτέλη επεκτείνεται στις γυναστές πολεμικές ασκήσεις: «... μηδεμίαν ασκησιν χυριωτέραν της πολεμικής» (Πολιτ. 2.9.39).

Ασκήτης, λοιπόν, αρχικά στα μυκηναϊκά χρόνια, είναι ο δούλος-τεχνίτης. Μετά ο εργμήτης ο αφειρωμένος στο Θεό. Στο τέλος ο αθλητής.

Δώδεκα a-ke-ti-ri-ja «ασκήτριες», λοιπόν, δουλεύουν τα κοσμήματα και τα χειροτεχνήματα του εξωτερικού εμπορίου. Αυτές εμφανίζονται σε πήλινο έγγραφο της Πύλου μάζι με τα παιδιά τους: δεκαέξι θηλυκά και οκτώ αρσενικά. Αυτή είναι μια ομάδα εργασίας. Σε άλλη ομάδα της

Πύλου καταγράφονται 20 «εξασκημένοι» δούλοι τεχνίτες a-ke-ti-ra2-o «ασκητές» με 7 αγόρια. Στις πήλινες καταστάσεις προσωπικού της Πύλου, τέλος, αναφέρονται διάφορες ειδικότητες. 21 γυναίκες (δούλες) με 25 κορίτσια και 4 αγόρια φτιάχνουν μια ομάδα ειδικευμένη στην αρ-ka-ta «αλακάτα»: «ηλακάτη», κοινώς ρόκα για το γνέσιμο του μαλλιού. Δηλαδή στην υφαντουργία.

ΟΙΚΟΔΟΜΕΣ Ανάκτορα

Η λέξη είναι μινωική μυκηναϊκή. Στην κορυφή του μυκηναϊκού κράτους βρίσκεται όπως είπαμε το μονάρχης Wa-na-ka: Wanaks: άναξ. Τη λέξη χρησιμοποιεί πολύ αργότερα ο Ομηρος για τον Αγαμέμνονα και τον Δία.

Στη μυκηναϊκή υπάρχει και το επίθετο wanakteros, που σημαίνει ανακτόριος, αλλά είναι πιθανό να σημαίνει και «βασιλικής κατασκευής».

To Fanάκτερον, ανάκτορον, λοιπόν, παράγεται απ' τη λέξη Φάναξ. Σ' αυτό κατοικούν ο Fanax και η Φάνασσα, άνασσα.

Το ανάκτορο της Κνωσού (σε μια πόλη 80.000 κατοίκων) είχε:

- 22.000 τ.μ.
- 1.500 δωματία
- 3 ορόφους στη δυτική πτέρυγα (της Θεότητος)
- 4 και 5 ορόφους στην ανατολική (της βασιλικής οικογένειας)
- ισόγειες αποθήκες
- 1.500 τ.μ. κλιμακοστάσια
- διαδρόμους με πολλές στροφές, μικρές αποθήκες και εργαστήρια δεξιά και αριστερά, με κρύπτες, αρχειοφυλάκια
- φρουρούς και θυρωδούς πατούν.

Τους διαδρόμους διακοσμούσε η Λάβρους: ο διπλούς πέλεκυς και από εκεί ο Λαβύρινθος.

Λαβύρινθος
Η λέξη είναι μυκηναϊκή και τη συναντούμε συνήθως σε γενική πτώση για την προσφώνηση της χωρίας του Λαβύρινθου ρο-ti-ni-ja/potnia da-pu-ri-to-jo/Laburin-tio/«του Λαβύρινθου».

Πότνια είναι η κυρά, η κυρίαρχη θηλυκή θεότητα της μυκηναϊκής θρησκείας.

Ο Λαβύρινθος, το μέγα οικοδόμημα με τις πολλές αίθουσες, που επικοινωνούν με πολύπλοκες διόδους και στοές, παράγεται από τη λέξη λάβρους (με την προελληνική κατάληξη -ινθος, όπως υάκινθος).

Η λάβρους, σύμφωνα με τον Πλούταρχο (2.302 Α), είναι λέξη λυδική και σημαίνει διπλούς πέλεκυς. Ετσι Λαβύρινθος κυριολεκτικά είναι το ανάκτορον του διπλού πελέκεως.

Γνωρίζουμε ότι το έμβλημα του άνακτα Μίνωα των ανακτόρων της Κνωσού ήταν η λάβρους.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (2.148) ο πρώτος Λαβύρινθος οικοδομήθηκε στην Αίγυπτο και με τα σχέδια εκείνου οικοδομήθηκε αργότερα ο Λαβύρινθος της

Κνωσού.

Οίκος

Μέσα στο αρχιτεκτονικό συγκρότημα του Λαβύρινθου υπάρχει ο οίκος της πότνιας. Πρόκειται για τον: wo-ko/ wo-iko/ Fοικο, οιζάς *Fik-.

Φοικος-οίκος είναι ο χώρος και το σύνολο των κατοικούντων σ' αυτόν, αλλά και το σύνολο των εισερχομένων που F*ik-νέ-ονται, από την *Fik-, *ik-νούνται (έρχονται, φτάνουν) ως *ικ-έτες για να *ικ-ετένουν την Πότνια Δέσποινα ή ικνούνται ως προ-*ικ-τες: επαίτες. Εκεί, στον οίκο της Πότνιας, είναι το iερόν με την ιερό-χρήσης, γερός. (Γι' αυτό και το iερόν οστούν - όπου ακουμπάει η σπονδυλική στήλη - είναι γερό. Κάταγμα του iερού δεν αναφέρεται).

Στον ούκο λοιπόν ή iερόν συναντούμε τον i-je-re-u, ije-déa, iερέα και την i-je-re-ja, iερεία.

Δόμος

αφιέρωμα •

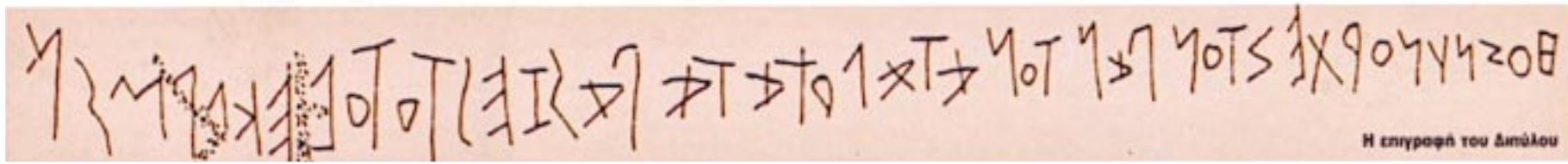
Οι Ελληνες δανείστηκαν το φοινικικό αλφάβητο και εφούραν τα φωνήντα

Στη φοινικική γραφή σημειώνονται μόνο τα σύμφωνα. Οι Ελληνες πρόσθεσαν και τα φωνήντα. Από τη στιγμή αυτή -μεγάλη στιγμή στην ιστορία της ανθρωπότητας- ο λόγος μεταφέρεται αναλυτικά στη γραφή. Το

κατόρθωμα αυτό συντελέστηκε το 800 περίπου π.Χ. και είναι αποκλειστικά ελληνικό. Στη γέννηση του αλφαβήτου αναφέρεται ο αναπλ. καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Αλεξ. Μαζαράκης-Αινιάν.

Η γέννηση του αλφαβήτου

ΤΟ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟ και συνάμα συναρπαστικό αίνιγμα της γέννησης του ελληνικού αλφαβήτου παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανεξιχνίαστο. Συνολικά γύρω στις 70 επιγραφές που χρονολογούνται πριν το 650 π.Χ. έχουν βρεθεί έως σήμερα. Συνήθως χαράσσονται ή σπανιότερα ζωγραφίζονται πάνω σε αγγεία ή άλλα αντικείμενα (ενίστε σε πέτρα). Περόπου οι μισές ανήκουν με βεβαιότητα στο β' μισό του 8ου αι., ενώ στα δάχτυλα του ενός χεριού μετριούνται εκείνες που χρονολογούνται στο πρώτο μισό του ίδιου αιώνα.

Τα ομηρικά έπη περιέχουν ελάχιστους υπαινιγμούς σχετικά με τη γραφή. Στην Ιλιάδα οι Αχαιοί «σημαδεύουν» τους κλήρους που θα τραβήξουν (Η, 175 «...κλήρον εσήμαντο ἔκαστος») και στη συνέχεια (Η, 189) ο Αίαντας αναγνωρίζει το δικό του («...κλήρου σήμα ιδών,...»). Σε άλλο χωρίσιο (Ιλ. Ζ, 168-170), ο Βελλερε-

Του ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΖΑΡΑΚΗ - AINIAN
Αναπληρωτή Καθηγητή της Κλασικής Αρχαιολογίας (υπό διορισμό) Πανεπιστ. Θεσσαλίας

φόντης στάλθηκε στη Λυκία φέροντας μαζί του μία πινακίδα χαραγμένη με πολλά απειλητικά σημάδια, που θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε είντε σαν μια ανάμνηση της Γραμμικής Β γραφής, είτε σαν μια έμμεση αναφορά στο αλφαβήτο («...σηματα λυγρά, γράψας εν πίνακι πτυχτώ θυμοφθόρα πολλά...»). Μολονότι δεν μπορούμε να αποκλείσουμε συνειδητή αποσώπηση αυτής της γνώσης από τον Ομηρο προκειμένου να προσδώσει στα ποιήματά του χρονική απόσταση και αληθιοφάνεια, θα ήταν δυνατόν να παραληλίσουμε τα σήματα με τα σύμβολα που οισμένοι αγγειοπλάστες ή έμποροι συνήθιζαν να «σημαδεύουν» τα αγγεία τους ή ηδη από τον 10ο αι. π.Χ.

Είναι γενικά παραδεκτό ότι οι Ελληνες δανείστηκαν το αλφάβητο από τους Φοίνικες. Ο Ηρόδοτος γράφει: «οι δε Φοίνικες ...εσήγαγον διδασκαλία εις τους Ελλήνας, και δη και γράμματα», τα οποία στη συνέχεια χαρακτηρίζει «Φοίνικη» (5,58, 1-2). Πράγματι, η σειρά των γραμμάτων του ελληνικού αλφαβήτου, το γεγονός ότι αποδίδονται αρχοφωνικά την αξία του φθόγγου, καθώς και το ότι οι περισσότερες πρώτιμες επιγραφές είναι αριστεροδιόφες (γραμμένες «επί τα λαιιά») αποτελούν στοιχεία που ενισχύουν την άποψη της φοινικικής του προέλευσης. Επειδή όμως το φοινικικό αλφάβητο απέδιδε μόνο σύμφωνα και λαρυγγικούς ήχους, οι Ελληνες μετέτρεψαν οισμένα α-

πό τα σύμβολα σε φωνήντα και προσέθεσαν μερικά νέα γράμματα (φ, χ, ψ).

Παλαιότερα ήταν αποδεκτό ότι η εισαγωγή του αλφαβήτου πραγματοποιήθηκε μεταξύ του 1100 και 750 π.Χ. Σήμερα πλέον, οι περισσότεροι μελετητές, συγκρίνοντας τη μορφή των γραμμάτων των παλαιότερων επιγραφών με τα αντίστοιχα φοινικικά, δέχονται μία ημερομηνία γύρω στο 800 π.Χ. Μερικοί υποστηρίζουν ότι οισμένες μορφές γραμμάτων βρίσκουν παράλληλα σε παλαιότερες εποχές και ανεβάζουν τη χρονολόγηση της υιοθέτησης του αλφαβήτου έως και τα τέλη της 2ης χιλιετίας. Μία άλλη μερίδα ερευνητών ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει χάσμα ανάμεσα στη μικηναϊκή Γραμμική Β Γραφή και το αλφάβητο, και ότι το «κενό» ανάμεσα στο 1200 και το 800 π.Χ. οφείλεται στη φθαρτή και ευπαθή φύση των υλικών πάνω στα οποία έγραφαν, όπως ο πάπυρος ή

Παραβολή φοινικικού αλφαριθμητού και τοπικών ελληνικών αλφαριθμητών

ΦΟΙΝΙΚΙΚΟ	ΠΙΘΑΝΟΥΣΙΩΝ	ΜΑΣΣΑΛΙΑΣ	ΑΤΤΙΚΟ	ΘΗΡΑΪΚΟ	ΝΑΞΟΥ	ΙΩΝΙΚΟ
α	𐤁	𐤁 A	A	𐤁 A	A	AAA
ε	𐤂	𐤂	𐤂	𐤂 G	C	B
γ	𐤃	𐤃	𐤂	𐤂	𐤈	Γ
δ	𐤄 A	𐤄 D	𐤄 D	𐤄 Δ	Δ	Δ
η	𐤅 Z	𐤅 Z	𐤅 Z	𐤅 Ζ	Ζ	Ζ
ω	𐤆 Y	𐤆 Y	𐤆 Y	𐤆 Υ	Υ	Υ
ζ	𐤇 H	𐤇 I	𐤇 I	𐤇 Ι		I
η	𐤈 W	𐤈 W	𐤈 W	𐤈 Η	Η	Η
τ	𐤉 ⊗	𐤉 ⊗	𐤉 ⊗	𐤉 ⊗	⊕	⊕
ι	𐤊 ɻ	𐤊 I	𐤊 I	𐤊 Σ	Σ	Ι
κ	𐤋 V	𐤋 K	𐤋 K	𐤋 Κ	Κ	Κ
λ	𐤌 L	𐤌 J	𐤌 J	𐤌 Ι	Ι	Ι
μ	𐤍 M	𐤍 M	𐤍 M	𐤍 Μ	Μ	Μ
ν	𐤏 N	𐤏 N	𐤏 N	𐤏 Ν	Ν	Ν
σ	𐤐 F	𐤐 F	𐤐 F	𐤐 Φ	Φ	Ξ
ρ	𐤒 O	𐤒 O	𐤒 O	𐤒 Ο	Ο	Ο
π	𐤔 P	𐤔 P	𐤔 P	𐤔 Ρ	Ρ	Ρ
σ	𐤕 R	𐤕 M	𐤕 M	𐤕 Μ	Μ	
φ	𐤖 Q	𐤖 Q	𐤖 Q	𐤖 Ω	Ω	Ω
τ	𐤗 Q	𐤗 Q	𐤗 Q	𐤗 Ρ	Ρ	Ρ
ξ	𐤘 S	𐤘 S	𐤘 S	𐤘 Σ	Σ	Σ
ζ	𐤙 X	𐤙 T	𐤙 T	𐤙 Τ	Τ	Τ
η		𐤙 Y	𐤙 Y	𐤙 Υ	Υ	Υ
τ		X	X X	X	X	X
		Φ	Φ	Φ	Φ	
		Ψ		Ψ	Ψ	Ψ
					Ω	

η διφθέρα (δέρμα).

Οι Φοίνικες, οι οποίοι είναι γνώριμοι στον Ομηρο (Οδ. ο, 415-484), κάνουν την εμφάνισή τους στη Μεσόγειο τον 9ο και 8ο π.Χ. αι. Εκτός από την Κύπρο ορισμένοι από αυτούς, χρώματα τεχνίτες και έμποροι, εγκαταστάθηκαν στον Αιγαίακό χώρο (Κρήτη, Ρόδο, Αττική, Εύβοια). Στον ελλαδικό χώρο, μάλιστα, απαντούν από πολύ νωρίς (η παλαιότερη χρονολογείται στον 9ο αι.) φοινικικές αραμαϊκές και νεο-χεττικές επιγραφές στις Πιθηκούσσες, την Ερέτρια, την Κνωσό, το Γαβαλομούρι Κισσάμου και την Τραγάνα της Λοκρίδας. Στην ερετριακή αποικία της Μένδης της Χαλκιδικής, τέλος, βρέθηκε αττικός αμφορέας του τέλους του 8ου αι., με χάραγμα σε Κυπριακή συλλαβική γραφή.

Η αρμονική συνύπαρξη Ελλήνων και Φοίνικων και οι κοινές τους επιδιώξεις

καθιστούν πιθανή την εκδοχή ότι η υιοθέτηση του φοινικικού αλφαριθμητού έγινε σε κάποιον από τους χώρους συνεύρεσης των δύο λαών. Κατά μία άποψη, οι μικτοί γάμοι ίσως οδήγησαν στην ανάπτυξη διγλωσσων οικογενειών, με επακόλουθη την εφεύρεση του αλφαριθμητού.

Πού όμως επιτελέστηκε ο δανεισμός του αλφαριθμητού; Η ιδέα ότι πραγματοποιήθηκε στις ακτές της Συροπαλαιστίνης, πιθανώς στο «εμπορείον» της Αλ Μίνα της Συρίας, όπου εγκαταστάθηκε μια ευβοϊκή κοινότητα στα τέλη του 9ου αι., παραφένει δημοφιλής. Η θέση ταυτίζεται από ορισμένους, μάλλον λανθασμένα, με το Ποσιδηόν το οποίο αναφέρει ο Ηρόδοτος (3.91). Από εδώ προέρχεται ένα ενεπίγραφο αττικό (;) δότρακο, του β' μισού του 8ου αι.

Οισχυρισμός ότι η μετάδοσή του αλφαριθμητού πραγματοποιήθηκε μέσω της

πιγραφή της Ρόδου είναι χαραγμένη πάνω σε σκύφο του β' μισού του 8ου αι.

Μερικά από τα πρώτα χαράγματα σε βράχους της αρχαίας Θήρας (πολλά από αυτά με παιδεραστικό περιεχόμενο) ενδέχεται να ανήκουν στον 8ο αι. Μολονότι ο Ηρόδοτος (1.147-8) αναφέρει οκτώ γενεές Φοινίκων στην ησί, μέχρι σήμερα δεν έχουν βρεθεί αδιάσειτα πειστήρια της παρούσας τους εκεί.

Οι υπέροχοι της θεωρίας της διάδοσης του αλφαριθμητού από τα δωρικά αυτά νησιά δέχονται ότι το αλφαριθμητού πέρασε πολλά στάδια εξέλιξης προτού αποκτήσει την τελική του μορφή και ως εκ τούτου υποστηρίζουν ότι αρχικά απούσιαζαν τα πρόσθετα γράμματα φ, χ, ψ, όπως συμβαίνει με τις επιγραφές της Φαιστού και της Θήρας. Την άποψη αυτή απέρριψαν η L. Jeffery και ο B. Powell, και τα πιο πρόσφατα ευδήματα από άλλες περιοχές

Οι πιθανές πόλεις που το γέννησαν. Τι δείχνουν τα ευρήματα. Υποψήφιοι και ...αποτυχόντες

Φρυγίας δεν ευσταθεί, καθώς οι πρωτιμότερες φρυγικές επιγραφές χρονολογούνται γύρω στο 725 π.Χ. Επιπρόσθια, η μοναδική «ελληνική» επιγραφή της Μικράς Ασίας που μπορεί να χρονολογηθεί γύρω στο 700 π.Χ. (από την Παλαιά Σμύρνη) ενδέχεται να είναι Λυδική.

Αντίθετα, σημαντικό όρλο στη διάδοση του αλφαριθμητού πρέπει να διαδραμάτισε η κοινοπολιτική Κύπρου, δύοντος το αυτόχθονο στοιχείο συνδύοντας αρμονικά με το φοινικικό και το ελληνικό. Η άποψη αυτή, ωστόσο, δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί καθώς επιγραφές με ελληνικό αλφαριθμητού απαντούν σχετικά αργά στο νησί. Επιπλέον, παρ' όλο που μεριδία του πληθυσμού μιλούσε την ελληνική γλώσσα ήδη από τον 11ο π.Χ. αι., χρησιμοποιούσε ένα άλλο είδος γραφής, τη λεγόμενη κυπροσυλλαβική.

Κατά τους γεωμετρικούς χρόνους φοινικικές κοινότητες πρέπει να ήταν εγκατεστημένες τόσο στην Κρήτη όσο και στη Ρόδο. Από τη Φαιστού προέρχεται ενεπίγραφο πιθάρι που χρονολογείται γύρω στο 700 π.Χ., ενώ η πρωιμότερη ε-

φαίνεται να τους δικαιώνουν.

Η Αττική είναι και αυτή πιθανή υποψήφια για την υιοθέτηση του αλφαριθμητού, αφού από τα μέσα του 9ου αι. πιστοποιούνται στενές επαφές με τους Φοίνικες, και μάλιστα κάποιοι κοινωνικοποιοί πρέπει να είχαν εγκατασταθεί εκεί. Ωστόσο, η πλειονότητα των ενεπίγραφων οστράκων της περιοχής, λ.χ. από το ιερό του Διός Ομβριού στον Υμηττό, την Αγορά, την Ακρόπολη και την Αίγινα, χρονολογούνται από το 700 π.Χ. και μετά. Εξάριση αποτελεί το πιο ενδιαφέρον κείμενο, ο στίχος σε δακτυλικό εξάμετρο χαραγμένος σε οινοχόη του 740 π.Χ., που βρέθηκε στο Δίπυλο του Κεραμεικού, δύοντος διάβαζοντες:

hos ννον ορχεστων παντων αταλωταπα παιζει τοτοδε α(μ)μ(v;)... (αυτός που από όλους τους χρευτές χρεύει πιο ανάλαφρα...)

Η επιγραφή χαράχτηκε από δύο χέρια στη διάρκεια κάποιου συμποσίου ή διαγωνισμού χορού, με το αγγείο ως έπαθλο. Ο πρώτος χαράκτης ήταν ασφαλώς αιδός και πρέπει να γνώριζε τα ομηρικά έπη. Ενας δεύτερος χαράκτης, ουσιαστικά αναλφαριθμητος, προσπάθησε ανεπιτυχώς να συνεχίσει το γράψιμο (τοποδικά και κάποια δυσερημήνευτα γράμματα). Επειδή ομός η μορφή ορισμένων γραμμάτων δεν είναι αττική, η Jeffery εύλογα συνεπέρανε ότι το πρότο μέρος του κειμένου ενδέχεται να χαράχτηκε από Ελληνα, ίσως Ευβοέα, προερχόμενο από την Ανατολή.

Με βάση τα έως σήμερα αρχαιολογικά δεδομένα, η σκέψη ότι το αλφαριθμητού γεννήθηκε στην Κόρινθο θα πρέπει μάλλον να αποκλειστεί: η χρονολόγηση τριών επιγραφών πάνω σε οστρακα αμφισβητείται, ενώ μόνον μία ταφική στήλη χρονολογείται ενδεχομένως γύρω στο 700 π.Χ. Ενα χάραγμα σε αγγείο του β' μισού του 8ου αι. από την αρχαία πόλη της Επιδαύρου μάλλον προέρχεται από την Αίγινα.

Εξ αποσπασματικού στίχου σε δακτυλικό εξάμετρο σώζονται πάνω σε αγγείο του τέλους του 8ου π.Χ. αι. που βρέθηκε στην Ιθάκη. Στον τρίτο στίχο διαβάζουμε: [-]ενος τε φιλος [και πιστος] εταιρος, λογότυπο γνωστό στον Ομηρο (Ιλιάδα 0,331). Η Ιθάκη, σημειωτέον, ήταν ο τελευταίος σταθμός των ναυτικών που κατευθύνονταν προς τη Δύση, τόσο των Ευβοέων όσο και των Κορινθίων.

Άναντίρρητα, οι Ευβοές ήταν οι πρώτοι Ελληνες που ήδη από το 10ο αι., με τα υπερόπτηα ταξίδια τους, ανανέωσαν τις επαφές με τους λαούς της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Αργότερα, ακολουθώντας παράλληλη διαδρομή με τους Φοίνικες και στη δυτική λεκάνη της Μεσογείου, υπήρξαν οι πρωτεργάτες του αποικισμού της Δύσης.

Πρόσφατα ευρήματα στη Sant' Imbenia της Σαρδηνίας πιστοποιούν μάλιστα σύμπραξη Ευβοέων και Φοίνικων ήδη γύρω στο 800 π.Χ. Μία γενεά αργότερα (το 775 π.Χ.) Χαλκιδείς και Ερετοίες ήδη υποστηρίζουν την πρώτη ελληνική αποικία της Δύσης, τις Πιθηκούσσες, το νησάκι στον κόλπο της Νεάπολης που σήμερα ονομάζεται

αφιέρωμα •

**Η σχέση των Ευβοέων με τη
γέννηση και τη
μετάδοση του αλφαριθμήτου**

1. Ετρουσκικό αλφάβιτο, αρχές 7ου π.Χ. αιώνα.
 2. Ετρουσκικό αλφάβιτο, δεύτερο ήμισυ 7ου π.Χ. αιώνα.
 3. Ανατολικό ελληνικό αλφάβιτο, μέσω 7ου π.Χ. αιώνα.
 4. Κορινθιακό αλφάβιτο πριν από τα μέσα του 6ου π.Χ. αιώνα:
[-l-]; πολεοθέν -; λείπει από το αλφάβιτο. Χ: δυσανάγνωστο.

Ισκια, όπου, με βάση τα αρχαιολογικά δεδομένα, παρατηρείται συγκατοίκηση των Ευβοίων με μικρή ομάδα από Ανατολίτες (Φοίνικες).

Τα περισσότερα και πρωινότερα δείγματα ελληνικής γραφής προέρχονται από τους γεωγραφικούς χώρους όπου υπήρχε έντονη ευβοϊκή παρουσία, όπως το Λευκαντί και την Ερέτρια στην Εύβοια (19 συνολικά επιγραφές του 8ου αι. από τις δύο θέσεις, οι τρεις μάλιστα χρονολογούμενες στο πρώτο μισό του αιώνα), τον Ωρωπό, στην απέναντι βιωτική ακτή, και τέλος τις Πιθηκούσσες και την Κύμη της Καππανίας. Ασφαλώς δεν είναι τυχαίο ότι πληθώρα εισαγωγών από την Ανατολή βρέθηκε σε αυτές τις θέσεις.

Αλλες πολύ πρώιμες επιγραφές προερχονται από τις Κυκλαδες, με τις οποίες οι Ενθροίστες διατηρούσαν στενές σχέσεις (Γρόττα της Νάξου, Ζαγορά της Ανδρου). Απροσδόκητη, ωστόσο, υπήρξε η πρόσφατη εύρεση μιας επιγραφής χαραγμένης πάνω σε ντόπιο αγγείο προερχόμενο από τάφο ιθαγενούς γυναικας στη θέση Osteria dell' Osa του Λατίου, η οποία χρονολογείται με ασφάλεια στο πρώτο τετάρτο του 8ου αι.! Περιλαμβάνει πέντε ελληνικά γράμματα (ΕΥΛΙΝ) αρβέβαιου νοήματος Εύλινος, δηλ. «αυτή που υφαίνει καλά» χαρακτηρίζεται η θεά του τοκετού Ελειθύια από τον Παυσανία (8.21.3).

Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι μία τεφροδόχος κάλπη από την Bologna, χρονολογούμενη πιθανώς στο πρώτο μισό του 8ου αι., πάνω στην οποία ήταν χαραγμένα δύο ελληνικά γράμματα (Α, Χ), καθιστώντας ετοι πιθανή την υπόθεση ότι τα πρόσθετα γράμματα (φ, ψ, χ) αποτελούν αναπόσταστο τμήμα του αλφαρίθμου από τη στιγμή της γένεσής του. Και οι δύο επιγραφές πρέπει να χαράχτηκαν από Ελληνες προ-αποικιακούς επισκέπτες, πιθανότατα Ευβοείς.

Ανάμεσα στις 35 επιγραφές που χρονολογούνται μεταξύ 740 και 675 π.Χ. από τις Πιθηκούσσες, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει μία τρίστιχη σε ευβοϊκό αλφάριθμο, χαραγμένη σε φοδιακή κοτύλη του 720 π.Χ. Ο πρώτος στίχος είναι πεζό κείμενο αλλά οι άλλοι δύο είναι σε δακτυλικό εξάμετρο:

οι αλλοι ου είναι σε οικισμό εξαρετοῦ.
Νεστορος ειμι ευποτον ποτεριον
hos δ'αν τοδε πιεσι ποτεριο αυτικα κενον
hιμερος αιρεσει καλιστεφανο Αφροδιτες

(Γλυκό το πιοτό από του Νέστορα το ποτήρι
μα όποιος πιει από κει, ευθύς θα τον γεμίσει
ο πόθος της καλλιστέφανης Αφροδίτης)

Η επική ποίηση και ο ευεργέτης Παλαμήδης

Το ερώτημα είναι αν ο ιδιοκτήτης του ποτηριού ονομαζόταν απλά Νέστορας ή αν έχουμε εδώ μία νῦξη στο φριμισμένο ποτήρι, το «δέπας περικαλλέξ» του ομηρικού βασιλιά (Ιλιάδα Λ, 632-635). Οπως και στην περίπτωση της οινοχόης του Διπύλου, το κείμενο πρέπει να χαράχτηκε στη διάρκεια ενός συμποσίου, και το περιεχόμενό του είναι επίσης περιπατητικό.

το περιστατικόν του είναι επίσης περιστατικό.

Η χρονολογία 775 π.Χ. για την ίδρυσή των Πιθηκουσσών καθιστά την υπόθεση της υιοθέτησης του αλφαριθμού στη Δύση επισφαλή. Το πιο πιθανό είναι ότι οι Εβυθείς έφεραν μαζί τους τη γνώση αυτή, την οποία μετέδωσαν λίγο αργότερα (γύρω στο 700 π.Χ.) στους Ετρούςσους.

π.Χ.) στον Επιδουλούς.
Συμμετοχή σε αυτή τη διαδικασία πρέπει να είχαν και οι άποικοι από την οιμηρική Γραία (Πιλάδα B, 498), η οποία ταυτίζεται βάσιμα πλέον με τη Σκάλα Ωρωπού. Εκεί, δίπλα σε μία φοινικική χάνδρα από υαλόμαχα, βρέθηκε πρόσφατα ένα ενεπίγραφο λίθινο δισκοειδές βαριδί ψαρέματος που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 8ου αι. Πάνω στη μία όψη του δίσκου ήταν χαραγμένο το όνομα του κτητορά του, Πειθάλιμος, σε πτώση γενική. Το αλφάβητο είναι ευβοϊκό, υπογραμμιζόντας τις στενές σχέσεις των Γραίων με τους Εορτοείς.

Τα ανασκαφικά δεδομένα επιβεβαιώνουν αυτές τις σχέσεις και οδηγούν στη διαπίστωση ότι οι Γραιίοι συμμετείχαν στον αποικισμό των Πιθακουσσών και της Κύμης, με επακόλουθο όλοι οι Ελλήνες να γίνουν γνωστοί στη Λύσιν ως Γραιίοι-Γραικοί.

νουν γνωστού σημειώσεων ή φαντασίας της αρχαιότητας.

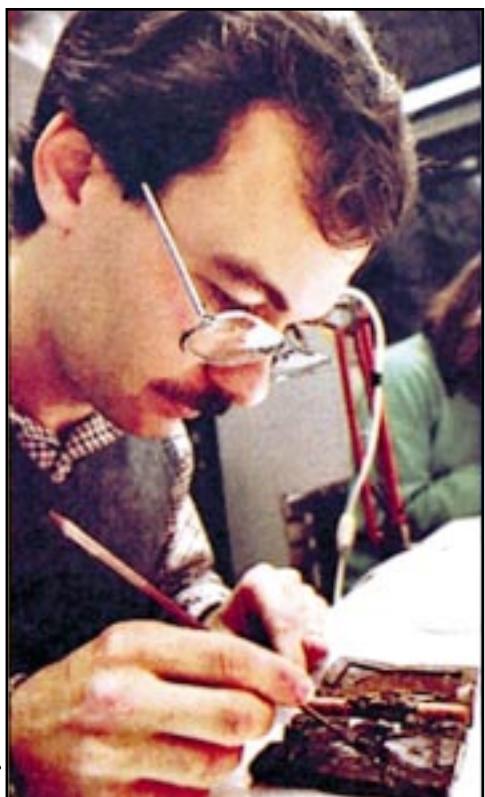
(Graeci).

Μία εξήγηση που διδεται για την υιοθέτηση του αλφαριθμητού από τους Ελληνες είναι ότι προορίζονταν αρχικά για να εξιηπρετήσει τις οικονομικές - εμπορικές τους ανάγκες και συναλλαγές.

Ομως, σε αντίθεση με την πολύπλοκη μυκηναϊκή συλλαβική γραφή, την οποία γνώριζαν μόνον οι συντεχνίες των γραφέων, κανένα από τα πρώτα κείμενα σε αλφάριθμο δεν ανήκει στην κατηγορία των «κρατικών αρχείων», ή των οικονομικών-εμπορικών κειμένων.

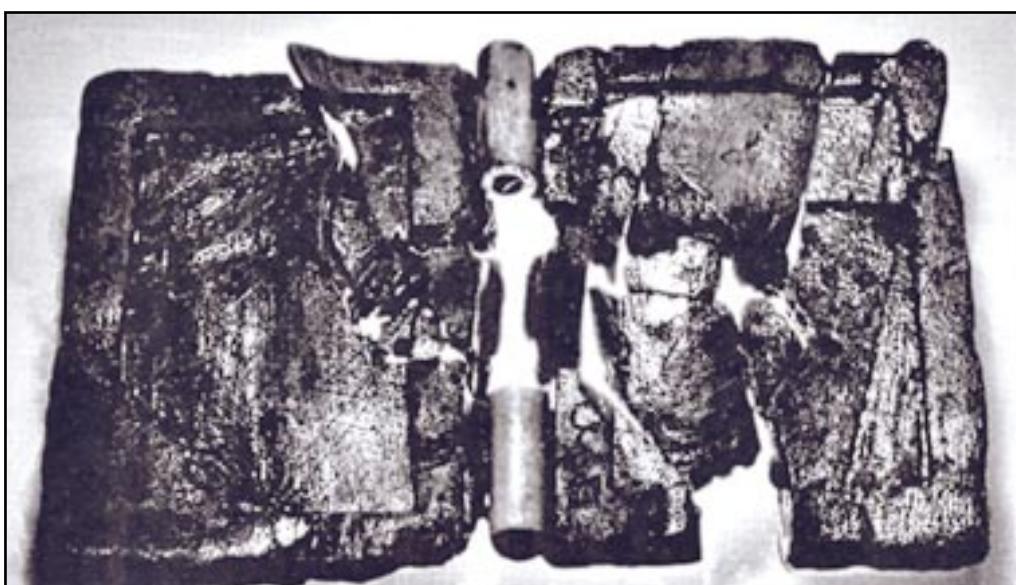
Το αλφάριθμο ήταν ασφαλώς προσιτό στο ευρύ κοινό λόγω της ευκολίας της εκμάθησής του και στο χειρεύει στην απόδοση της καθομιλουμένης. Πολλοί έγκριτοι φιλόλογοι, βασιζόμενοι στο γεγονός ότι τα πρώτα ικανής έκτασης γραπτά κείμενα που συναντούμε είναι έμμετροι στύχοι, υποστήριζαν ότι το αλφάριθμο επινοήθηκε προκειμένου να καταγραφεί η προφορική επική ποίηση σε δακτυλικό εξάμετρο. Ο **M.L. West** χρησιμοποιώντας γλωσσικά και άλλα επιχειρήματα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η επική

Το αρχαιότερο βιβλίο της ανθρωπότητας

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟ βιβλίο του κόσμου! Βρέθηκε σε ναυάγιο του 14ου αι. π.Χ. στο Ουλού Μπουνδούν της μικρασιατικής ακτής (,), μερικά μίλια δυτικά της Χελιδονίας Ακρας. Το πλοίο μετέφερε μυκηναϊκά εμπορεύματα και πρώτες ψήλες: χαλκό, κασσίτερο, κοβάλτιο (κυανή ύαλο), ελεφαντόδοντο, ήλεκτρο και έβενο. Ακόμα εκατό αμφορείς με ορτίνη τερεβίνθου και χιώτικη μαστίχα.

Το βιβλίο κατασκευάζεται από δύο πτυσσόμενες (,) πινακίδες με αρμούς από ελεφαντόστούν. Οι εσωτερικές επιφάνειές τους ήταν οκαμμένες και καλύπτονταν από κόκκινο κεράν. Πάνω στο κερί χαράζονταν

με τα συλλαβογράμματα της Γραμμικής Β το κατάστιχο των εμπορευμάτων και τα ονόματα των πελατών. Στο ένα άκρο του βιβλίου σώζονται τρία σημεία της Γραμμικής Β.

γλώσσα απέκτησε την οριστική και κανονική της μορφή» στην Εύβοια. Η ιδέα ότι τη δηξιεύλευθη ενέργεια της εισαγωγής του αλφαριθμού την είχε ένα και μόνο πρόσωπο, ένας «άγνωστος ευεργέτης της ανθρωπότητας» για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του U. Von Wilamowitz,

είναι παλιά. Ο B. Powell, ωστόσο, προχωρά ένα βήμα παραπέδων: Οχι μόνο συμπεράνει ότι η πρώτη καταγραφή των επών ενδέχεται να έγινε από κάποιο Ευβοέα στον οποίο ο αοιδός «υπαγόρευσε» τα ποιήματά του, αλλά επιπλέον προτείνει ότι οι Ελληνες διατήρησαν την εν-

θύμηση του προσώπου που επινόησε για το σκοπό αυτό το αλφάριθμο, τον Παλαμήδη, ήρωα-ευεργέτη με πιθανή καταγωγή την Εύβοια, στον οποίο οι αρχαίοι απέδιδαν την επινόηση της γραφής (ή κάποιων γραμμάτων) και τη διδασκαλία της στους Ελληνες.

Φοινικικό, ελληνικό και λατινικό αλφάβητο

ΦΟΙΝΙΚΙΚΟ	ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟ	ΠΡΩΤΟ ΑΤΤΙΚΟ	ΙΩΝΙΚΟ	ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ	ΔΥΤΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ	ΛΑΤΙΝΙΚΟ	Φοινικικό αλφάβητο σε ζωγραφισμένη στολή
Α	Α	Α	Α	άλφα	Α	Α	
Β	β	β	Β	βῆτα	Β	B	
Γ	γ	γ	Γ	γάμμα	Γ	C	
Δ	δ	δ	Δ	δίλτα	Δ	D	
Ξ	ξ	ξ	Ε	εί, ζ (ε ψιλόν)	Ξ	E	
Ψ	ψ	ψ	I (Ζ)	ραῦ, διγάμμα	Ι	F	
Ι	ι	ι	Ι=η	ζῆτα	Ι	G	
Θ	θ	θ	Θ	ητα	Θ	H	
Ω	ω	ω	Ι	θῆτα	Θ		
Ω	ω	ω	Κ	λώτα	Ι	I	
Ζ	ζ	ζ	Λ	κάππα	Κ	K	
Λ	λ	λ	Μ	λά(μ)βδα	Λ	L	
Μ	μ	μ	Ν	μῦ	Μ	M	
Ν	ν	ν	Ξ	νῦ, ξεῖ (ξῖ)	Ξ	N	
Ξ	ξ	ξ	Ο	οῖ, δ (δ μικρόν)	Ο	O	
Ο	ο	ο	Ω	πεῖ (πῖ)	Ω	P	
Ω	ω	ω		σάν	Μ	Q	
Φ	φ	φ		κόππα	Φ	R	
Ψ	ψ	ψ		βῶ	Ψ	S	
Ω	ω	ω		σίγμα	Σ	T	
Ω	ω	ω		ταῦ	Τ	V	
Ω	ω	ω		ν (ν ψιλόν)	Υ	X	
Ω	ω	ω		φεῖ (φῖ)	Χ		
Ω	ω	ω		χεῖ (χῖ)	Φ		
Ω	ω	ω		ψεῖ (ψῖ)	Ψ		
Ω	ω	ω		ώ (ώ μίγα)	Χ		
					Υ		
					Ζ		

ΨΑΘΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΩΓΑΝΑ

αφιέρωμα •

**Ιχνη διαλέκτων βρίσκουμε στα παραμεπομένα νεοελληνικά ιδιώματα.
Οχι στην καθαρεύουσα!**

Του επίκ. καθηγ. Ι.Κ. ΠΡΟΜΠΟΝΑ

Tον 5ο π.Χ. αι. μιλούνται στην αρχαία Ελλάδα περίπου τριάντα τοπικές διάλεκτοι, που απαρτίζουν τέσσερις μεγάλες οικογένειες: 1) την Αρκαδοκυπριακή, 2) την Αιολική, 3) την Ιωνική - Αττική και 4) τη Δωρική (καλούμενη και Δυτική). Στις τέσσερις αυτές βασικές διαλέκτους πρέπει να προστεθούν ακόμη: α) η Παμφυλιακή (ανάμικτη με αρκαδοκυπριακά, δωρικά και αιολικά στοιχεία) και β) η Μακεδονική (ανάμικτη με δωρικά και αιολικά στοιχεία). Για τη γνώση των διαλέκτων αυτών πηγές μας είναι: 1) οι επιγραφές, 2) τα λογοτεχνικά κείμενα και 3) οι αρχαίοι γραμματικοί και λεξικογράφοι. Ο αριθμός των κειμένων που διαθέτουμε για κάθε διάλεκτο κατανέμεται εξαιρετικά άνισα. Η Αττική διάλεκτος είναι η κατ' εξοχήν ευνοημένη. Στον αντίτοδα της Αττικής κείται η Μακεδονική διάλεκτος. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο αριθμός των αιτιακών επιγραφών ξεπερνά τις 20.000, ενώ ο αριθμός των μακεδονικών είναι ελάχιστος. Από την Αττική διάλεκτο, που επικράτησε λόγω της οικονομικής πολιτικής και πνευματικής υπεροχής της πόλεως των Αθηνών, προέκυψε η Αλεξανδρινή - Κοινή και από αυτήν η Νέα Ελληνική. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι αρχαίες διάλεκτοι δεν εξαφανίστηκαν εντελώς με την επικράτηση της Αττικής - Κοινής. Αφήκαν ίχνη. Και τα ίχνη τους, όπως είναι φυσικό, τα βρίσκουμε στα παραμελημένα νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα, όχι στη Νέοελληνική Κοινή και πολύ περισσότερο όχι στην Καθαρεύουσα. Ενα παράδειγμα:

α) Στη Σιάτιστα της Μακεδονίας ένας χορός ονομάζεται **αγκαθιστός** (από το **ανακαθιστός**)* αυτού επίσης το **ανακαθιστά** το λένε **αγκαθιστά** και το **ανακαθίζω** **αγκαθίζω**. Επίσης στη Μακεδονία την **αλισίβα** (<ιταλ. piscina) τη λένε **κασταλαή** από το **κατασταλαγή** (<κατασταλάζω) π.β. **Κασταλία κρήνη** (<**Κατασταλία**) στους Δελφούς, το **ανατρόχιν** το λένε **αντρόχιν** κ.λπ.

β) Στη Σύμη το **αναπετώ** το λένε **αμπετώ** και το **αναβρυταρέα** (<**αναβρύνω**) **αβροταρέα**.

γ) Στην Κύπρο το **αναβλέπω** το λένε **αμπλέπω** και το **ανάβλεμμα** **άμπλεμμαν**, το **ανατινάσσω** το λένε **αντινάσσω**, το **ανατρομάζω** το λένε **αντρομάσσω**, το **αναφόριν** το λένε **αφφόριν** κ.λπ.

δ) Στη Θήρα το **ανατυλιγάδι** το λένε **αντυλιάδι**, στη Νάξο και τη Σίφνο **αντελιάδι**.

ε) Στην Κρήτη, τα Κύθηρα, την Κυνουρία, τη Λακωνία, τους Παξούς την **αναταραχή** την λένε **ανταραχή**, κ.λπ., κ.λπ.

Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα παρατηρείται το φαινόμενο της αποκοπής πρόθεσης, που μαρτυρείται σε όλες τις αρχαίες διαλέκτους πλην της Αττικής. Τα αρχαία διαλεκτικά στοιχεία που επιβιώνουν στα νεοελληνικά ιδιώματα δεν είναι λίγα και έπρεπε να έχουν ήδη μελετηθεί. Τα στοιχεία αυτά είναι εξαιρετικά πολύτιμα: αυτά κατ' εξοχήν μαρτυρούν την αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας, γιατί δεν ανήκουν στα καλλιεργημένα κοινωνικά στρώματα, δεν ανήκουν στη γλώσσα της διοίκησης και του δημόσιου βίου ή της εκπαίδευσης, αλλά στη γλώσσα του λαού, ο οποίος μένει πιστός στην παραδοση.

Πώς φθάσαμε στο Ευκλείδιο												
ΟΗΡΑΣ	ΚΡΗΤΙΚΟΣ	ΑΤΤΙΚΟΣ	ΝΑΣΟΥ	ΜΙΝΤΟΥ	ΚΟΡΙΝΘΟΥ	ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΙΩΑΝ	ΙΑΝΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	ΕΥΚΑΣΙΟ ΚΑΙ ΜΕΤΕΥΚΑΣΙΟ		
Α Α	Α Α	Α	Α	Α	Α Α	Α Α	Α Α	Α Β	Α	Α	Α	Α αρά
Α	Γ	Β	Γ	Β Β	Σ	Β	Β	Β	Β	Β	Β	Β θάν
Γ	Λ Γ	Λ	Λ	Γ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ θάν
Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ Δ	Δ θάν
Ξ Ε	Ξ Ξ	Ξ	Ξ	Ξ Ξ	Ξ Ε	Ξ Ε	Ξ Ε	Ξ Φ	Ξ Ε	Ξ Ε	Ξ Ε	Ξ θάν
Φ	Φ Φ	Φ	Φ	Φ Φ	Φ Φ	Φ Φ	Φ Φ	Φ Φ	Φ Φ	(F) θάν	(F)	(F) θάν
Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι	Ι θάν
Η	Η	Η	Η	Η	Η Η	Η Η	Η Η	Η Η	Η Η	Η Η	Η Η	Η θάν
Θ Θ	Θ Θ	Θ	Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ Θ	Θ θάν
Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ	Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ Ζ	Ζ θάν
Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ	Ζ	Ζ Κ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ Κ	Ζ θάν
Ι Ι	Ι Ι	Ι	Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι Ι	Ι θάν
Μ Μ	Μ Μ	Μ	Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ Μ	Μ θάν
Ν Ν	Ν Ν	Ν	Ν	Ν Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν Ν	Ν θάν
Ο	Ο Θ	Ο	Ο	Ο Ο	Ο Θ	Ο Θ	Ο Θ	Ο Θ	Ο Θ	Ο Θ	Ο Θ	Ο θάν
Γ Ρ	Γ Ρ	Γ	Γ	Γ Ρ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ Ρ	Γ θάν
Φ Φ	Φ Φ	Φ	Φ	Φ Φ (Φ)	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ	Φ θάν
Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ	Ρ	Ψ Ρ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ Ρ	Ψ θάν
Μ	Μ	Σ	Σ	Σ Σ	Μ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ	Σ θάν
Τ	Τ	Τ	Τ	Τ Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ	Τ θάν
Υ	Υ	Υ	Υ	Υ Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ	Υ θάν
	X+	X	X	X X	Ψ	+X	Ψ	Ψ	Ψ	Ψ	X	X θάν
				Ω	Ω	Ω	Ω	Ω	Ω	Ω	Ω	Ω θάν

Οι αρχαίες διάλεκτοι

